

**KÜLTÜR TARİHİ İÇİNDE MÜZİKLE TEDAVİ VE
EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI**

Hazırlayan
Enver Şengül

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Özkan Ertuğrul

Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Sanat Tarihi Bölümü için
öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Trakya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temmuz 2008- Edirne

Hazırlayan: Enver Şengül

Tezin Adı: Kùltür Tarihi İçinde Mùzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası

ÖZET

İnsanlık tarihi tıbbın, sanatın ve mimarinin iç içe geçtiği zengin deneyimlerle doludur. Bir sanat dalı olan müziğin tedavide kullanılması ve bu amaçla tesis edilen hastane yapıları da bu deneyimin önemli parçaları arasındadır.

Tarih boyunca müzik, insanların dinlenmeleri, farklı duygular yaşayabilmeleri, eğlenmeleri ve hüzünlenmelerinin yanında, onları huzura kavuşturarak tedavi edilmeleri amacıyla da kullanılmıştır.

Günümüze ulaşan en eski örneklerine Orta Asya Şaman kültüründe rastlanılan müzikle tedavi yönteminde, dans ve büyü ile insanların kötü ruhlardan kurtarılıp iyileştirildikleri ve bu geleneğin farklı coğrafyalardaki kimi toplumlarca da kullanıldığı bilinmektedir. Eski Mısır, Eski Yunan, Roma, Bizans, Eski Çin, Ortaçağ Avrupa'sı, eski Araplar ve Türkler de müziği bir tedavi aracı olarak kullanmışlardır.

Türk İslam medeniyetinde Ebubekir Razi, Ebu Nasr Farabi ve İbni Sina ile başlayan müziğin tedavide kullanılması geleneği daha sonra Selçuklular ve ardından da Osmanlılarca sürdürülmüştür.

Önceleri hekimlerin bireysel uygulaması şeklinde tarih sahnesinde yerini alan müzikle tedavi daha sonra darüşşifalar vasıtasıyla hastane ortamında da diğer tedavi yöntemleriyle birlikte uygulanmaya başlanmıştır. Tarihe bunun bilinen ilk örneği 1154 yılında tesis edilen Şam Nureddin Zengi Şifahanesi'dir. Bu yöntem daha sonra Selçuklu ve Osmanlı darüşşifalarının birçoğunda devam ettirilmiştir.

Darüşşifaların çoğu Osmanlıların sosyal, kültürel, sağlık ve dini yapıları içinde önemli bir etkinlik merkezi olan külliyele içinde bulunurdu. Osmanlı darüşşifalarının en önemlilerinden biri de Fatih Sultan Mehmet'in oğlu ve sekizinci Osmanlı padişahı olan Sultan II. Bayezid'in 1488 yılında Edirne'de yaptırdığı külliye içinde yer alan darüşşifadır. Darüşşifanın aynı zamanda tıp eğitimi veren bir de medresesi vardır Sultan II. Bayezid Darüşşifası, merkezi hastane mimarisinin tarihteki ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu hastanenin benzerleri Batı'da ancak iki yüzyıl sonra inşa edilmeye başlanmıştır.

Tarihteki müzikle tedavi geleneği bu darüşşifada daha kurumsal bir kimliğe bürünmüştür. Binada akustiğe önem verilmiş ve yataklı tedavi bölümüne bir müzik sahnesi konulmuş ve müzisyenler görevlendirilmiştir.

Edirne Darüşşifası, başlangıçta bu yöntemlerle her tür hastanın tedavi edildiği tam teşekküllü bir hastane iken sonraki yıllarda çoğunlukla akıl hastalarının tedavi edildiği bir merkez olmuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra da kaderi değişmiş ve akıl hastalarının kötü şartlarda tecrit edildiği bakımsız bir kuruma dönüşmüştür. Aralıksız olarak 400 yıl hizmet veren bu hastane vakıf sisteminin çökmesi, ilgisizlik ve bakımsızlık nedeni ile 1916'lardan sonra tamamıyla kapanmış ve bu binalar kendi kaderine terk edilmiştir.

1984 yılına kadar sahihsizlik içinde yıkılıp yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan tıp ve kültür tarihimizin bu önemli yapıları önce Vakıflar Genel Müdürlüğü ve ardından Trakya Üniversitesi tarafından esaslı bir onarımdan geçirilmiştir. 1997 yılında Sağlık Müzesi'ne dönüştürülen darüşşifa 2004 yılında Avrupa Müze Ödülü kazanarak, ülkemiz ve kültürümüz adına büyük bir başarı elde etmiştir.

Bu araştırmada, kültür tarihi içinde müzikle tedavinin tarihsel gelişimi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nın bu süreç içindeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır.

Prepared by: Enver Şengül

Title of the Thesis: Treatment With Music In Cultural History and Edirne Sultan Bayezıd II Hospital

ABSTRACT

History of humanity is full of rich experiences bringing medicine, art and architecture together in harmony. Using music, a branch of art, in treatment and the hospital structures functioning within this purpose are among the most important parts of this experience.

Throughout the history, music has been used in order to soothe and treat people besides making them relax, feel different emotions, entertain and melancholy.

It is known the people got rid of bad souls and were cured through music, dance and magic with music therapy that could be seen in Central Asia Shaman culture for the first time, and this tradition has been applied by several communities in different geographies. Old Egypt, Old Greek, Roman, Byzantium, Old China, Middle Age Europe, Old Arabians and Turks also used music as a means of treatment.

Music in treatment, which started with Ebubekir Razi, Ebu Nasr Al-Farabi and Avicenna in Turkish Islamic civilization, began to be used by the Seljukians and then Ottomans later.

Treatment with music taking place on the stage of history as an individual practice of the doctors beforehand started to be applied in the hospital environment together with the other treatment methods by means of the hospitals. The first known example of this in history is Damascus Nureddin Zengi Hospital which was built in

1154. Later on, treatment with music was practiced in many Seljukian and Ottoman hospitals.

Most of these hospitals are situated in the complexes consisting of Ottoman social, cultural, health and religious units. The most important of the Ottoman hospitals is the one situated in the complex commissioned by the son of Sultan Mehmet the Conqueror and the eighth Ottoman Sultan, Sultan Bayezid II in 1488. The complex also has a medical school. Sultan Bayezid II Hospital is considered to be the first example with its central structure and detailed plan. Its similars were built in the West just two years later.

The tradition of treatment with music in history turned into a more institutional identity at this hospital. The acoustics was given importance in the building. A music stage was built in the inpatient section and musicians were employed.

While it was a multifunctional hospital where every kind of patient was treated by these methods at first, it became a centre where the mentally ill were mostly treated. Its destiny changed after the Ottoman-Russian War in 1877-78 and it turned into a neglected institution where the mentally ill were isolated in bad conditions.

This hospital having served for 400 years continuously was closed completely after 1916 due to the collapse of the charity system and neglect, and these buildings were left to their fate.

These important structures of our history of medicine and culture, which faced the danger of collapsing until 1984, were firstly restored by the General Directorate of Foundations and then Trakya University. The hospital, which was converted into Health Museum in 1997, obtained a great success on behalf of our country and culture by being awarded Council of Europe Museum Prize in 2004.

With this study, we tried to define the historical development of treatment with music in cultural history and the place and importance of Edirne Sultan Bayezid II Hospital in this process.

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitimimi büyük bir şevk ve heyecan içinde tamamladım. Tezimde çok ilgimi çeken kültür tarihi içinde müzikle tedavi, Sultan II.Bayezid Darüşşifası ve başarılarından dolayı büyük gurur duyduğum Sağlık Müzesi üzerine oldu.

Çok yoğun iş temposuna rağmen hayatımın her alanından fedakârlık yaparak tezimi en iyi şekilde sonuçlandırmaya büyük gayret ettim. Umarım başarılı olmuşumdur.

Bu alanda iyi bir kaynak olmasını umduğum bu çalışmamda, başta sabrı ve katkılarından dolayı eşim Bilgehan Şengül olmak üzere,

Beni, ısrarla sınava girmemi teşvik ederek böyle bir eğitim almamın yolunu açan değerli dostum Müslüm Özcan'a, Yüksek Lisans Eğitimim boyunca bilgi, deneyim ve yönlendirmeleriyle çalışmalarımı destekleyen Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölüm Başkanı Sayın Engin Beksaç ile bölüm hocalarından Mustafa Özer'e, tüm çalışmalarımın redaksiyon çalışmalarını yürüten, bıkmadan usanmadan yazılarımı okuyup, çeviri ve düzeltmeleri yapan Sağlık Müzesi Dış İlişkiler Sorumlusu ve mesai arkadaşım Nehir Ağırseven'e, kaynak temininde hep yanımda olan bilge insan ve değerli büyüğüm Yrd.Doç. Dr. Ratıp Kazancıgil'e, yönlendirmeleri ile bana ışık tutan Prof.Dr. Sümer Atasoy ve Yrd.Doç.Dr. Esin Karlıkaya'ya; tezimin son halini okuyarak öneri ve fikirlerini benimle paylaşan N.Kemal Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı Prof.Dr. H.Kadircan Keskinbora ve bu çalışmayı onunla yapmaktan büyük keyif aldığım tez danışmanım, sevgili hocam Yrd.Doç. Dr.Özkan Ertuğrul'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Enver ŞENGÜL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	1
ABSTRACT	III
TEŞEKKÜR	V
İÇİNDEKİLER	VI
I. GİRİŞ	1
1.1. Problem.....	2
1.2. Amaç	2
1.3. Önem	3
1.4. Sayıtlılar.....	3
1.5. Sınırlılıklar	4
1.6. Tanımlar	4
1.2. Araştırma Yöntemi	5
1.3. Araştırma Modeli	5
1.4. Evren ve Örneklem.....	5
1.5. Veriler ve Toplanması	6
1.6. Bulgular ve Yorum	6
II. KÜLTÜR TARİHİ İÇİNDE MÜZİKLE TEDAVİ	
2.1. Müzik ve Kültür	7
2.1.1.Müzik	7
2.1.2.Kültür	9
2.1.3. Müzik ve Kültür Arasındaki İlişki	9
2.1.4.Ses	10

2.1.5.Müziğin İnsan Üzerindeki Etkileri	11
2.1.6.Tedavide Müzik	13
2.2.Müzik Terapi	14
2.2.1.Günümüz Dünyasında Müzik Terapi	17
2.2.2.Dünya Müzik Terapi Federasyonu	17
2.2.3.Avrupa Müzik Terapi Konfederasyonu	19
2.4.Müzikle Tedavinin Tarihi	21
2.4.1. Antik Dönemlerde Müzikle Tedavi	24
2.4.2.Mısır Kültüründe Müzikle Tedavi	2
2.4.3.Yunan ve Roma Kültüründe Müzikle Tedavi	27
2.4.4.Çin Kültüründe Müzikle Tedavi	31
2.4.5.Ortaçağ Avrupa'sında Müzikle Tedavi	33
2.4.6. Eski Türk Kültüründe Müzikle Tedavi	35
2.4.7. İslam Kültüründe Müzikle Tedavi	39
2.4.8. Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi	44
2.4.8.1. Osmanlı Hekimi: Gevrekzade Hasan Efendi.....	47
2.4.8.2. Osmanlı Hekimi: Şuuri Hasan Efendi	51
2.4.9. Günümüzde Müzik Terapi	52
III. TÜRK İSLAM MEDENİYETİNDE MÜZİKLE TEDAVİNİN	
KULLANILDIĞI HASTANELER	
3.1.Şam Nureddin Zengi Şifahanesi	54
3.2.Kayseri Gevher Nesibe Şifahiyesi	56
3.3.Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası	59
3.4.Amasya Darüşşifası	62
3.5.Fatih Darüşşifası	65
3.6.Süleymaniye Tıp Medresesi ve Şifahanesi	67

3.7.Enderun Hastanesi	68
-----------------------------	----

IV. EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD KÜLLİYESİ

4.1.Osmanlı Külliyesi	70
4.2.Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi	74
4.2.1.Edirne Tarihine Kısa Bir Bakış	75
4.2.2.Külliye'nin Yapıldığı Tarihlerde Edirne'nin Konumu	80
4.2.3.Külliye'nin Kurucusu Sultan II. Bayezid	82
4.2.4.Külliye'nin Yapılışı	83
4.2.5.Külliye'nin Yapımı ile İlgili 2 Belge	86
4.2.6.Külliye'nin Açılış Töreni	87
4.2.7.Külliye'nin Mimarı	88
4.2.8.Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi Vakfiyeleri	90
4.2.9.1489 Tarihli Vakfiyeye Göre Sultan II. Bayezid Külliyesi İçin İstanbul ve Edirne'de Vakfedilen Yerler	92
4.3. Külliye'nin Birimleri	
4.3.1.Camii ve Avlu	95
4.3.1.1.Vakfiyede Gösterilen Cami Görevlileri ve Ödenekleri	98
4.3.2.Tabhane	99
4.3.3.İmaret	100
4.3.4.Hamam	101
4.3.5.Değirmen	102
4.3.6.Köprü	102
4.3.7.Mehterhane ve Sıbyan Mektebi	103
4.3.8.Muvakkithane	104
4.3.9.Medrese (Medreset-ül- Etıbba)	105

4.3.9.1. Medresenin Kadrosu ve Aldıkları Ücret	108
4.4. XVI. Yüzyılda Medresede Ders Vermiş Olan Müderrisler.....	109
V. EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI	
5.1.Darüşşifalar ve Darüşşifaların Türk Mimarisindeki Gelişimi	111
5.1.1.Anadolu Selçuklu Darüşşifaları	112
5.1.2. Osmanlı Darüşşifaları	113
5.1.3. Darüşşifalarda Akıl Hastalıklarının Tedavisi	114
5.2. Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nın Tarihçesi	117
5.2.1.Safvet Paşa Mektubu	118
5.2.2.İkinci Rus İşgali ve Darüşşifa'nın Kapatılması	120
5.2.3. Balkan Savaşı Yılları	121
5.2.4. İki Önemli Belge	123
5.2.5. Dr. Mazhar Osman Darüşşifa'da.	126
5.2.6. Cumhuriyet Dönemi	127
5.2.7. Külliye'nin Trakya Üniversitesi'ne Devri	128
5.3. Edirne Darüşşifası'nın Mimarisi	129
5.3.1.Darüşşifa'nın Kitabesi	135
5.3.2.Darüşşifa'nın Bölümleri	136
5.3.3. Darüşşifa'da Altın Oran	142
5.3.4. Darüşşifa'da Duvar Grafitileri	143
VI. EDİRNE DARÜŞŞİFASI'NDA MÜZİKLE TEDAVİ	
6.1.Evliya Çelebi'nin Müzikle Tedavi Konusundaki Gözlemleri	154
6.2.Musiki Sahnesi	156
6.3.Darüşşifa'da Müziğin Etkisi Üzerine Bir Test	160

VII. DARÜŞŞİFA'DA ODALARIN KULLANIMI, PERSONEL DURUMU VE DİĞER BÖLÜMLER

7.1.Darüşşifa Odalarının Kullanımı	161
7.2.Darüşşifa'nın Personel Kadrosu	163
7.3.Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nda Hizmet Vermiş Hekimler	165
7.4.Evliya Çelebi'nin Darüşşifa ile İlgili Gözlemleri	167
7.5.Darüşşifa'nın Mutfağı	169
7.6.Darüşşifa'da Macun ve İlaçlar	170

VIII. SAĞLIK MÜZESİ

8.1.Sağlık Müzesi'nin Kurulması	173
8.2.Sağlık Müzesi'nin İlk Kuruluş Fikri: A.Süheyl Ünver	175
8.3.Psikiyatri Tarihi Bölümü	177
8.4.Çağdaş Resim Heykel Müzesi	178
8.5.Müzenin Bölümleri	179
8.5.1.Darüşşifa	179
8.5.2.Tıp Medresesi	181
8.6.Sağlık Müzesi'nin Ödülleri ve Artan Ziyaretçi Sayısı	182

SONUÇ	184
--------------------	-----

BİBLİOGRAFYA	187
---------------------------	-----

KISALTMALAR	195
--------------------------	-----

RESİMLER, FOTOĞRAFLAR, PLANLAR VE HARİTALAR LİSTESİ	196
--	-----

I

GİRİŞ

Müzik, tarih boyunca insanların en önemli ilgi ve uğraşı alanlarından biri olmuştur. Güzel vakit geçirmek, dinlenmek, neşelenmek ve hüzünlenmek için insanlar müzik dinlemişler, müzikle uğraşmışlardır. Her yaşta, her toplumda ve tarihin her döneminde insanları bu kadar etkileyen müzik, hiç şüphe yok ki insanlar tedavi etme aracı olarak da kullanılmıştır.

Müziğin insan ruhu ve psikolojisi üzerindeki etkilerinden yararlanılarak bir tedavi aracı olarak kullanılmasının tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Başlangıçta, toplumun ileri gelenlerini, büyücüleri ve hekimlerin yönlendirilmesi ile gerçekleşen müzikle tedavi yöntemi, Selçuklu ve Osmanlılarda yavaş yavaş kişisel uygulama dışına çıkarak darüşşifa dediğimiz tedavi merkezlerine girerek kurumsal biçim almıştır. İlk örneklerini Selçuklularda gördüğümüz bu hastaneler daha sonra Osmanlı'da da yaygınlaşmış olup bunların en önemlilerinden biri de 1488 yılında hizmete giren Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası olmuştur.

Tüm bölümleri en ayrıntılı biçimde planlanmış bir hastane olmasının yanı sıra, akustik yapısı ve müzik sahnesi ile farklı bir özelliğe sahip olan Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nda, Evliya Çelebi'nin gözlemlerine göre 16.yüzyılda 10 kişiden oluşan hanende ve sazende topluluğu, hastalara haftanın belirli günlerinde konserler veriyordu.

Günümüze çok sağlam bir şekilde ulaşmayı başaran bu şifa merkezinin hem tıp, hem de mimarlık tarihindeki önemi çok büyüktür. Bu özelliği nedeni ile Trakya Üniversitesi tarafından müzeye dönüştürülen bu yapı, uluslararası alanda büyük başarılar imza atmış olmanın yanı sıra her geçen gün atan ziyaretçi sayısı ile insanların ilgisini çekmeye devam etmektedir.

1.1. Problem

Ülkemiz müzikle tedavi kültürünün en etkin şekilde kullanıldığı coğrafyalardan biridir. Müzikle tedavi konusunda başta ABD, Finlandiya ve Danimarka olmak üzere Batı toplumlarında son elli yıl içinde çok geniş kapsamlı araştırmalar ve kitaplar yayınlanırken, zengin bir müzik terapi kültürüne sahip toplumumuzda maalesef yeterli bilgi ve belgeye ulaşmak son derece zordur.

Bu darüşşifalarla ilgili arşiv bilgileri Osmanlıca olup, bu belgelere ulaşmak son derece zordur. Özellikle Edirne Darüşşifası ile ilgili kaynaklar bu açıdan bakıldığında son derece kısıtlı gibi gözükmektedir. 1 kez Rus, 1 kez Bulgar ve 2 kez de Yunanlıların işgaline uğrayan Edirne, bu işgallerde yakılıp yıkılmıştır. Edirne ile ilgili birçok arşiv bilgisinin Bulgaristan'da olduğu bilinmektedir. Ülkemizdeki Osmanlı arşivlerinin tasnifinin de on yıllar alacağı bir gerçektir. Müzikle tedavi konusu oldukça ilginç olmasına karşılık bütün yönleri ile işlenmemiş bir konudur. Tez araştırmasında yukarıdaki sorunlar problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Amaç

Yapılacak olan bu araştırma ile;

1. Kültür tarihi içinde müzikle tedavinin önemi üzerinde durmak ve bunu bilgi ve belgelerle güçlendirip derleyerek gelecek kuşaklara aktarmak,
2. Köklü bir müzik terapi geleneğine sahip olan toplumumuzda geçmişte yapılan uygulamalar ve bu uygulamaların gerçekleştirildiği şifa merkezlerinin tıp ve mimarlık tarihindeki önemlerini vurgulamak,
3. Osmanlı'nın sosyal devlet anlayışının sağlık boyutu üzerinde durarak, bu alanda sağlanan kurumlaşmanın önemini vurgulamak,
 - a. Osmanlı darüşşifalarının en önemlilerinden biri olan, Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nın geçmişten günümüze önemi üzerinde durmak, yapı ve plan özelliklerini araştırmak,

- b. Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'ndaki müzikle hasta tedavisinin ayrıntıları üzerinde durmak; ayrıca bu darüşşifa hakkında çeşitli yayın ve kaynaklardaki bilgileri derleyip toplayarak, doğru ve bilimsel verileri ortaya koymak,
- c. Avrupa Müze Ödülü kazanan tarihi yapının, bilimsel bilgi ve belgelerle tarihteki işlev ve yapısını gündeme taşımak,
- d. Edirne turizmine de katkı yapacak bir yayına dönüşmesini sağlamak amaçlanmıştır.

1.3. Önem

Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası plan özellikleri bakımından dünyada eşi ve benzeri olmayan hastane yapılarından biridir. Bu darüşşifa aynı zamanda müzikle hasta tedavisinin kurumsal anlamda uygulandığı sağlık merkezleri arasında gösterilmektedir. Bu özelliği ile tıp tarihçilerinin, sanat tarihçilerinin ve mimarların büyük ilgisini çekmektedir. Bu nedenle bu konunun ve özellikle “Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi” ve bu tedavinin Edirne Darüşşifası'ndaki boyutlarının tez olarak ele alınıp incelenmesi kültür tarihimiz, Edirne ve müze açısından oldukça önemlidir.

1.4. Sayıtlılar

Müzikle hasta tedavisi, kültür tarihi boyunca değişik toplumlarda uygulanmış; bu uygulamalar zamanla bireysel faaliyetlerden çıkıp kurumsal uygulamalara dönüşmüştür. Bu kurumlar Selçuklu ve Osmanlı'da Darüşşifa olarak anılmaktadır. Müzikle tedavi, Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nda da etkin bir şekilde kullanıldığı gibi, hastane mimarisi de ses ve akustiğin rahatlatıcı etkileri gözetilerek planlanmıştır.

Edirne Darüşşifası'nın birçok bölümünde altın oran kullanılmış ve bu nedenle estetik yapısı, tedavi edici etkisi ile birleşerek huzur verici anlamına gelen “Hurrem Bina” adıyla nitelendirilmiştir

Darüşşifanın birinci ve ikinci avlusunun taş duvarlarında, burada yatan hastalar tarafından çizilen duvar grafitileri döneminin ilginç bir ayrıntısını günümüze taşımaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

1. Bu araştırmanın çerçevesi; müzikle tedavinin tarihi ile Osmanlı darüşşifalarını ve özel olarak da Edirne Sultan II.Bayezid Külliyesi Darüşşifası'nı kapsamaktadır.
2. Bu kapsam, sosyal ve mimari çalışmaların yanında, müzikle tedavi uygulamaları ve ayrıca darüşşifanın müze olma sürecini içermektedir.

1.6. Tanımlar

Külliye: Osmanlı'nın sağlık, sosyal, kültürel ve dini binalardan oluşan yapılar topluluğu.

Darüşşifa: Bu külliyelerin sağlık hizmeti verilen ve 'şifa evi' anlamına gelen bölümü.

Ses: Ses, kulağımızın duyduğu belirli frekans aralığındaki titreşimlerin, beynimiz tarafından algılanan etkilerin adıdır.

Müzik: Sesin biçim ve devinim kazanmış hali.

Müzik Terapi: Müziğin tedavide kullanılması.

Makam: Müzik duraklarında, bir güçlünün çevresinde, bunlara bağlı olarak toplanmış seslerin genel durumu.

Müze: Sultan 2. Bayezid Külliyesi'nin Darüşşifa ve medrese bölümlerinde Trakya Üniversitesi tarafından hayata geçirilen Sağlık Müzesi.

Kültür: Düşünceyi zenginleştiren, zevki incelten, eleştiri anlayışını geliştiren bilgilerin tümü.

Asklepion: Eski Yunan ve Roma kültüründe Sağlık Tanrısı sayılan Asklepios'a adanmış, asklepiad adı verilen rahip-hekimlerin hizmet verdiği, ancak

belli hastaların kabul edildiği ve dinsel tıbbın gereklerinin perhiz, kremler, banyolar, müzikle tedavi gibi yöntemlerle birlikte yerine getirildiği "tapnak-şifahane"ler.

1.2. Araştırma Yöntemi

Araştırmada öncelikle kütüphane ve arşiv çalışmalarıyla kaynak eserler tespit edilmiş ve bunlar taranarak ilgili bilgiler derlenmiştir

Daha sonra Osmanlı darşşifalarından kısmen veya tamamen mevcut olanlar, alan çalışması yapılarak, çizim ve fotoğraflarla belgelenmiş ve gerekli notlar alınmıştır. Araştırma, Osmanlı darüşşifalarının olduğu illerde yapılan diğer çalışmalar ile kaynak ve yayınlardan elde edilen bilgilerden hareketle, tez yazım kurallarına uygun bir şekilde metne dnştrlmştir.

Bu çalışmalarda, görsel materyale büyük önem verilmiş ve titiz bir fotoğraflama tekniği uygulanmıştır.

1.3. Araştırma Modeli

Bu araştırmada model olarak, Anadolu ve Trakya'daki Osmanlı Devri yapıları ile ilgili araştırmalar ile 15-19. yüzyıl arasındaki Osmanlı mimarisini konu alan sanat tarihi, mimarlık tarihi ve genel tarih araştırmalarının yanı sıra bu güne kadar "Müzik Terapi" konusunda yapılan çalışmalar dikkate alınmıştır.

1.4. Evren ve rnekleme

Bu çalışmada kk de olsa bir gözlem ve anket çalışması uygulanmıştır. Mzeyi ziyaret eden Uznkpr Rehabilitasyon Merkezi hastalarının darüşşifadaki davranışları gözlenmiş ve 100 kişiye müzikten etkilenip etkilenmedikleri sorulmuştur.

1.5. Veriler ve Toplanması

Bu konuda önemli belge ve bilgilerin bulunduğu Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı bünyesinde bulunan Dr. Ratip Kazancıgil Kütüphanesi'nin yanı sıra Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi Kütüphanesi'ndeki kaynaklar da taranmıştır. Edirne İl Halk Kütüphanesi ve Kültür Bakanlığı Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde de inceleme ve araştırma yapılmıştır. Kayseri, Sivas ve Divriği Darüşşifaları'na bizzat gidilerek çalışma yapılmıştır. Yurt dışında da Almanya'nın Göppingen kentindeki psikiyatri kliniğinde müzik terapi ile ilgili yapılan çalışmalar da gözlenmiştir.

Darüşşifaların büyük bölümünün plan ve diğer mimari çizimlerine ulaşılmıştır. Tüm çalışmalar, fotoğraf çekimi ile belgelenmiş, bütün bu veriler derlenip değerlendirilerek sonuca varılmıştır.

1.6. Bulgular ve Yorum

Gözlem ve ankette elde edilen bilgiler, darüşşifada müzik terapinin etkisi üzerinedir. Gerek akustiği ve gerekse mimari özellikleri nedeniyle ortamda çalan Türk tedavi musikisinin makamları taş duvarlarda yankılanarak insan ruhunu rahatlatıcı bir etkiye dönüşmektedir. Hem psikolojik rahatsızlığı olanlar hem de ziyaretçiler, müziğin bu tınlarından rahatlamakta ve kendilerini iyi hissetmektedirler. Bu da müziğin etkisinde mekânın önemini ortaya koymaktadır.

II

KÜLTÜR TARİHİ İÇİNDE MÜZİKLE TEDAVİ

2.1. MÜZİK VE KÜLTÜR

2.1.1.Müzik

Müzik, Yunanca asıllı bir kelimedir ve dünyanın her yerinde aynı anlamı taşır. “Musica”, eski Yunancada ‘mousike’ veya ‘mousai’ kelimelerinden köken almıştır. Birçok araştırmacı bu kelimenin ‘muse-melek’ anlamına geldiğini savunur. Mitolojiye göre Zeus’un kızları sayılan dokuz peri kızına ‘Mousa’ (Müz) adı verilmiştir. Eski Yunanlar bu peri kızlarının tüm dünyanın güzelliklerini ve ahengini düzenlemekle görevli olduklarına inanırlardı. Bu nedenle, günümüzde hemen hemen her dilde yer alan ‘müzik’ ya da ‘musiki’ kelimesinin bu ‘müz’ kökünden geldiği kabul edilmektedir¹⁸⁹ Günümüz müzik biliminde ‘müz’, müziğin dilini oluşturan ve gözle sessiz okunabilen grafiksel simgelerdir (notalar, işaretler)¹⁹⁰.

Müzik kelimesinin “Musikar” adı verilen bir efsanevi bir kuştan geldiği de söylenir.¹⁹¹ Gagasındaki deliklerden rüzgâr estikçe türlü sesler çıktığına inanılan bir masal kuşu olan musikarın çok güzel sesler çıkardığı ve bu sese yönelen diğer kuşları

¹⁸⁹ Adnan, Çoban, (2005): **Müzik Terapi**, Timaş Yayınları, İstanbul: s.27

¹⁹⁰ Büyük Larouse, (1986) Müzik maddesi. İnterpress Yayınları, Cilt:16. , s.8490 (anonim)

¹⁹¹ <http://tr.wiktionary.org/wiki/musikar>; Büyük Larousse 1986 c 16 s 8398 (Erşim: 21.06.2008)

avlayarak beslendiğine; musiki kelimesinin ve musikinin temelinin de bundan geldiğine inanılır. Efsaneye göre, musikarın gagasında 360 delik vardır. Uçtuğu zaman bu deliklerden ses çıkar. Musikide de 360 makam vardır. Ayrıca bu kuşun öleceği zaman ot toplayıp kendini yaktığı ve küllerinden yeniden doğduğuna inanılır.

Musikar aynı zamanda birden fazla ney in birbirilerine ve hepsinin de bir boruya bağlanmasıyla oluşan ve bu boruya üflenmesiyle ses çıkartan bir müzik aletine verilen addır.¹⁹²

Müzik konusunda eski çağlardan beri farklı tanımlar yapılmıştır. Tarihsel dönem, bölge, kültür ve kişisel beğenilere bağımlı olarak ele alındığında müzik teriminin tanımı önemli farklılık gösterebilmektedir.

Platon'a göre (M.Ö.428-347) müzik, “sesler aracılığı ile insan ruhuna erdemli bir şekilde giren mükemmel bir eğitici sanattır. Hiçbir şey insanın içine müzik kadar işlemez”.¹⁹³

Aynı zamanda bir müzik teorisyeni olan ve 1749'da hazırlanan ansiklopedinin müzik bölümünü yazan J.J. Rousseau'ya göre (1712-1781) “Müzik, sesleri kulağa hoş gelecek şekilde düzenleme sanatıdır.” Kant'a göre (1724-1804) “Müzik, sesler aracılığıyla birbirini izleyen güzel duygular ifade etmek sanatıdır.”¹⁹⁴ Bir başka tanımlamaya göre, İnsana sesler aracılığı ile kendini ifade etme olanağı veren sanatın adıdır.¹⁹⁵

Türk Dil Kurumu'na göre müzik, “Kelimelerle anlatılamayan duygu ve düşüncelerin seslerle anlatılması sanatıdır. Duygu, düşünce, izlenim ve tasarımları ve başka gerçeklerin de katkısıyla belli durum, olgu ve olayları, belli bir amaç ve yöntemle, belirli bir güzellik anlayışına göre birleştirerek, biçimlendirilmiş seslerle işleyerek anlatan estetik bir bütündür. Herkesin anlayabildiği ve anlayabileceği yegâne dildir.”

Müziğin Büyük Larousse'teki tanımı ise şöyledir: “Sözel iletişimden daha az kesin olsa da müzik, alternatif ve eşit derecede geçerli bir dış vurum dilidir.”¹⁹⁶

¹⁹² <http://www.aaalozluk.com/goster.php?g=musikar+i+hatayi> (Erişim: 21.06.2008)

¹⁹³ Platon, (1985) *Devlet*, Çeviren: S. Eyüoğlu, M.A.Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.92

¹⁹⁴ M.Sadık, Yiğitbaş (1972) *Musiki İle Tedavi*, Yelken Matbaası, İstanbul: s.6

¹⁹⁵ Büyük Larouse, (1986) müzik maddesi. İnterpress Yayınları, Cilt:16. , s.8490 (anonim)

¹⁹⁶ Joseph J, Moreno, (1999) *Müzik Terapisi ve Psikodrama*, Çev.İnci Doğaner, Atadost Yay.,İzmir:s.14

Müzik en genel tanımı ile “sesin biçim ve devinim kazanmış hâlidir”. Başka bir deyiş ile de müzik, “sesin ve sessizliğin belirli bir zaman aralığında ifade edildiği kültürel ve sanatsal bir form”dur. Biçim ve devinim içeren bir ses oluşumunun müzik olarak kabul görmesi için dinleyen kişide duygulara yönelik etkileşim yapması da beklenmektedir.

Makam “yer, pozisyon, durum ve rütbe” gibi anlamlara gelmekte olup Arapça kökenlidir. Makam önceleri bu anlam kullanılırken sonraları müzik parçalarında, üzerinde diğerine göre daha uzun süre kalışlar yapılan perdeler için kullanılmaya başlanmıştır.¹⁹⁷ İ.Hakkı Özdoğan makamı, “bir durak ve güçlü arasındaki ilişkiyi belirleyecek şekilde nağmeler meydana getirerek gezinmek” olarak tarif ederken¹⁹⁸, Yalçın Tura ise “belli perdelerden ve aralıklardan oluşan ezgi kalıbı” diye tanımlamaktadır.¹⁹⁹

2.1.2.Kültür

Kültürün genel tanımı şu şekildedir: “Kültür; düşünceyi zenginleştiren, zevki incelten, eleştiri anlayışını geliştiren bilgilerin tümü”²⁰⁰; “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü veya bir topluma ya da halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünüdür.”²⁰¹

2.1.3.Müzik ve Kültür Arasındaki İlişki

Müzik toplumların en temel kültürel öğelerinden biridir. Evrensel niteliklerinin yanında zamandan zamana ve toplumdan topluma değişiklikler gösterir.

“Her kültürün kendine özgü bir dili olduğu gibi, bir de müziği vardır. Müzik insan için gereklidir. Birçok kültürde müzik ve din çok yakın bir ilişki içindedir. Topluca

¹⁹⁷ Ahmet Hakkı Turabi (2005) *Gevrekzade Hafz Hasan Efendi ve Musiki Rialesi*, Rağbet Yay., İst, s. 109

¹⁹⁸ İsmail Hakkı Özdoğan, (2000) *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usülleri*, İstanbul s.93

¹⁹⁹ Yalçın Tura, (1988), *Türk Musikisinin Meseleleri*, İstanbul S.141

²⁰⁰ Büyük Larousse Ans. (1986) İnterpress Yayınları, Cilt14, s.7270

²⁰¹ Türk Dil Kurumu: <http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BClt%C3%BCr> (Erişim:21.08.2008)

yapılan grup müziğinin, tek tek yapılan müziğe göre daha büyük etkisi ve önemi vardır.”²⁰²

2.1.4. Ses

Ses, “kulağımızın duyduğu belirli frekans aralığındaki titreşimlerin, beynimiz tarafından algılanan etkilerinin adı”dır. Ses dalgaları enerjiyi bir yerden bir yere taşırlar. Taşıdıkları enerji kinetik enerjidir. Genlikleri ve frekanslarının karesi ile doğru orantılıdır. “Kulağın duyabildiği titreşim” olarak da tanımlanır.²⁰³

Bir başka tanıma göre; ses “atmosferde kulağımız tarafından algılanabilen periyodik basınç değişimleridir. Fiziksel boyutta ses, hava, katı, sıvı ve gaz ortamlarda oluşan basit bir mekanik düzensizliktir. Bir maddedeki moleküllerin titreşmesi sonucu oluşur. Ses veren her madde bir ses kaynağıdır. Ses kaynaktan aldığı enerjilerle titreşerek yayılırlar. Titreşen cisimler esnek olup sesi oluşturur.”²⁰⁴

Resim 1- Geleneksel Türk tedavi musikisinde kullanılan çeşitli müzik aletleri

Ses, fiziksel enerji cinslerinden biridir, bir titreşim enerjisidir. Ses, hava basıncındaki küçük, titreşimsel değişikliklerin iletimi ile ortaya çıkar. Görmediğimiz

²⁰² H. Altınölçek, (1998) *Bir İletişim Aracı Olarak Müzik ve Müzikle Tedavi Yöntemleri*, E.Şehir: s.37

²⁰³ Türk Dil Kurumu

²⁰⁴ <http://www.forumalti.com/viewtopic.php?f=34&t=10455&start=20&st=0&sk=t&sd=a>
(Erişim:21.06.2008)

ama hissettiğimiz, bazen de hissedemediğimiz enerji bantları kendi dalga boyu penceresinden beynimize girer. İlgili duyu organı tarafından elektrik enerjisine çevrilir.

Bu enerji bantlarından ses enerjisi kulağımıza geldiğinde, içkulak hücrelerindeki kuvars kristalleri tarafından piezo elektrik yoluyla mikro voltluk elektrik eylem potansiyeline dönüşür. Beyin tarafından böylece algılanır.

2.1.5. Müziğin İnsan Üzerindeki Etkileri

İnsanlar müziği, yaşama renk ve çeşni katan ve gönülleri eğlendiren bir araç olarak görmüş ve ruhsal rahatlama aracı olarak kullanmışlardır. Güzel sanatların ve özellikle müziğin insanı sakinleştirici ve huzur verici bir özelliği olduğuna inanmışlardır.²⁰⁵

Müziğin, insan beyninde mutluluk, neşe, elem, öfke ve nefret gibi algılamalarla ilgili duygusal alanları yakından etkilediği ve bu doğrultuda insan üzerinde önemli bir etki yarattığı bilinen bir gerçektir. Müzik insanları dinlendirir, eğlendirir, ayrıca neşe ve hüznün kaynağıdır.

Kulağımıza ulaşan etkili sesler ve melodiler bizleri farklı ruh halleri içine sokabilir. Bu da bizlerin hem ruhsal hem de biyolojik halimizi yakından etkiler.

Müzik evrensel bir fenomendir, her yaştan ve her kültürden insan müzik dinler, icra eder.²⁰⁶ İnsanlık tarihi boyunca müzik genellikle kabul gören bir fenomen, müzisyen de saygı ve destek gören bir toplum ferdi olarak tanınır.²⁰⁷

Müzik, ruh hallerini ve duyguları rahatlatıcı ve canlandırıcı özelliktedir. Gerçek ruh halini yükseltip doruk noktasına getirebilir ya da onu silip giderebilir. Müziğin bu özellikleri birer terapi faktörü sayılmaktadır.²⁰⁸

“Her tür müziğin insan davranışlarında değişiklik yaratması, psikolojik etkilenmenin bir yoludur.”²⁰⁹ Son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalar; ses, ritim, melodi, vurgu ve armoninin beynin sağ yarım küresinde frekans ve ses şiddetindeki

²⁰⁵ Altınölçek, 1998: 22

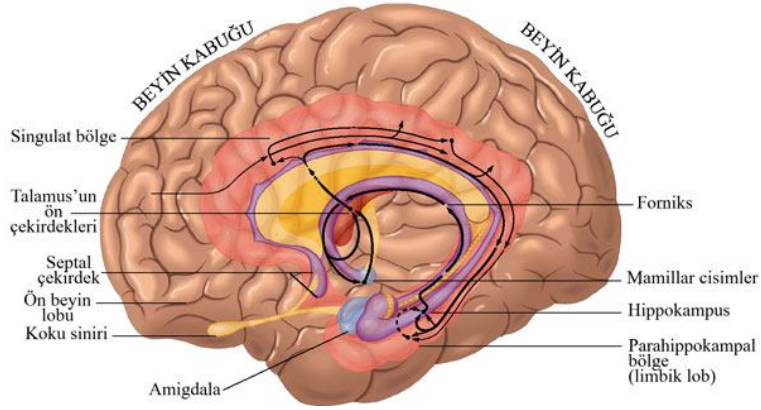
²⁰⁶ Çoban, 2005: 30

²⁰⁷ Rahmi Oruç, Güvenç (1985) *Türklerde ve Dünyada Müzikle Ruhi Tedavinin Tarihçesi ve Günümüzdeki Durumu*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul:s.1

²⁰⁸ Altınölçek (A.g.e): 31

²⁰⁹ Altınölçek ,(A.g.e.): 32

değişmelerle birlikte müzik ile ilgili düşünce ve kalıpların ise beynin sol yarım küresinde kaydedildiğini ortaya koymuştur. Diğer taraftan; korku, öfke, keyif gibi etkiler duygusal bellek ve düzenleyici olan limbik²¹⁰ sisteme işlenir. Müzikle çok ilgili kişilerin beyinlerinin orta kısmında köprü görevini gören ‘corpus callosum’²¹¹ bölgesinin fazla genişlemiş olduğu bilimsel verilerle ortaya konmuştur.

Resim-2- Beyindeki içgüdü ve duyuların merkez istasyonu olan Limbik Sistemi

İnsan beyninin korku, kuşku ve tedirginlik anlarında ürettiği sinyallerle, sevinç, huzur ve mutluluk anlarında ürettiği sinyaller çok farklıdır.

Müziğin duygu yönüyle meydana getirmiş olduğu etkilerin toplanıp organize olduğu ve değerlendirildiği yer, beyindeki limbik sistemdir. Bu sistem, beyindeki davranış ve heyecanlarımızı, temel biyolojik dürtülerimizi, belleğimizi ve öğrenmeyle ilgili bazı yapıların nöral mekanizmalarını içerir. Sevinç-keder, heyecan gibi duygu ve davranışlarımızı etkileyecek onları yönlendiren çeşitli olaylar, beyindeki limbik sistemin organizasyonuna uyarak yaşamımızda değer kazanmaktadır. Bu nedenle etkileme gücü olan müzikal bir eser, limbik sistemin bu özelliklerini harekete geçirerek, bireyin motivasyonunda ve davranışlarında değişiklik meydana getirebilmektedir.²¹² Bu bağlamda müzikle ruh sağlığı arasında ciddi bir bağ olduğu rahatlıkla söylenebilir.

²¹⁰ **Limbik:** Latince de sınır anlamına gelen içgüdü ve duyuların merkez istasyonu olan beyin bölgesi.

²¹¹ **Corpus Callosum:** Beynin her iki lobu arasındaki bilgi iletişimini sağlayan sinir ağlarından oluşan bölüm.

²¹² Altınölçek (1998): 33

İşte bu durumu tarihin ilk çağlarından beri bilip sezen insanoğlu, müziğin hem huzur, neşe ve mutluluk verici etkisinden hem de ruh sağlığı üzerindeki etkilerinden yararlanmışır.

Müziyenler, bir yandan dini duyguları kuvvetlendirirken bir yandan da insanları ritim, müzik ve dansla vecd²¹³ haline getirip bunlar yardımıyla bir hipnoz hali oluşturarak etkilemiş ve kitlelere zaman zaman yön vermişlerdir.²¹⁴

“1880’li yıllarda, Dulgiel tarafından müzik ile kan dolaşımı, solunum sayısı ve adale tonüsünde değişiklikler olduğu tespit edilmiş; 1934 yılında Phares²¹⁵ tarafından psiko-galvanik çalışmalar yapılmış, müziğin yoğunluğu ile refleks değişiklikleri bulunmuş; EEG (Electroencephalography-Beyin haritalama) , EMG (Elektromiyografi-Sinir ve kasların elektriksel yöntemlere incelenmesi), Galvanometre araştırmaları sonucu, Avusturya Salzburg Üniversitesi profesörlerinden Dr.Gerhard Harrer, 65 desibelin üzerindeki seslerin, tansiyonu arttırdığını, periferik dolaşımda vazokonstriksiyona (kan damarlarında daralma) sebep olduğunu, kalp atımını ve adale tonüsünü arttırdığını, sindirimi zorlaştırdığını tespit etmiştir.”²¹⁶

2.1.6. Tedavide Müzik

İnsanlar, yüzyıllar boyunca hastalıkları tedavi etmek için çeşitli çareler aramışlar; buldukları toplulukların imkânları çerçevesinde bazı hastalıkların nedenlerini bulmuş ve kendi kültür sınırları içinde farklı tedavi yolları denemişlerdir. İnsanoğlu müziği de bu tedavi yöntemlerinin arasına eklemiştir. Özellikle ruhsal ve beyinsel rahatsızlıklarda müzikle tedavi değişik zamanlarda, değişik kültürlerde, çeşitli sağaltıcılarca uygulanmıştır.

“Müzik, toplumların töre ve inançlarına göre büyü, din ve rasyonel düşünce sistemine bağlı olarak tedavide kullanılmışır. Müziğin büyüsel gücü ile hastası arasında

²¹³ **Vecd:** Arapça kökenli bir kelime. Sevgi ve heyecandan doğan coşkunluk ve kendinden geçme hali.

²¹⁴ Ahmet Şahin, Ak (2006) **Avrupa ve Türk İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi**, Ötüken, İst.: s.13

²¹⁵ **M.L. Phares**, Makam skalasını kullanarak sözlü anlatım ve duygusal tonlar arasında pozitif bir ilişki bulan, ayrıca psikogavanik refleks tekniğini kullanarak musiki değerlerini analiz etmiş ve deneysel psikoloji alanında çalışmaları olan bilim adamı.

²¹⁶ Güvenç, 1985: 5

iletişim kurmaya çalışan terapist, yüzyıllar içinde büyücü, rahip, hekim ya da müzik uzmanı olarak değerlendirilmiştir.”²¹⁷

İnsanlar, müzikle yalnızca iletişim kurmakla kalmamış, müziği psikolojik sorunlarını gidermek için bir yardımcı araç olarak da kullanmışlardır ve böylece, müzikle tedavi ortaya çıkmıştır.

Resim 3- Eski Türklerde müzikle tedavi anı (R.Oruç Güvenç, *Dur Yolcu*,s. 142)

2.2. MÜZİK TERAPİ

Türk psikiyatrisinin önemli isimlerinden biri olan, Prof.Dr.Rasim Adasal’a (1902-1982)²¹⁸ göre; müzik terapi, müzikal seslerin ve melodilerin fizyolojik ve psikolojik etkilerini çeşitli ruhsal bozukluklara göre ayarlamak suretiyle düzenlenen bir tedavi aracıdır.²¹⁹

Müzik, insan ruhunun her çeşit renk, şekil ve sesle dolu olan çok görüntülü ve geniş ifadeli tabiatıyla ilişkilerindeki psiko-biyolojik bir ihtiyaçtan doğmuş ve çok eski çağlardan beri insanoğlu müziği hem neşe hem de teselli amacıyla kullanmıştır.

Müzik diğer sanat dallarına oranla da insan ruhuna daha derinden hitap eder. Bu nedenle de etkisi onlardan çok daha fazladır.“Müzik, güzel sanatların en ifadelisi olarak

²¹⁷ Altınölçek, 1998: 32

²¹⁸ **Rasim Adasal:** Prof.Dr. (1902-1982)Türk psikiyatrisinin önemli isimlerinden biridir. 1982 Ankara Tıp Fakültesi’nden emekli. Alanında en çok yayın yapan bilim adamlarından.

²¹⁹ Ak, (2006):220; Grebene,1978: VI

özellikle son 40-50 yıl içinde “müzik terapi” ismi altında özel bir tedavi aracı olarak ele alınmış ve vaktiyle eski medeniyetlerin ve dinlerin değerlendirdikleri ve kendilerine göre tatbik ettikleri müzikle manevi yumuşamalar ya da kamçılatmalar ve heyecanlandırmalar zamanımızda bilimsel ve metodik bir yön almıştır. Zira müziğin insan organizmasını etkileyen çok açık ve belirli bir psiko-fizyolojisi vardır. Bundan dolayı ruhsal tedaviler arasında yer alması pek tabidir.”²²⁰

Oregon Wilamette Üniversitesi Müzik Terapi Bölümü Başkanı Dr. Myra J. Staum, Music Therapy and Language for the Autistic Child adlı makalesinde,²²¹ konu ile ilgili şu yorumu yapmıştır: “Müzik terapi, insan davranışında pozitif değişimler yaratarak kişisel yaşamın değerini arttıran benzersiz bir müzik uygulamasıdır. Sosyal/duygusal, bilişsel/öğrenme ve algısal/motor alanlarda gelişimi teşvik etmek için müziği bir araç olarak kullanan, sağlıkla birleşen bir sanattır. Müzik terapi, tıbbi, kurumsal ve eğitimsel çerçevede çocuk, genç ve yetişkinler ile kullanılan çok çeşitli fonksiyona sahiptir. Müzik etkilidir çünkü iletişimin sözsüz bir biçimidir, doğal bir teşvik unsurudur. En önemlisi, müzik başarılı bir araçtır çünkü neredeyse herkes en azından belli bir tür müziğe olumlu tepki verir”.

Müzikle tedaviyi kliniğe sokmak isteyen ilk kişilerden biri tanınmış Fransız nörolog Philippe Pinel’dir²²². Bicetre Hastanesi’nde çalışırken moral tedavisinin içine müziğin sokulmasını teklif etmiştir. Pinel’in ardından 18.yüzyılda çeşitli hekimler tıpta müzikle tedavi yöntemini ileri sürmüş ve savunmuşlardır.²²³

²²⁰ Ak, 2006: 221

²²¹ www.autism.org/music.html (Erişim 10.06.2008)

²²² **Philippe Pinel:** (1745-1826) Modern psikiyatrinin babası. Fransız psikolog. İnsancıl tedavi metotlarını geliştirerek, hasta ölüm oranlarını % 50 azalttı.

²²³ Çoban, 2005: 59

Resim 4- Dr.Filip Pinel, Paris Akıl Hastanesi'nde akıl hastası kadınların zincirlerini çözerken (Robert Fleury)²²⁴, sağda Dr.Philipe Pinel

Amerika'da müzikle tedavide ilk adımı Dr.Willer Van der Wall atmıştır. İlk defa 1920 yılında Pennsylvania ve New York eyaletlerinin hastane ve hapishanelerinde müziğin insan ruhu üzerindeki etkilerini araştırmış, yatıştırıcı ve uyarıcı etkileri olduğunu saptamıştır.²²⁵

Müzikle tedavinin bir meslek olarak uygulanması 1. Dünya Savaşı sırasında başlamış; hastanelerde, travmatik savaş yaralılarını iyileştirmede ve acıları dindirmede müzik kullanılmıştır. 1950 yılında Amerika'da bu alanda profesyonel bir birlik oluşturulmuştur. Gaziler, akıl hastaları, duyma ve görme özürlülerinin tedavisinde müzik kullanılmış ve bu durum Ulusal Terapi Birliği'nin doğuşunu sağlamıştır. 1998 yılında ise bu ulusal birlik, aynı amaçla kurulan diğer birliklerle güçlerini birleştirerek şu an Amerika Müzik Terapi Birliği adı verilen kuruluşu oluşturmuştur.²²⁶

Müzikle tedavi, psikiyatri temelli hastalıklarda 1950'lerden bu yana etkin olarak kullanılmaktadır olup 1977'de Amerika müzikle tedaviyi bir bilim dalı olarak kabul etmiştir.

Müzikle tedavinin tanımı ise 1980 yılında Amerika Müzik Terapi Birliği (*American Music Therapy Association*) tarafından şu şekilde yapılmıştır; “Zihin ve fizik sağlığının kazanılması, düzeltilmesi ve sürdürülmesi için tedavi edici hedeflere ulaşmada kullanılan, müzikle tedavi uzmanlarınca yönlendirilen tedavi edici bir ortamda, davranışlarda arzu edilen değişikliklerin elde edilmesi için müziğin sistemli bir şekilde kullanılmasıdır. Bu değişiklikler kişinin kendisini ve kendisiyle ilgili dünyayı anlamasını sağlayan, böylelikle kişi ile toplum arasında bir denge oluşturmayı başaran değişikliklerdir. Tedavi edici ekibin bir üyesi olarak müzikle tedavi uzmanı, özgün müzik aktivitelerinin planlanması ve uygulanmasından önce genel tedavi hedeflerinin yansımalarına ve kişisel problemlerin analizine katılır. Periyodik değerlendirmeler, uygulanan işlemlerin etkinliğinin saptanmasına yardımcı olur.”²²⁷

²²⁴ <http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Pinel.jpg> (Erişim 10.06.2008)

²²⁵ Çoban, 2005: 59

²²⁶ [http://www.musicasmedicine.com/about/history.cfm_\(Erişim_17.06.2008\)](http://www.musicasmedicine.com/about/history.cfm_(Erişim_17.06.2008))

²²⁷ Çoban , 2005: 59

ABD Müzik Terapi Birliği'ne göre müzik terapi, (1997) "İhtiyaç duyan bireylerin fiziksel, psikolojik, sosyal ve zihinsel ihtiyaçlarının karşılanmasında müziği ve müzik aktivitelerini kullanan bir uzmanlık dalıdır." tanımını yaparak, müzikle tedavinin bir alternatif tedavi yöntemi olmadığını; geleneksel tıbbı uygun, kendi has kuralları olan, bilimsel bir tedavi yöntemi olduğunu tescil etmiştir.²²⁸

Günümüzde sadece Amerika Birleşik Devletleri'nde yaklaşık 200'ü hastane personeli olmak üzere 5000'in üzerinde müzik terapist bu yöntemi hastanelerde, kliniklerde, gündüz bakımevlerinde, okullarda, madde bağımlılık merkezlerinde ve benzeri birçok yerde uygulamaktadır.²²⁹

2.2.1. Günümüz Dünyasında Müzik Terapi

Dünyanın birçok yerinde, farklı klinik ortamlarında yapılan müzikle tedavi nöroloji, kardiyoloji, onkoloji ve psikiyatri gibi klinik alanlarında etkin şekilde kullanıldığı gibi, özürü insanların topluma kazandırılmasında da önemli işlevler üstlenmektedir.

2.2.2. Dünya Müzik Terapi Federasyonu²³⁰

(World Federation of Music Therapy)

Son yıllarda dünyanın birçok yerinde müzikle tedavi konusunda ciddi çalışmalar yapılmakta, örgütlenme gerçekleştirilmektedir. Dünya Müzik Terapi Federasyonu World Federation of Music Therapy, Dünya çapında müzik terapinin gelişimine ve tanıtımına adanmış olan ilk uluslararası organizasyondur. İlk temelleri 1876'da Buenos Aires'de atılmış, 1985 tarihinde İtalya Cenova'da 5. dünya müzik Terapi Kongresi'nde resmen kurulmuştur.

Federasyonun Amaçları:

1. Federasyonun amaçları şu şekilde tanımlanmaktadır:

²²⁸ Çoban, 2005: 60

²²⁹ <http://www.revolutionhealth.com/healthy-living/natural-health/healing/music-therapy/pain> (Erişim 11.06.2008)

²³⁰ <http://www.musictherapyworld.de/> (Erişim 13.06.2008)

2. Uluslararası kongreler yürütmek.
3. Konu ile ilgili profesyonel gruplar arasında işbirliği sağlamak.
4. Dünya çapında müzik terapinin teorik ve pratik olarak benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak.
5. Müzik terapi uygulamalarını geliştirmek.
6. Müzik terapistlerin yetiştirilmesine katkı sağlamak.
7. Etik açıdan müzik terapistlere rehberlik etmek.
8. Profesyonel kayıt ve arşiv işlemlerini yürütmek.
9. Müzik terapi konusunda bilimsel araştırmalar yapmak.
10. Müzik terapiyle ilgili bilginin paylaşımını sağlamak ve uluslararası kongreler yapmak.

Dünya Müzik Terapi Federasyonu'na tam üye ülkeler şunlardır: ABD, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Çin, Almanya, Macaristan, İran, İrlanda, İtalya, Japonya, Meksika, Yeni Zelanda, Makedonya, İspanya, İngiltere.

Harita 1- Avrupa Müzik Terapi Konfederasyonu'nun, Avrupa genelindeki örgütlenme haritası. (Sarı alanlar tam üye veya tam üyelik başvurusu yapan ülkeler)

2.2.3. Avrupa Müzik Terapi Konfederasyonu ²³¹

Merkezi Almanya'da bulunan Avrupa Müzik Terapi Konfederasyonu (European Music Therapy Confederation), profesyonel müzik terapi birliklerinin bir konfederasyonudur. Örgütte, üye ülkelerin birer temsilcileri vardır ve bu temsilciler, üye birlikler tarafından seçilir. Konfederasyon, 19'u Avrupa Birliği üyesi toplam 26 ülkeden oluşmaktadır. Bu ülkeler şunlardır: Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, San Marino, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere, Yugoslavya ve İsrail'dir (oy hakkı yok)

Yapılanma, Avrupa'daki müzik terapistleri arasında iletişimi sağlamak amacıyla 1990 yılında forum olarak kurulmuş, 2004 Mayıs'ta da Avrupa Birliği düzeyinde Brüksel'de resmi statü kazanmıştır.

3 yılda bir Avrupa'da müzik terapi konferansı düzenleyen bu konfederasyon ilk konferansını 1989 tarihinde İngiltere'de, ikincisini 1992 tarihinde İspanya'da, 1995 yılında Danimarka'da, 1998 yılında Belçika'da, 2001 yılında İtalya'da 2004 yılında Finlandiya'da ve 2007 yılında ise Hollanda'da gerçekleştirmiştir. Her ülkede bu alandaki bilimsel çalışmaları desteklemektedir. Halen 60 adet resmi eğitim kursu yürütmekte; bunun 19'u güney, 22'si orta ve 19'u da Kuzey Avrupa'da bulunmaktadır.

“Müzikle tedavide bilişsel, davranışçı ve destekleyici terapilerin kullanılması ve meşguliyet tedavisi bağlamında müzikal etkinliklerin düzenlenmesi ile onu, daha kapsayıcı bir yöntem haline getirmiştir. Son yıllarda yapılan müzik ve beyin araştırmalarından elde edilen veriler, müziğin biyolojik manada da etkili olabileceğini düşündürmektedir. Müziğin, serotonin, norepinefrin, dopamin, melatonin, kortizol, adrenalin, testosteron gibi psikiyatrik hastalıkların oluşmasında etkili hormonlarla; kan basıncı, solunum ritmi, solunum kalitesi, nabız sayımı gibi fizyolojik olaylara olumlu etkilerinin olduğunu gösteren bilimsel araştırmaların sayısı gittikçe artmaktadır” ²³²

Müziğin insanlık tarihindeki kültür öğelerinin başında geldiği düşünülürse, müzik terapi aslında kültürel bir etkileşim aracı olarak insanların ruhuna ve kişiliğine hitap ederek farklı ve önemli bir vizyonu da. Üstlenmektedir. Kültür tarihinin bu önemli

²³¹ <http://www.musictherapyworld.de/> (Erişim 13.06.2008)

²³² Çoban , 2005: 31

unsuru insanlara keyif verme aracı olduğu kadar, onların sıkıntılarını çözmeye de önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle müzikle tedavinin kültür tarihi içindeki yeri de çok önemlidir.

Ülkemizde müzikle tedavi konusunda önemli araştırmaları bulunan Rahmi Oruç Güvenç'e²³³ göre, müzik terapinin etkili olduğu noktalar şu şekildedir²³⁴:

1. Ritmik biçim ve ifadenin kavranması
2. Müzik zevkinin geliştirilmesi
3. Topluluğa aktif olarak katılımın sağlanması
4. Hastaların bir uyum içinde çalışmalarının sağlanması
5. Postür (duruş) ve motor koordinasyonunun geliştirilmesi
6. Grup içinde bütünleşmenin sağlanması
7. Şarkıların çalışılması ve nefes çalışmalarının yapılması
8. Uzuvarların koordineli bir şekilde çalışmasının temini

M.Daubresse "*Musico- Therapie*"²³⁵ adlı kitabında müzik terapi uygulamalarındaki bulgulardan çıkan sonuçları şu şekilde açıklamıştır;

1-İnsanda ve hayvanda müzik kan dolaşımı üzerine etki eder.

2-Kan basıncı aralıklarla yükselme ve alçalma yapar.

3-Müzik seslerinin insan ve hayvan üzerine etkisi tamamen kalp kasılmalarının iyileşmesine neden olur.

4-Kan dolaşımının değişikliği, sesin yüksekliğine ve perdesine bağlıdır.

Son 50 yıl içinde yapılan araştırmalar fiziksel ve rehabilitasyon süresince tıbbi tedaviye ilaveten müziğin kullanılmasının kişinin motivasyonunu artırdığını, kendisine ve ailesine duygusal destek sağladığını, duygularını ifade etmeyi kolaylaştırdığını ortaya koymuştur.

²³³ **R.Oruç Güvenç:** Müzikle tedavi konusunda klinik psikoloji doktorası yaptı ve bu konuda tek uzman oldu. Daha sonra Cerrahpaşa Tıp Fakültesinde Türk Musikisini Araştırma ve Uygulama Merkezi'ni kurdu. Uzun yıllardan beri ulusal ve uluslararası alanda müzik terapi çalışmaları yapıyor.

²³⁴ R.Oruç Güvenç (1992) *Türk Musikisi Tarihi ve Türk Tedavi Musikisi*, Metinler Yay. İstanbul: S.28

²³⁵ M.Daubresse, (1908) *Musico- Therapie*, Çev. Abdullah Cevdet, Matbaa-i İcithat, Mısır:s.59-60

2.4. MÜZİKLE TEDAVİNİN TARİHİ

Müzikle tedavinin binlerce yıl öncesine dayalı bir geçmişi vardır. Tarihsel olarak konuya baktığımızda çok eski dönemlere yolculuk yapmamız gerekir.

İlk insanlar doğada, evrende iyi ve kötü ruhların bulunduğunu, kötü ruhların da hastalık yaptığını düşünmüşlerdir. Hastalık yapan kötü ruhlardan kurtulmak için büyücülerden yararlanmışlardır. “Büyücüler hastanın bedenine ve ruhuna yerleşen kötü ruhun sesini, şarkısını bulup, hastayı iyileştirmek için tef çalarak, şarkı söyleyerek, dans ederek, ruhlarla bağlantı kurar ve kötü ruhları kovmaya çalışırlardı. Bunların en bilineni Moğol ve Sibirya’da yaygın bir din olan Şamanizmin din adamı Şamanlardı”²³⁶

Resim 5- Şamanlar hastalarını müzik ve dansla trans haline getirerek tedavi ederlerdi.²³⁷

Azerbaycan’da Gobustan kayalıklarında görülen dans eden insan şekilleri, binlerce yıllık müzik ve hareket gerçeğini ortaya koymaktadır. Uygur Türklerine ait Hoten şehri Çerçen Kazası yakınında Mülçe Irmağı kenarında bulunan müzikle ilgili Mingyar kaya resimleri 6-8 bin yıllık bir geçmişten haber vermektedir.²³⁸

Tarihin bilinen ilk devirlerinden günümüze kadar uzanan süreçte, insanlar hastalıklarından kurtulmak için çeşitli yol ve yöntemlere başvurmuşlardır. Bu tedavi

²³⁶ Ak, 2007:17

²³⁷ <http://www.firstpeople.us/pictures/art/odd-sizes/pt/Blackfoot-Bear-Shaman> (Erişim 10 Haziran 2008)

²³⁸ Güvenç, 1985: 2; Doğu Türkistan Medeniyet Numuneleri Dergisi 1985, sayı 1.

yöntemlerinden biri de müziktir. İnsanoğlu tarih boyunca, müziğin insanın ruh dünyası üzerinde bıraktığı etkilerin izini sürmüş ve tedavi metotlarından biri olarak kullanmıştır.

Müziğin bir etkileme ve tedavi aracı olarak kullanılmasının bilinen geçmişi ilkel kabilelere kadar dayanır. İlkel kabilelerde müzik ve dansı etkin şekilde kullanan büyücüler bu uygulamanın bilinen ilk temsilcileridirler.

Fotoğraf 1- Kabile üyeleri, büyücü ya da şamanın gücüne inanırlardı.

Büyücü, kendisinden çekinilen ve saygı duyulan kabile üyesidir. O her türlü uğursuzluk ve hastalıktan kabilesini korur. Trans haline geçerek büyüler yapar. Kabile üyeleri büyücü ya da şamanın gücüne inanırlar. Bu kişilerin toplumu etkilemede kullandıkları en önemli unsurlardan biri müziktir. Çoğu zaman bu müziği ritim ve dansla birleştirerek ayinler yaparlar. “İnsanları gerek ritim, müzik ve dansla ekstas (vecd) haline getirerek, gerekse bunlar yardımıyla bir hipnoz hali oluşturarak etkilemişler ve kitlelere zaman zaman yön vermişlerdir.”²³⁹

İlkel insanların her şeyi anlamaları o günün şartlarında zordu ve bu nedenle çözemedikleri konuları esrarlı ve büyülü kabul ediyorlardı. Sesin ve müziğin de esrarlı ve doğa üstü bir şey olduğuna inanılıyordu. Sesler tabiatta mevcut ruhların sesleri gibi düşünülüyordu. İlkel insanlar flüt ve davulla ruhlardan gelen sesleri işittiklerini kabul ederlerdi. Müziğin ve dansın etkisi ile kötü ruhların kovulduğuna ve hastalıkların

²³⁹ Güvenç, 1985: 1

iyileştiğine inanılırdı. İlk topluluklardaki büyücüler ve şamanlar²⁴⁰ bir nevi tarihin ilk ruh hekimleri sayılırlardı.

“İlkel kabilelerdeki inanışlara göre ister canlı, ister ölü olsun her varlık kendisine ait gizli bir ses ve şarkıya sahiptir. İşte o canlının tepki göstereceği bu sese şarkı ile büyü yapılarak hastalık yok edilebilirdi. Bu sebeple bu ses gizli tutulurdu. İlkel kabilelerde sihirbaz doktorlar, hastanın ya da onun bedenindeki kötü ruhun ses ve şarkısını bularak onu iyi etmeye çalışırlardı. Büyücü bu suretle hastanın bedenindeki kötü ruhla temasa geçerdi”²⁴¹

Şaman, hastalık yapan, sağlığa zarar veren kötü ruhların, cinlerin hastadan kovulması için ateşle, tütsüye, dansla, sihir ve müzikle çalışan bir din adamıdır. Şamanın Türkçesi “Kam”dır.²⁴²

Resim 6- Bir Şaman Tasviri²⁴³

²⁴⁰ **Şaman:** Şamanlık inancında din adamlarına verilen ad. Mistik bir yolculuğa çıkarak ilişki kurduğu olağanüstü güçler yardımıyla vecde kapılan, kehanette bulunan, tıbbi tedavi yapan büyücü rahip. (Büyük Larousse (1986) İstanbul, İnterpress Yayıncılık, Cilt 21, s.10994)

²⁴¹ Güvenç, 1985: 3

²⁴² Ayten Altıntaş, (1986) “Eski Türk Tıbbına Bir Bakış” Tıp Tarihi Araştırmaları, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fak. Deontoloji Yayınları, s.84-87

²⁴³ <http://www.okmainregion.net/images/secwepemc/shaman.jpeg> (Erişim 5.6.2008)

İlkel kabilelerde ve ondan sonraki binlerce yıl boyunca hastalıkların birçoğunun kötü ruhlar ve cinler tarafından meydana getirildiğine inanılırdı. Hem ruhsal hem de fiziksel hastalıkların nedenleri bu varlıklara bağlanırdı. Hastanın iyileşmesi için bu kötü ruhların bedenden uzaklaşması şarttı. Bu ruhları da ilkel toplumlarda ancak sihirbaz hekimler ve büyücüler çıkarabilirdi.

Toplum üzerinde büyük etkileri olan bu hekimler mutlaka kendi yöntemlerince ilaçlar da yaparlardı, tütsüler ve kokular da kullanırlardı. Bunların yanı sıra ayinler düzenlenirdi. Bu ayinlerin en önemli yanı da müzikle trans haline geçilmesi durumuydu. Çeşitli müzik aletleri yardımıyla sesler çıkararak hem hasta üzerinde psikolojik etki yaratılır hem de ruhların kovulduğuna inanılırdı.

Bugün bile dünyanın az gelişmiş birçok bölgesinde benzer ayinler yapılmaktadır. Özellikle Afrika içlerinde geleneksel yapılarını koruyan kabilelerde büyücüler varlıklarını sürdürmektedir. Sudan'da büyücü hekimlerin yaptıkları tedavi ayini ile hastalar korkuyu yenebilmektedirler. Habeşistan, Zambia ve Addisababa'da şeytan çıkarmak için '*zar ayini*' denilen bir ayin yapılmaktadır. Bu ayinlerle hasta trans haline geçirilir ve kendine gelince de iyileşmiş olur. Nijerya'nın bazı bölgelerinde de benzer ayinler yapılmaktadır.

Günümüzde birçok tarikatta da benzer ayin ve trans ortamları içine girildiği bilinmektedir.

2.4.1. Antik Dönemlerde Müzikle Tedavi

Müzik, antik dönemlerden beri insanların iyileştirilmesi için kullanılmıştır. Bunun en güzel örneğine Tevrat'ta rastlanır.²⁴⁴ Kitab-ı Mukaddes (Tevrat) s.288, Bap 16'da Davud'un İbrani Hükümdarı Saul'ü rebap nağmeleriyle nasıl iyileştirdiği anlatılır: "Ve vaki oldu ki, Allah tarafından Saul'e kötü ruh geldiği zaman Davud çengi alır, eliyle çalardı. Saul dinlenir iyi olurdu ve kötü ruh kendisinden ayrılırdı."²⁴⁵ Ayrıca Davud'un

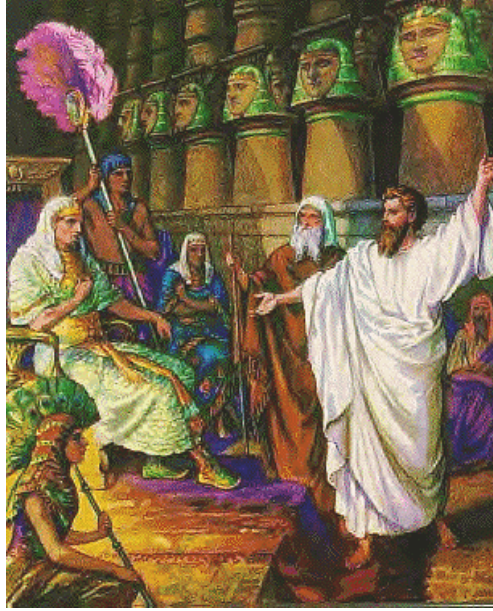
²⁴⁴ Tevrat'ın İbranice en eski metni M.S.9.yüzyıl tarihini taşır.

²⁴⁵ Kitab-ül Mukaddes, (1958) Eski ve Yeni Ahit, s.288-289

güzel sesinin çok etkili olduğu ve bu coşkulu sesi dinleyip coşan ve bu coşkunluktan ölen kuşların varlığından bahsedilmektedir.²⁴⁶

Ahmet Hakkı Turabi'nin Gevrekzade Risalesi'nin 59b varagından aktardığına göre, müzik bilginleri ve üstat filozoflar, müzik ilmi nazariyatı kaynağının Hz. Davud (M.Ö.1055-974) olduğunu iddia etmektedirler. Aynı zamanda onun bir ud cad ettiğini ve bu enstrümanın uzun bir müddet Beyt-ül Makdis'in²⁴⁷ duvarında asılı kaldığını belirtmektedirler.²⁴⁸

Ayrıca Davud'un, kendisine indirilen Zebur'u gür sesiyle ve şarkı gibi okuduğu ve herkesin onu tekrarladığı bilinmektedir.²⁴⁹

Resim 7- Hz. Musa, Firavun'un Karşısında

Müzikle tedavi konusunda bir hekimbaşı tarafından kaleme alınan ve günümüze kadar ulaşan en önemli eser olan Gevrekzade Hafız Hasan Efendi'nin (1727-1801) Muski Risalesi'nin 59 b varagında ise şöyle der.²⁵⁰

²⁴⁶Binnaz Başar Çelik, Hızır b.Abdullah'ın Kitab'ı Edvar'ında makamlar. S.182-247-70, Aktaran Ahmet Hakkı Turabi *Gevrekzade Hasan Efendi Musiki Risalesi* S. 129

²⁴⁷**Beyt'ül Makdis:** Yahudilerin, Süleyman peygamberin Kudüs'te yaptırdığı mabet. Bilinen adıyla Mescid-i Aksa.

²⁴⁸Ahmet Hakkı Turabi, (2005)*Gevrekzade Hafız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, s. 129

²⁴⁹Adi Atik (Tevrat) 1.bab, s.288, aktaran Ahmet Şahin Ak, *Avrupa ve Türk İslam Medeniyetinde Müzikle Terapi Tarihi Gelişim ve Uygulamaları*, İstanbul: Ötüken Yayınları s.11-12

²⁵⁰Abdülkadir Meragi "Şerhul Edvar" eserinden aktaran Rauf Yekta Bey, (1986) *Türk Musikisi*, İstanbul, s. 143. Geniş bilgi için bk..Abdulkadir Meragi, Şurhul Edvar, Nurosmaniye Kitaplığı nr 3651, varak 109a.

“Lamek’i, Nuh’un oğlu olarak tanıtılmakta ve ud sazını onun icat ettiği bildirilmektedir.²⁵¹ Yine Abdülkadir Mergagi’ni (ö.833/1435) Şerhul Edvar adlı eserinde Lamek için, “Adem’in diğer oğlu Kabil’in oğlu Lamek udu icat etmiştir” denmektedir. “Lamek çok uzun yıllar yaşadı, ilerleyen yaşlarında bir oğlu oldu. Oğlu 5 yaşındayken öldü. Lamek çok üzöldü ve çok ağladı. Çocuğunun cesedini sürekli görebilmesi için onu bir ağaca astı. Ağacın karşısına geçip onu kaybetmesinden dolayı ağlıyordu. Ceset çürüyüp dököldükten çocuğun asılı bulunduğu dalı kesti ve ona az çok çocuğunun şeklini verdi. Bu aletin üzerine at kıllarını bağlayarak gerdi. Bu kıllara dokunduğunda çıkan sesler onu ağlatıyordu. Bir gün bu sesler ona o kadar çok tesir etti ki derhal öldü. Lamek’ten sonra udun şekli değişikliğe uğradı ve bugönkü şekline aldı. Lamek’in kızlarından Sala ise davulu icat etti.”

Sami bir kavim olan İbraniler, kendilerinden önceki medeniyetlerden ve özellikle Sümer ve Hititlerin musikilerinden yararlanmışlardır.

İskenderiyeli tarihçi Kleman²⁵² adlı tarihçi Hz. Musa’nın birçok bilimin yanı sıra müzikle hastaları iyileştirmeyi Mısırlılardan öğrendiğini yazar.²⁵³

2.4.2. Mısır Kültüründe Müzikle Tedavi

Eski Mısır’da musiki önemli bir sanat koludur. Dinsel törenlerde, şölenlerde, toplantılarda, doğumlarda, hatta tarım çalışmalarında bile musikiden yararlanılırdı.²⁵⁴

Eski Mısır’da da müzikle tedavinin etkili bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Günümüze kadar ulaşan kabartmalardan (Fotoğraf:5) müziğin hayatın ne kadar içinde olduğunu anlayabiliyoruz. Kahire’nin büyük hastanelerinden birinde hastalara operasyondan önce müzik dinletilir, böylece hastaların operasyondan önce büyük bir güç kazandıklarına ve kendilerini daha kuvvetli hissettiklerine inanılırdı.²⁵⁵

²⁵¹ Turabi, (2005): 126

²⁵² **Kleman:** (145-215) İskenderiye ekölünün önemli simalarından

²⁵³ Ak (2006) 22,

²⁵⁴ Ali Cengiz Üstüner, (1998) *Mısır Uygarlığı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, S.248

²⁵⁵ Mehmet Kaygısız, (1999) *Müzik Tarihi, Başlangıcından Günümüze Müziğin Evrimi*, Kaynak Yayınları, s.55.56;

Fotoğraf 2- M.Ö. 1552-1306 Patenahab'ın mezarındaki kör müzisyen rölyefi ve papirüslerde müzik aletleri çalan kızlar (T.Ü.Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi)

Eski Mısır'da papirüslerde çeşitli hastalıklarda etkili olan müzik türlerine ilişkin bilgiler de verilmiştir. Haşmet Altınölçek'in²⁵⁶ Sigerist'den aktardığına göre²⁵⁷ Eski Mısır'da (M.Ö.15.yy), hastaları müzikle tedavi etmeye çalışan büyücüler, tapınak rahipleri ve hekimler gibi üç grubun olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yüzyılların akışı içinde bazı müzisyenlerin de müzikterapist olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Eski Mısır'da bir papirüste görüldüğü gibi V. hanedana ilişkin bir Mısır kraliçesi, gebeliği süresinde çok hastalanmıştı. Gebeye yardım etmek için beş dişi tanrı, beş musikişinas kız kılığında girerek yanına gelmişler ve onu tedavi etmişlerdir.²⁵⁸

2.4.3. Yunan ve Roma Kültüründe Müzikle Tedavi

Yunan mitolojisinde güzel lir çalmasıyla tanınan **Apollon** hem sanatın ve müziğin hem de sağlığın tanrısı sayılırdı. **Apollon**²⁵⁹ lir çalarak insanların sıkıntılarını giderir ve onlara neşe verirdi. **Apollon**'un oğullarından ve eski Yunanistan'ın ünlü müzisyeni ve aynı zamanda Trakyalı bir ozan olan **Orpheus**'un da oldukça etkili şekilde lir çaldığı anlatılır. Hatta karısını bir yılanın sokması ve ölmesi üzerine onu aramak için cehenneme gittiğinde o derece güzel bir şekilde lir çalmıştı ki kanatlı ve yılan saçlı ölüm

²⁵⁶ Altınölçek,1998: s.29

²⁵⁷ E.Henry Sigerist. (1962) *Civilization and Disease*, The University of Chicago, Press, Chicago

²⁵⁸ Grebene, 1978: 20

²⁵⁹ **Apollon**: Mitolojide müziğin, sanatların ve şiirin tanrısı. Ayrıca kehanet yapan, bilici tanrıdır. Zeus ve Leto'nun oğlu, Artemis'in ikiz kardeşidir. Altın bir lir çalar. Gümüş yayıyla oku en uzağa o atabilir; okların tanrısıdır. Tıbbi insanlara o öğretmiştir. Hekimliğin tanrısıdır.

perileri Erinyeler ve cehennem kapıcısı 3 başlı yılan kuyruklu canavar köpek Cerbere bile bu harika müzik karşısında hareketsiz kalmışlardı.²⁶⁰

Resim 8: Apollon ve oğullarından Orpheus (sağda)

Eski Yunanlar, müziği her türlü erdemin esası sayarlardı. Onlara göre müzik ruhun eğitimi ve arınması yönünden büyük bir etken idi.²⁶¹ Hatta eski Yunanistan'da "Paignon" adlı şarkılar dertlere karşı bir avunma, bir ilaç ve hastalıklardan kurtulma aracı olarak kabul edilirdi.²⁶²

M.Ö. 585-500 yılları arasında yaşamış olan filozof ve matematikçi **Pythagoras** müzik teorilerinin ve müzikle hastalık tedavisinin ilk ilmi kurucularındandır.²⁶³ "M.Ö. 585-500 yılları arasında yaşamış olan filozof ve matematikçi **Pythagoras**²⁶⁴ umutsuzluğa düşen kimseleri veya çabuk öfkelenen hastaları belirli melodilerle tedavi edebilmek olanağını araştırmıştır.²⁶⁵ **Pythagoras**, klasik Mısır ve Babil kâhinlerinden aldığı eğitimi ve 34 yıl süren bir çalışmayla müziğin matematiksel oranlara indirgenebileceğini ortaya koymuş ve diatonik skalayı²⁶⁶ keşfetmiştir.

²⁶⁰ Grebene, 1970:17, E.Çobanoğlu (1962) *Ruh Hastalıklarının Güzel Sanatlarla Tedavisi*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Sayı.13, s.257-262

²⁶¹ Haşmet Altınöççek "Eski Yunan Medeniyeti'nde ve Bergama Asklepion'unda Müzikle Tedavi Uygulaması" http://www.beethovenlives.net/eski_yunan_medeniyetinde_ve_berg.htm, erişim 10.06.2008

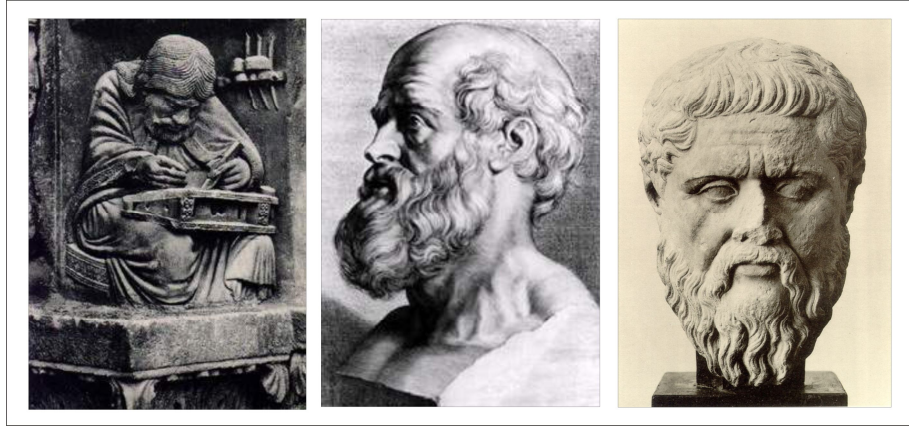
²⁶² Ak, 2006: 24

²⁶³ Arslan Terzioğlu, *Türk İslam Psikiyatrisinin ve Hast. Avrupa'ya Tesirleri* Bifaskop Yıl 3 Sayı 8 : s.23

²⁶⁴ **Pythagoras** (İ.Ö.570-500) Sokrates öncesi filozofların en ünlülerinden. İlkçağ Yunan felsefesinde, İyonya'da kurulmuş olan doğu geleneği karşıtı olarak, batı geleneğini temsil eder.

²⁶⁵ Grebene, 1978: 17

²⁶⁶ **Diatonik Skala:** Müziğin matematiksel oranlara indirgenip ifade edilmesi.

Fotoğraf 3- Pythagoras, Hippocrates ve Platon (Eflatun)

Mutluluğun ruhta aranması gerektiğini ifade eden **Pythagoras**'a göre, ruhun bedenle olan ilişkisi, onun aslı özünü kirletir. Ruhun tek hedefi vardır; tam anlamıyla arınmak ve tanrısal katmana yücelmek. Bu yücelmede müzik önemli bir aracı durumundadır.

Modern tıbbın babası olarak kabul edilen **Hippocrates**²⁶⁷ de, asklepiionlarda çalıştığı ilk hekimlik dönemlerinde bazı hastaları tedavi için ilahiler eşliğinde bu tapınaklara tapınağa götürdüğü ifade edilmektedir..²⁶⁸

“Antikçağ’ın en önemli filozoflarından biri sayılan **Sokrates**’in öğrencisi olan **Platon**²⁶⁹ da (İslam kültüründe **Eflatun** olarak bilinir) M.Ö. 400 senelerinde müziğin ahenk ve ritimle ruhun derinliklerine etki ederek kişiye bir hoşgörü ve rahatlık verdiğini belirtmiştir.”²⁷⁰

Eski Yunan’ın en önemli sağlık merkezlerinden biri olarak kabul edilen Bergama Asklepiionunda²⁷¹, hastalar ilaç, telkin, spor ve çamur banyolarının yanı sıra müzikle de tedavi edilmişlerdir²⁷². Tıp tarihinin en ünlü hekimlerinden biri sayılan Galen’in de hekimlik yaptığı Bergama Asklepiyonu, müzik terapinin ilk uygulandığı merkezlerden

²⁶⁷ **Hippocrates**: M.Ö. 460-377),modern tıbbın kurucusu olarak kabul edilen Yunanlı hekim.

²⁶⁸ Bekir Grebene (1978) *Müzikle Tedavi*, Ankara: Güven Kitabevi Yayınları, s17; Rasim Adasal, (1955) *Ruh Hastalıkları “psikozlar”* Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları No:45, Cilt 2, Örnek Matbaası.

²⁶⁹ **Platon**: M.Ö. 427-347) Düşünce tarihinin tanıdığı en büyük sistem kurucularından biri olan ünlü Yunan filozofu

²⁷⁰ Grebene,1978: s.17

²⁷¹ **Asklepieion**: Eski Yunan ve Roma dünyasında tanrı Asklepios'a adanmış olan asklepiionlar dinsel tıbbın gereklerinin yerine getirildiği "tapınak-şifahane"lerdi.

²⁷² Süheyl Ünver, (1976) Bekir Grebene’nin *Müzikle Tedavi* kitabına yazdığı önsöz, Güven Yay., Ankara.

biri olarak kabul edilir.²⁷³ Asklepieion’da histeri hastalarının çoğunun flüt ya da başka müzik aletleriyle tedavi edildiğinden bahsedilir. Bu mabette telkine dayalı bir sağlık hizmeti söz konusudur.²⁷⁴

Fotoğraf 4- Sağlık Tanrısı Asklepios ve kızı Hygieia. Bergama’daki Asklepieion Sağlık Merkezi’nin Kalıntıları

Eski Roma’da Celcus ve Areteus da, müziğin ruh hasalıklarına iyi geldiğini savunmuştur. Hatta M.Ö. 250-184 yılları arasında yaşayan Romalı şair **Titus Maccius**²⁷⁵, Platus “Charmides” adlı şarkısının yaralara iyi geldiğine değinmiştir. Eski Roma’da müzik o kadar ön planda tutulmuştur ki sara, konuşamama, histeri, böcek sokmaları, kanamalar, mikrobik hastalıklar ve ağrılar için müziğin kullanıldığı bazı kaynaklarda yazılmıştır.²⁷⁶

(Müziğin, bir böceğin veya örümceğin zehrindeki tüm kötü etkiyi kaldırmasını Comberiau, benzer bir olaya tanık olan İtalyan **Covarrobias**’ın 1611 yılında yazdıklarından şöyle aktarır: “Zehirli bir örümcek veya tarantula gibi zehirli bir böcek ısırıldığı zaman boğulma duygusu, kalpte kramplar, önlenemeyen titremeler olur; dişler birbirine çarpar, şiddetli ağrılar oluşur, kusma ve kendini kaybetme hali ortaya çıkar. Tüm bu yakınmaları hafifletmek için hareket etmek gerekir. Bu hareket de ‘taranteila’ denilen ve insanı dans etmeye yönelten bir müzikle elde edilir. Parça keman ile çalınır,

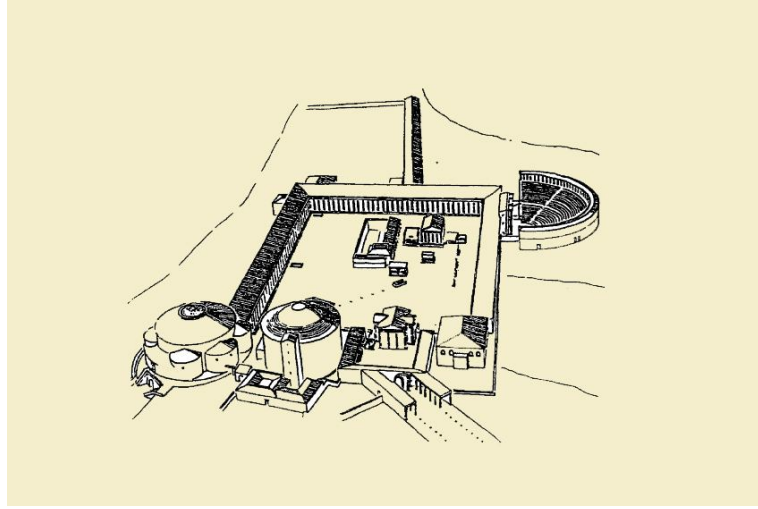
²⁷³ Martin West, Musik Therapy in Antiquity, “Music as Medicine, The History of Music Therapy since Antiquity”, Edited by Peregrine Horden. Page: 51-68

²⁷⁴ Hüsrev Hatemi (1998) *Darülfünun ve Darüşşifa*, İstanbul, Dergah Yayıncılık, s. 57; Grebene,78:20

²⁷⁵ **Titus Maccius Platus:** (M.Ö.250-184) Latin komedi şairi. Şarkılarını flüt eşliğinde söylerdi.

²⁷⁶ Çoban, 20005: 137

bazen flüt veya gitar da kullanılır ve bunlara vurmali çalgılar da eklenir. Bu tip tedavi seansları, üç gün gece ve gündüz süre gelirdi.²⁷⁷⁾

Plan 1- Bergama Asklepieion'un planı (H.Schleif)²⁷⁸

Haşmet Altınölçek'in²⁷⁹ aktardığına göre, Eski Yunan'da müziğin tedavide kullanılmasına ilişkin Alvin'in verdiği bilgiler ise şöyledir.

Platon'un öğrencisi ve Büyük İskender'in hocası **Aristoteles**, (M.Ö.384-322) de müziğin insan ruhu üzerindeki etkilerini araştırmış ve bu konudaki düşüncelerini yazılarında belirtmiştir. **Aristoteles**, müziğin tıpta önemli bir fonksiyonu olacağını savunmuştur.²⁸⁰ "Onlar ruhu coşturan melodileri dinledikten sonra kendi normal hallerine dönerler. Sanki tıbbi bir tedavi görmüş gibi olurlar."

2.4.4. Çin Kültüründe Müzikle Tedavi

Eski Çin, tarihin en eski medeniyetlerinden birini kurmuştur. Çin'de müzik ve müzik düşüncesi dünya görüşüne ilişkin bir felsefe olarak biçimlenmiştir. M.Ö. 3000'lere kadar uzanan Çin kültüründe müzik kalbin sesi ve evrenin simgesi olarak kabul edilmiştir; insanda beş duyu, ekşi, acı, tuzlu, yakıcı, tatlı olarak sıralayabileceğimiz beş tat, yaşamda beş renk çok önemlidir. Çin tıbbı içinde sağırılık,

²⁷⁷ Grebene, 1978:19

²⁷⁸ Haşmet Altınölçek (1998) *Bir İletişim Aracı Olarak Müzik ve Müzikle Tedavi Yöntemleri*, E.Şehir, S.37

²⁷⁹ Julliet, Alvin (1956) "L'influence de la Musique su l'enfant Inadapte", Enfance, October, Paris:s.39

²⁸⁰ Grebene A.g.e: 17

dilsizlik, topallık, cücelik ve deformasyonlar beş dert içinde; doğum, hastalık, ihtiyarlık, ayrılık ve ölüm beş eza içinde sıralanmaktadır. Bu uygarlık döneminde beş sayısının öneminin müziğe de yansıdığını görmekteyiz. Müzik de beş ses üzerine kuruludur.²⁸¹

Resim 9- Konfüçyüs

Ünlü filozof **Konfüçyüs**²⁸², müziğin kişiler arası ilişkileri düzelten, gözlere parlaklık veren, kulakları keskinleştiren, kanın hareket ve dolaşımını rahatlatan bir değer olduğunu belirterek neşeli seslerin ince ve yavaş olduğunu, ruha rahatlık verdiğini söylemiştir. Eski Çin’de, Lo isimli bir gongun, kötü cinleri ve ruhları hastanın yanından kaçırdığı inancı vardı.²⁸³

Konfüçyüs’un müzik hakkındaki görüşleri şöyledir²⁸⁴: “Böylece, müzik yapıldığı zaman kişiler arası ilişkiler düzelir, gözler parlak, kulaklar keskin olur. Kanın hareketi ve dolanımı sakinleşir. Görenekler değişir ve dünyada her şey bir düzen içinde olur. Müzik tonların bir verimidir. Kökeni dış etkenlerin beyne olan etkisidir. Neşeli sesler ince ve yavaştır, ruha rahatlık verir. Sevinç dolu sesler yüksek ve sonra dağılıcıdır. Öfkeli sesler korkunç ve kabadır. Saygı taşıyan sesler doğru ve gösterişsizdir. Sevgi gösteren sesler yumuşak ve ahenklidir. Müzik ahenkle süslenir, iyi ruhlara yönelir.”

²⁸¹ Altınölçek, 1998: 58

²⁸² **Konfüçyüs**: M.Ö 560-479 Büyük Çin bilgisi, filozof, siyasal yönetici ve Çin tarihinde resmi din olarak kabul edilen öğretilerin kuramcısı

²⁸³ Çoban , 2005: 37

²⁸⁴ Konfüçyüs, (1963) *Büyük Bilgi ve Müzik Hakkında Notlar* (Çeviren:M.N.Özerdim) Milli Eğitim Yayınları, Çin Klasikleri No:2, S.19-40

Oruç Güvenç²⁸⁵; Sinoloji (Asya'nın merkezî kültür alanı olan Çin'i konu edinen bir bilim dalı) profesörü W.Eberhart'ın, Türkçe yazdığı "Çin Tarihi" adlı kitabında²⁸⁶ eski Türk musikisinin kuzeyden ve batıdan Çin'i etkilediğini ve hatta bazı oyunların da Türkler tarafından Çinlilere geçtiğini aktarır. Bu da eski Türklerle Çinliler arasında bu alanda büyük bir etkileşim ve benzerlik olduğunu gösterir.

"M.Ö.2.yüzyılda, Türkler, Orta Asya'nın Kuça, Balasagun gibi önemli merkezlerinde yaşarlarken buraya görevli olarak gelen Çin Generalinin dönüşünde Türklerden götürdüğü çalgılarla Çin Sarayı'nda bir müzik takımı kurup Türk ezgileri çaldırıldığı ve bu çalgıların Hunlara ait olduğunu, ayrıca bu sazlardan birinin "houkya" adında, ileriden boynu dönük, üzerinde perde delikleri bulunan ve sesinin gücüyle ünlü bir boru olduğu saray kayıtlarında anlatılmaktadır.²⁸⁷ Miladi VI-VII yüzyıllarda Kuzey Çin'de hüküm süren Tabgaç hükümdarı hakkında Miladi 576 tarihli bir Çin kaynağı şunu anlatıyor:²⁸⁸ "Hükümdar ve soydaşları Çin'de bilinmeyen ve hoş görülmeyen bir tarzda gök ayini sırasında raks ediyorlardı. Ayinin sonunda kadın kamlar davullar çalarken Tabgaçlar doğu yönünde yükselen kurban başına doğru secde etmekteydiler.

2.4.5. Ortaçağ Avrupa'sında Müzikle Tedavi

Antik dönemlerde Mısır, Anadolu, Yunanistan ve Roma'da, felsefe ve bilim hayatındaki önemli gelişmeler, yerini Ortaçağ Avrupa'sında büyük bir duraklamaya bırakmıştır. Hıristiyanlık dininin yanlış yorumlanması kısa zamanda skolâstik düşüncenin hâkimiyetini getirmiş ve bu coğrafya için uzun sürecek karanlık bir dönem başlamıştır.

Ortaçağ'da Avrupa ancak Türk-İslam bilim adamlarının aracılığı ile antik dönemlerin bilgi birikimine sahip olabilmişlerdir. Toledo gibi ünlü çeviri okullarında İslâm bilginlerinin tıp, astronomi, matematik, kimya alanında verdiği eserler ile Antikçağ'dan kalan Yunanca, Latince, İbranice eserler ya da bunların Arapça

²⁸⁵ Güvenç, 1992: 7

²⁸⁶ Wolfram Eberhard, (1947) *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, S.17

²⁸⁷ Ogün Atilla Budak, *Türk Musikisinin Kökeni-Gelişimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.38

²⁸⁸ Wolfram Eberhard , (1949), *Das Toba Reich*, Leiden, s.318

tercümeleri Avrupa dillerine çevrilerek okutulmasıyla birlikte zaman içinde Batı'da bilimsel sahada ilerleme ve teknik gelişmelerin temeli atılmıştır.²⁸⁹

Bu karanlık dönemde Avrupa, sanat, bilim ve felsefede olduğu kadar tıbbi gelişmelerin de gerisinde kalmıştır. Müzikle tedavi konulu literatür incelendiği zaman Avrupa Hıristiyanlığın yayılışından Rönesans'a kadarki uzun dönemde, yani Ortaçağ'da müzik terapiye ait önemli örnekler rastlamak mümkün olmamıştır. Batı kaynaklarında bu konuda verilen örnekler ya antik dönemlere ya da Rönesans sonrası Avrupa'ya aittir.

Ancak Ortaçağ'ın sonlarına doğru yani 15.yy. başlarında İtalya'nın Napoli bölgesinde tarantula denilen tehlikeli olmayan ama soktuğunda bir melankoli tablosu yaratan iri bir örümceğin yol açtığı sarhoşluk ve akıl ve mukayese güçlerini kaybetme etkisini gidermek için sürekli müzik dinletilirdi. 17.yüzyılda yaşayan hekimlerden Baglivi, bu hastaları araştırmış, hastaların müzik olmadığı zaman ölünceye kadar korku ve dehşet içinde yaşadıklarını söylemiştir.²⁹⁰

“Hıristiyanlığın ilk yıllarında kilise; müziği, yalnızca ruhi bir olay olarak ele almamış, kökleri bazı ayinlere dayandığı için şeytani kabul etmiştir”.²⁹¹ Müziğin, şeytan tarafından insanları dünyaya bağlamak, günah işletmek için bir araç olarak kullanıldığını kabul edenler de olmuştur. Tarih insanların, bedenlerinin ve ruhlarının şeytani ruhlar tarafından kullanılması için müziğin bir vasıta olduğunu ileri süren büyücülerin Engizisyon mahkemelerinde yargılanarak barbarca yakıldıkları binlerce olayla doludur.²⁹²

Zamanla kilise ileri gelenleri, müziğin ayinlerde kullanılış şekillerini ortadan kaldırarak, müziği ruhi bir tedavi aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Reformasyonun babası ve Protestanlığın kurucusu Luther, iyi bir müzisyendi. Müziği Tanrının bir hediyesi olarak kabul ederdi. Birçok samimi Hıristiyan, ruhi iyileşme için müziğin mukaddes bir mesaj taşıdığına inanıyordu.

²⁸⁹ Esin Karlıkaya, (2008), Tıp Medresesi Medresetü'1 Etubba, “Rönesans'ta Avrupa'da Tıp Eğitimi” Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, s.52

²⁹⁰ Ak, 2006: 36, The Tarantula's Dance Reviewed and Revisited, Karen Ludtke; “*Music as Medicine The History of Music Therapy since Antiquity*” Edited by Peregrine Horden, 293-312

²⁹¹ Güvenç, 1985: 4-5

²⁹² Music, Melancholy, and Medical Spirits in Early Modern Thought, Penelope Gouk; “*Music as Medicine The History of Music Therapy since Antiquity*”, Edited by Peregrine Horden, 173-194

2.4.6. Eski Türk Kültüründe Müzikle Tedavi

Birçok toplulukta olduğu gibi eski Türklerde de müzikle tedavi etkin bir şekilde kullanılmıştır. Türklerde müzik, Türk tarihi kadar eskidir. Bazı müzikologlar, bu tarihi 6000 yıl öncesine kadar götürür²⁹³. Orta Asya Türklerinin bilinen en eski müzik numuneleri ise günümüzden 6-8 bin yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Doğu Türkistan'daki Hoten²⁹⁴ vilayetine bağlı Çerçen kazasındaki Mülçe Irmağı mecrasında bulunan kaya resminde dans eden figürlere rastlanmıştır.²⁹⁵

20 yüzyıl başlarında, Altayların Pazırık ve Başadar vadilerinde araştırma yapan Rudenko ve Griaznov adlı Sovyet bilim adamları, günümüzden 3700 yıl öncesine tarihdedikleri çok eski kilim parçaları yanında eski bir Türk müzik aleti olan “Çeng”i bulmuşlardır.²⁹⁶

Fotoğraf 5- Doğu Türkistan'da bulunan kaya resimlerinde dans eden figürler (R.Oruç Güvenç)²⁹⁷

Türk kültürü ile ilgili yapılan araştırmalarda²⁹⁸ ilk kültür örnekleri olarak nitelenen Proto-Türk Kültürü konusunda Çin kaynaklarından öğrenildiğine göre bu kültürün merkezi Shensi ve Kansu eyaletleridir ve bu kültürü yaşatanlar yüksek, düzlük yerlerde oturmaktadır. Bu kültürü getirenlerin sonraki Türklerin ataları oluşuna şüphe yoktur.

²⁹³ Doğu Türkistan, (1985) *Medeniyet Numuneleri* adlı dergi, 1.sayı.,

²⁹⁴ **Hoten:** Doğu Türkistan'ın güneyindedir.. Budizmin önemli merkezlerinden biridir.

²⁹⁵ Rahmi Oruç, Güvenç, (2005) “*Eski Türklerde Müzikle Tedavi*” Yolculuk Dergisi, Tümeta Yayınları, İstanbul:s 7-8

²⁹⁶ Popüler Bilim Dergisi, “*Türk Müziğinin 12 Bin Yıllık Tarihi*” Mart 2008, Sayı 169

²⁹⁷ Rahmi Oruç Güvenç, (2007) *Hey Reisender*, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, s.68

²⁹⁸ Wolfram Eberhard, (1947) *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

Onlar ilk gördükleri zamanlar, yani M.Ö.3'ncü bin yılın ortalarında bile, sonraları da taşıdıkları vasıflara haiz bulunuyorlardı”

Eski Türklerde, tedaviyi yapan müzisyen hekimlere ise Şaman ya da Baksı adı verilirdi. “Şamanların zamanımıza kadar gelmiş Orta Asya temsilcisi Baksa’dır. Zamanımızda “bahşı” olarak isimlendirilen bu aşıklar kötü ruhları kovma törenlerinde kopuz kullanıyorlardı. Kırgız baksaları tedavilerde “kıyak” adı verilen kemençeler çalıyorlardı. Daha sonraları baksı adıyla anılmaya başlayan bu aşıkların hala Altaylar civarında Urumçi Kaşgar gibi yörelerde yaşadıkları sanılır.”²⁹⁹

Baksı seanslarında ritim, melodi ve dans vardır. Bu seanslarda ata ruhuna ulaşılmaya çalışılır. Kopuz veya saz ile icra edilen ayinlerde müzik topluluktaki birlik duygusunu arttırmanın yanı sıra güç ve heyecan veren bir unsur olarak da değişik zamanlarda uygulanmıştır.

“Tedaviye gelen baksı önce hastasının nabzını yoklar, sonra kopuz eşliğinde şarkılar söyler, hastalığın sebebini koyun gübresinde araştırdıktan sonra, büyük bir koyun kurban edilmesi gerektiğini bildirirdi. Baksı kopuzun eşliğinde söylediği dualardan sonra, küçük demir halkaların takılı olduğu esasını alıp çıkan seslerle kendisinden geçirdi. Baksının genellikle bir de yardımcısı vardı. Biri kopuz çalarken diğeri esasıyla çılgınca dans eder, korkunç hareketler yapar, kendinden geçer ve bazen de düşer bayılırdı.³⁰⁰

Bu ayinler sırasında kullanılan müzik aletleri kutsal kabul edilirdi. Müzik eşliğinde icra edilen danslar genellikle bazı kutsal figürlerin taklidi şeklinde olurdu. Kazak ve Kırgız Türklerinde müzik ve dans ile tedavi örneği olarak, çok eskiden beri devam eden bir dans olan "Karacorga", dansı bir atın yürüyüşünü simgelemektedir.³⁰¹

Altay, Kaşgar ve Kırgız Türklerinde Baksı veya Kam adı verilen Asya Türk tedavileri, tedavi seansı sırasında kutsal saydıkları müzik aletlerine özel önem verirlerdi. *Baksaların, Şamanların davuluna karşılık, iki telli kemençeleri vardı. Kenarları zillerle ve ses veren maden parçaları ile süslenmiştir. Buna ‘kopuz’ derler.*

²⁹⁹ Çoban, 2005: 41

³⁰⁰ Güvenç, 1985:19-20

³⁰¹ Affrand Taşdemirov, (1987), *Azarbeycan*, APN Yayınevi Moskova, s.76 ; R.Oruç Güvenç: Yolculuk (2005) “*Eski Türklerde Müzikle Tedavi* , İstanbul, s.7

*Bir de asa taşırıldadı. Değnek şeklindeki bu asanın başında da çingirak ve maden parçaları vardı.*³⁰²

Orta Asya’da kullanılan kopuz³⁰³ veya tedavi edici saz, iyi ruhları çağırın, kötü ruhları kovan önemli bir çalgı olarak kullanılmıştır. Ayrıca Altaylar ve kuzeyinde davullar da hasta tedavisinde ve dini törenlerde “şamanlar” tarafından kullanılmıştır.

Anadolu’da bilinen ve icra edilen 25-30 müzik aletine karşın, Asya Türk illerinde halen kullanılan 400’den fazla müzik aleti vardır.³⁰⁴

Özbekistan’da ise pek meşhur olmasa da halkın içinde “Kine Yöyücü”ler yani nazar değen insanları tedavi edenler olmuştur. Onlar da tedavilerinde yine şarkı söyleyerek veya dans ederek şeytanı kişinin ruhundan kovmayı hedeflemişlerdir. Eski Türklerde tedavi amacıyla kullanılan müzik ve dans konusu, sosyal hayatta mistik alanda önemli bir yer bulmuştur.

Fotoğraf 6- Kopuz

Eski Türklerde tedavi amacıyla kullanılan müzik ve dans konusu, sosyal hayatta mistik alanda önemli bir yer bulmuştur. Asya kökenli Türk musikisinin en önemli özelliği beş sesli sisteme sahip olmasıdır. Türk müziğinin kaynağında en eski değer olarak düşünülen bu beş seslilik halen Avrupa’da birçok yerde tedavi amacıyla

³⁰² Bahaeddin, Ögel, (1991) *Türk Kültür Tarihine Giriş*, 9.cilt, , Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.7

³⁰³ **Kopuz:** en eski Türk halk çalgısıdır. Şu anda hâlâ Anadolu, Kafkasya ve Orta Asya’da kullanılmaktadır. Şamanlar törenlerde kopuzu kullanırlardı (www.wikipedia.org)

³⁰⁴ Ak, 2006:90

kullanılmaktadır. Ayrıca birçok ülkede para psikolojik çalışmalarda konsantrasyonu artırıcı olarak da beş seslilikten yararlanır.³⁰⁵

Türk musikisinde dört yüzden fazla makam vardır, bunlardan ancak 20-30 tanesi popüler olarak kullanılır.

Oruç Güvenç³⁰⁶, gerek tasavvufî Türk musikisinde, gerekse Türk klasik musikisinde beş seslilikten ayrı bir özellikten de söz eder. Bu özellikte bir gam içinde 8 ses, ve yedi aralık kullanılmakta ve her tam ses “koma” adı verilen 9 parçaya ayrılmaktadır. İslamiyet’ten önceki Asya Türk Musikisindeki beş seslilik, İslam dininin etkisiyle birlikte değişmeye başlamış ve bir gamda sekiz ses kullanılmaya başlanmıştır. Bu müzik yavaş yavaş Selçuklu müziğini ve bununla yakın ilgisi olan Mevlevî Müziğini oluşturmuştur. 13. yy.da yaşayan Safiyüddin Urmevi³⁰⁷ büyük Türk – İslam bilgini olarak karşımıza çıkar. Safiyüddin, Türk musiki sistemini ilmi şekilde ortaya koymuş, santur, nüzhe, mugni gibi çalgıları icat etmiştir.

Resim 10- Mevlevî müziğinde de önemli yeri olan müzik aletleri

Sonuçta, Asya Türklerinde bin yıllar öncesinden başlayan bu müzikle tedavi geleneği biçim değiştirmiş, İslamiyet’in etkisiyle daha da güçlenerek Selçuklulara ve oradan da Osmanlılara ulaşan bir seyir izlemiş ve yavaş yavaş tasavvufî Türk Musikisi doğmuştur.

³⁰⁵ Cavidan Selanik (1996), “Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni” Doruk Yayıncılık, Ankara, s.23-25

³⁰⁶ Güvenç, 1992: 11

³⁰⁷ **Safiyüddin Urmevî:** Türk musikîsinin bilinen ilk besteci ve müzikologudur. Tam adı Safiyüddin Abdülmümin bin Yusuf bin Fahir'dir.

2.4.7. İslam Kültüründe Müzikle Tedavi

İslam dininde müziğin önemli bir yeri vardı. İslamiyetin ilk yıllarında Bilal-i Habeşi son derece güzel sesi ile okuduğu ezanla ümitsizlere ümit verir, bütün şehir halkı büyülenirdi³⁰⁸. İslam Medeniyeti 800'lü yıllardan sonra çeşitli alanlarda güçlenip gelişmeye başlamış; bununla beraber her türlü bilimsel faaliyetlerin yanı sıra hekimlik alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler uzun yıllar insanlığı aydınlatan önemli bilgi kaynakları olarak tarihe geçecektir. Yine o dönemlerde İslam âlimlerince yazılan birçok kitap, Batı tıp okullarında ders kitabı olarak okutulmuştur. **Ebu Bekir Râzî'nin** “Kitâbu'l-Havî”, **Ali bin Abbas El-Mecûsî'nin** “Kâmilü's-Sinâti't-Tıbbiyye”, **Ali bin İsâ El-Kehhâl'in** “Tezkiretü'l-Kehhâlîn”, **Ebu'l-Kâsım Zehravî'nin** “Kitab-al-Tasrîf”, **İbni Sinâ'nın** “El-Kânûn fi't-Tıb” adlı kitapları Batı dillerine çevrilmiş ve ders kitabı olarak uzun yıllar boyunca batı tıp eğitiminde büyük ilgi görmüştür.³⁰⁹

Resim 11- Batı tıbbını en çok etkileyen Türk-İslam Bilgini İbni Sina'yı sevgilisi ile gösteren bir minyatür (Behzat- Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesi 2142 numaralı albüm)

³⁰⁸ Rasim Adasal, (1978) Bekir Grebene'nin *Müzikle Tedavi* adlı kitabına yazdığı önsöz, Ankara, VIII

³⁰⁹ A Ağrakça (2008) *Avrupa'nın İslam Dünyasından İlmî İntihalleri*, Medeniyet Eğitim, İlim ve Kültür Derneği, http://www.medeniyet.org.tr/bulten/metinler.php?Kat_id=41. Erişim: 05.03.2008. Bayat (2003:186), Al-Razi. Smalpox and Measeles, www.muslimheritage.com/topics/default.cfm?Art. Erişim: 05.03.2008.

İşte İslam tıbbının geliştiği dönemlerde genel alanda hekimlik bilgilerinin yanında müzikle tedavinin de önemli bir yer kapladığı bilinmektedir.

Hastaların önceleri Medine Bimarhanelerinde musikiyle tedavileri konusundaki bilgileri **Ebu Useybe**'nin *Tebabet*'i İslamiye adlı eserinden yararlanarak aktaran Osman Şevki Uludağ³¹⁰, alınan sonuçları şu şekilde belirtir:³¹¹

“Gamlı, kederli, hüzünlü olanlar, zincire bağlı olanlar ve deliler için ayrı ayrı herkesin haline ve hastalığa uygun sazlar çalınıyor ve günler geçtikçe bu hastalar bu güzel musiki ziyafetinden daha çok etkileniyorlardı. Bir zaman sonra bunların çoğunun sağlıklarına kavuştukları görülüyordu. Bu arada aynı havanın herkese aynı etkiyi yapmadığı ve hastalığa göre nağmelerin ve makamların değiştirilmesi lüzumu anlaşılıyordu.” Bu lüzumun müzikle tedavide, rahatsızlıkların durumuna göre makamların kullanılması geleneğine geçişi sağlamada önemli bir etken olduğu söylenebilir.

Türkler de müzikle tedavide bildikleri birçok uygulamayı buradan almışlar ve daha sonraki yüzyıllarda kurdukları hastanelerde uygulamışlardır.

Resim 12- Zekeriya El Razi, Ebu Nasr Farabi, İbni Sina (Avicenna) – (T.Ü. Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi)

³¹⁰ **Osman Şevki Uludağ** (1889-1964) İl Türk tıp tarihçilerinden olup, yazar, bestecidir. 1912 de Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i bitirdi. Türk müziği alanında 120 kadar bestesi vardır. Adı geçen kitabı 1915 te, “Osmanlı Tıbbi Tebabeti Tarihi adlı kitabını ise 1918 de yazmıştır.

³¹¹ Osman Şevki Uludağ, (1991) *Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: s.139- 140

Hem hekim hem de müzikolog kimlikleriyle İslam tarihinin önemli bilginlerinden olan **Ebubekir Razi** (854-932), **Ebu Nasr Farabi** (870-950) ve **İbni Sina** (980-1037) müziğin tedavi edici etkisini incelemişlerdir. O zamanlarda başlayan müzikle tedavi geleneği Selçuklu ve Osmanlı şifahanelerinde devam etmiştir.

“İslam tarihinde özellikle tasavvuf ekolü mensupları (Sufiler) müzikle uğraşmış, faydasına inanmış, kullanmış ve savunmuşlardır. Müzikle tedavi konusunda da yine Sufiler, müziğin insan sağlığı üzerinde yaptığı tesirden bahsetmişler ve müziğin bu hususiyetlerini, bu sanatın faydalı ve lüzumlu oluşunun bir delili olarak görmüşlerdir.³¹²

Ebu Bekir Razi³¹³ melankolik hastaların çeşitli meşguliyetlerle tedavi edilmesi gerektiğini anlatırken bu meşguliyetlerin avlanma, balık tutma gibi uğraşların yanında müzik öğrenme ve güzel sesle söylenen şarkıları dinleme olduğunu söyler.

Resim13- Ebu Nasr Farabi

³¹² Ak, 2006: 127

³¹³ **Ebu Bekir Razi:** Asıl adı Muhammed bin Zekeriya olan Ebu Bekir el Razi Rey kentinde M.S. 864 yılında doğmuş ve yine aynı kentte İS 925 yılında ölmüştür. Fizik, felsefe, tıp, kimya alanlarında eserler vermiştir. Türk kökenli olan Ebu Bekir el Razi doğduğu şehir olan Rey'de felsefe, matematik, doğa bilimleri ve astronomi eğitimi yaptıktan sonra Bağdat ve başka İslam şehirlerinde öğrenimini tamamladı. Daha sonradan da Tıp öğrenimi gördü. Rey ve Bağdat hastanelerinde başhekim olarak çalışan Razi'nin eserlerinin hemen hemen hepsi Latinceye çevrilmiştir. Tıp alanında yazdığı el-Havi adlı ansiklopedi 17. yüzyıla kadar en önemli başvuru kaynağı olmuştur.

Dünyaca ünlü Türk bilgini **Ebu Nasr Farabi** (870-950), müziğin insan bedenine ve ruhuna etkisini incelemiştir. Farabi'nin en büyük özelliklerinden biri kanun sazını icat etmiş olmasıdır. **Farabi**³¹⁴ esrarengiz bir kişilik olarak tarihe geçer ve çaldığı müziklerle meclisteki kişileri uyuttuğu da anlatılır.

“İlk İslam filozoflarından **Yakup ibn İshak e-Kindi** (800-873), müzik ve nefes arasındaki ilişkiyi ortaya koymuş ve bu ilişkiyi tıp ilmine yansıtmıştır. Müziğin insan ruhu ve bedeni üzerindeki etkilerini ispatlamaya çalışan **Kindi**, “Kitabü'l Musavvitad adlı eserinde seslerin insan üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini incelemiş ayrıca musiki hakkında dördü günümüze ulaşan yedi kitap yazmıştır.”³¹⁵

El Musiki, El-Kelam fi'l Musiki, Kitabü fi İhsasi'l-İka ve'l-Musiki'l Kebir isimli eserleri **Farabi**'nin musikiye dair yazdığı başlıca eserleridir.”³¹⁶ Musikiye dair yazdığı eserlerde, sesin ve musikinin fizyolojik esaslarını Yunan nazariyatçılarından daha esaslı bir şekilde incelemiştir. **Farabi**, *Musiki'l Kebir* adlı eserinde, **Kindi**'nin müzikle bir genci nasıl iyileştirdiğini anlatmaktadır. Musiki bilimi ve icrasında, tıpta, astronomide ve fizik biliminde engin bir birikime sahip olan **Farabi**, bu bilimlerin birbirleriyle olan ilişkisini özellikle musikin diğer bilimlerle olan ilişkisini araştırmıştır.

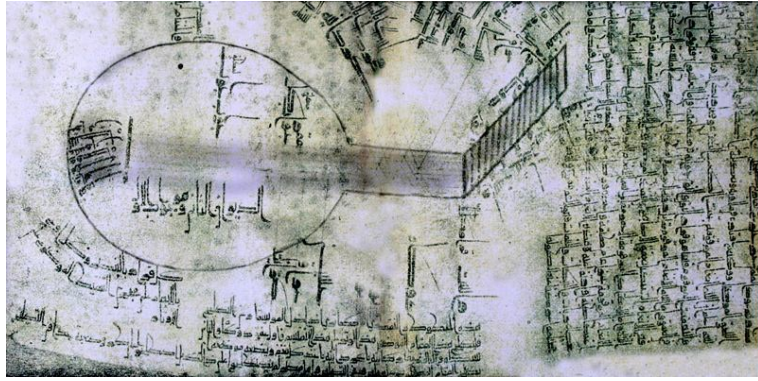
- Farabi'ye göre makamların insan ruhuna etkileri şöyledir.
- Rast Makamı: İnsana sefa yani neşe ve huzur duygusu verir.
- Rehavi Makamı: İnsana beka yani sonsuzluk düşüncesi verir.
- Kuçek Makamı: Hüzün, elem ve keder duygusu verir.
- Büzürk Makamı: İnsanda korku duygusu uyandırır.
- İsfahan Makamı: Hareket kabiliyeti ve güven hissi verir.
- Neva Makamı: Lezzet ve ferahlık duygusu verir.
- Uşşak Makamı: Gülme duygusu uyandırır.

³¹⁴ **Ebu Nasr Farabi**: Türk asıllı İslam felsefecisi (Maveraünnehir, Farab, 870-Şam, 950). Ortaçağ'da yaşamış büyük İslam filozoflarından biridir. Asıl adı: Muhammed bin Tahran bin Uzlug'dur ve Batı kaynaklarında "*Alpharabius*" adıyla bilinir. Aristoteles'in felsefesini İslami açıdan yorumlayarak İslam düşüncesiyle bağdaştırmıştır. Hava titreşimlerinden ibaret olan ses olayının ilk mantıklı izahını yapmış ve bütün eserleri batı dillerine çevrilmiştir.

³¹⁵ Ahmet Hakkı Turabi, (2006) *Gevrekzade Hafız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi*, s.19, Rağbet Yayınları, İstanbul

³¹⁶ Süleyman Uludağ, (1976) *İslam Açısından Musiki ve Sema*, İrfan Yayınevi, İstanbul: S.25

- Zırgüle Makamı: Uyku hali verir.
- Saba Makamı: Cesaret ve kuvvet verir.
- Buselik Makamı: Güç ve kuvvet verir.
- Hüseyini Makamı: Barış, sakinlik ve rahatlık hissi verir.
- Hicaz Makamı: Tevazu yani alçakgönüllülük verir.

Fotoğraf 7- Farabi'nin udunun dört asır öncesini gösteren açıklama şeması (T.Ü.Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi)

Farabi araştırmalarını daha da ileri götürmüş ve günün hangi saatlerinde daha etkili olacağını belirtmiştir. Buna göre:

- Rehavi Makamı: İmsak vaktinde etkilidir.
- Hüseyini Makamı: Sabahleyin etkilidir.
- Rast Makamı: Güneş iki mızrak boyu yükselince etkilidir.
- Buselik Makamı: Kuşluk vaktinde etkilidir.
- Zırgüle Makamı: Sabah ve öğlen arası etkilidir.
- Uşşak Makamı: Öğlen vakti etkilidir.
- Hicaz Makamı: İkinci vakti etkilidir.
- Irak Makamı: Akşamüstü etkilidir.
- İsfahan Makamı: Gün batarken etkilidir.
- Neva Makamı: Akşam vakti etkilidir.

- Büzürk Makamı: Yatsıdan sonra etkilidir.
- Zirefgent Makamı: Uyku zamanı etkilidir.

Bugün dahi ezan okunurken o vakte uygun makamı tercih etme geleneği devam etmektedir. Sabah vakitlerinde saba, öğlen vakitlerinde uşşak, ikindi vakitlerinde hicaz, akşam vakitlerinde ırak, yatsı vakitlerinde ise rast makamında ezan okunmaktadır.

Türk İslam tarihinin önemli bilginlerinden **İbni Sina**³¹⁷ da (980-1037) musikinin insan bedenine etkisini incelemiştir. “Tedavinin etkili olması hastanın akli ve ruhi dengesini artırmak için çevresinin sevimli hale getirilmesi gerektiğini keşfetmiş, bunun için de musiki dinlemenin en etkili yollardan biri olacağını savunmuştur. Araştırmalarında kaynak olarak sık sık **Farabi**’ye başvuran **İbni Sina** müzik notalarının insan ruhu halindeki iniş çıkışları temsil ettiğini tespit etmiştir. Ona göre müziği bize hoş gösteren işitme gücümüz değil, o bestede çeşitli telkinler çıkaran idrak yeteneğimizdir. Yani müziğin bizde uyandırdığı duygulardır.”³¹⁸

2.4.8. Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi

Türklerde Orta Asya’dan gelen şaman ve baksıların müzikle tedavi geleneği Selçuklu ve Osmanlı döneminde yavaş yavaş bireysel yöntemlerden uzaklaşarak hastane ortamlarına girmeye başlar. Müziğin kullanıldığı bilinen ilk hastanenin Şam’da kurulduğuna dair yaygın bir görüş vardır. 1154 tarihinde Selçuklu Türk Atabeyi Nureddin Zengi tarafından yaptırılan bu hastanede, akıl hastaları dönemin hekimlik bilgilerinin yanında ayrıca müzikle tedavi de edilmekteydi.³¹⁹

İspanya Murcia’dan Şam’a gelen meşhur İslam Hekimi **Abdülmeccid Efdalü’l-Devle Muhammed Bin Abdullah**, aynı zamanda müzisyen olup müziğin hastalıklar üzerindeki etkisini incelemiştir. *Es-Safadi, Kitabü’l-Vafi bi’l-Vefayat* adlı eserinde

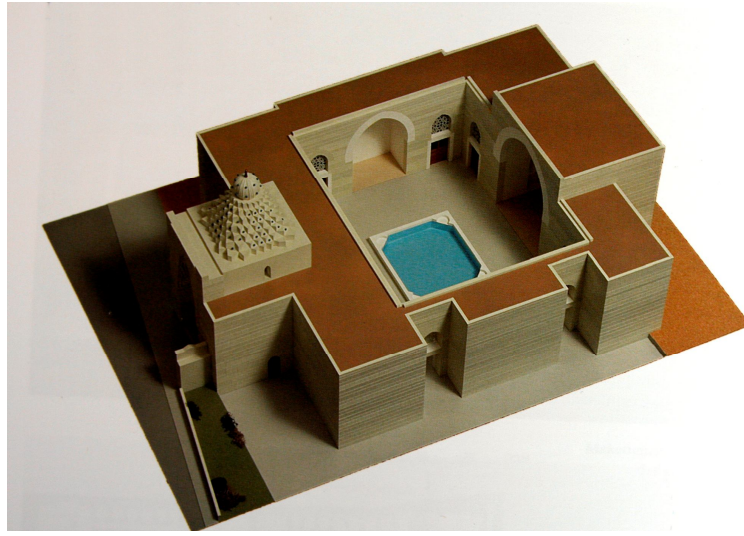
³¹⁷ **İbni Sina**: (980-1037)Batıda Avicenna olarak tanınan, ünlü Türk filozof ve hekimi. Geometri (özellikle Eukleides geometrisi), mantık, fıkıh, sarf, nahif, tıp ve doğa bilimleri üstüne çalışmalar yaptı. Farabi'nin el-İbane'si aracılığıyla Aristoteles felsefesini ve metafiziğini öğrenip yorumladı. Çoğu fizik, astronomi ve felsefeyle ilgili olarak 150 civarında eser yazdı. Asıl büyüklüğü hekimliğindedir. Kanun adlı tıp eseri 18. yüzyıla kadar Batı tıp okullarında en önemli kitaplar arasında okutuldu. Şifâ adındaki 18 ciltlik ansiklopedisi, ismine rağmen tıptan çok matematik, fizik, metafizik, teoloji, ekonomi, siyaset ve musiki konularını içine alır.

³¹⁸ İbni Sina, (2004) *Musiki, İslam Felsefesi Klasikleri* Litera Yayıncılık Çeviren: Ahmet Hakkı Turabi İstanbul

³¹⁹ Arslan Terzioğlu, *Türk İslam Psikiyatrisinin ve Hastanelerinin Avrupa’ya Tesirleri*, İstanbul, s:22

Nureddin Zengi'nin, onu hem özel hekimi yaptığı gibi, yeni kurduğu hastanesinin başhekimliğine getirdiğini yazmaktadır.

Aynı hastanede akıl hastalarının müzikle tedavisinin 17.yy.da bile devam ettiğini Evliya Çelebi anlatmaktadır. 1648 yılında Şam'ı ziyaret eden Evliya Çelebi, birçok eser gibi Nureddin Hastanesi hakkındaki gözlemlerini de kaleme almıştır. Evliya Çelebi burada hastaların gamını def için günde üç def güzel sesli hanende ve sazanelerin fasıllar yaptığını ve hastane hekimbaşısı Yakub-i Hüdaya'nın *Deva-yı Ruh* adında bir kitap yazdığını anlatır.

Fotoğraf 8- Şam Nureddin Zengi Hastanesi (Maket İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi, envanter No: F-07)

“**İbni Sina'nın** tesirleri Selçuklu hekimleri yanında Osmanlı hekimlerine de ulaşmıştır. Osmanlı saray hekimi **Musa Bin Hamun**, Kanuni Sultan Süleyman'a ithaf ettiği dış tababetine ait Türkçe eserde³²⁰, dış hastalıklarının müzikle tedavisinden bahsederken çocuk psikiyatrisi bakımından müzikle tedavinin önemini bilen eski hekimlerin bunun için hükümdar çocuklarının beşikte müzikle uyutulmasını tavsiye ettiklerini kaydetmesi Türk psikiyatrisinin 16.yy.daki parlak devrinin kanıtıdır”.³²¹ Bu eserin müzikle tedavi ile ilgili kısmı o zamanın Türkçesi ile şöyledir: “... Zira kim kendünün yaradılışında konulan ahvale uyar anın gibi sazlar ve avazlar deprenüp işidildikçe mizacın yaradılışında vaki olan huylar ve hulklar deprenür ve uyanır. Saz

³²⁰ Arslan Terzioğlu (1999) *Osmanlılarda Hastaneler, Eczacılık, Tababet ve Bunların Dünya Çapındaki Etkileri*, İstanbul ,s.24

³²¹ Ak, 2006: 144

deprendükçe ve kımıldadıkça ol huylar dahi deprenip kımıldasa gerek ve mizaca herhangi hılt galip olursa o hılt tabi olan huylar ve efzaf zuhura gelip kımıldasa gerek ve mizacı haz edüp lezzet bulsa gerek.”³²²

“Büyük Türk İslam bilginlerinden **Ahmet Yesevi**’nin “*hikmet*” adını verdiği dörtlükleri Türk insanına feyiz dağıtmış, onun izinden Anadolu’yu aydınlatmaya gelen **Hacı Bektaş-ı Veli** görüşlerini ‘nefeslerle’ sunmuştur. Diğer yandan Horasanlı **Mevlana Celaleddin-i Rumi**, ezgilerini edebiyat metinleri haline getirmiştir.³²³

Klasik Türk Musikisi, böylesine köklü bir malzemeyle, Asya’da ve Anadolu’da beş sesli musikinin gelişmesiyle ve ifade gücünün tasavvufi imkânlarla artmasıyla oluşmuş, sanat değeri yüksek bir musiki olarak temayüz etmiştir. Anadolu’ya Asya’dan girişte **Sefiyüddin Urmevi**, **Abdülkadir Meragi**, Giray Han’ın tesirleri ve onların Asya’dan etkilendiği bu geniş ve güçlü malzeme, insanları hayret ve ibretle düşürecek niteliktedir. Rebap, ney, kudüm, çeng, miskal, mazhar, halile gibi aletlerden gönüllere uzanan hoş sedalar ve bunlardan alınan ilhamlarla yetişen Itriler, **Dede Efendi**’ler, **Zekai Dede Efendi**’ler...

Bu birikimle Amasya, Sivas, Fatih ve Edirne Darüşşifalarında kullanılan Klasik Türk Musikisinin tesir gücü yüksek makamlarının zamanla çeşitli tasnifleri yapılmış, Farabi, İbni Sina, **Hasan Şuuri**, **Hekimbaşı Gevrekzade Hafız Hasan Efendi** gibi şahsiyetlerin yazdıkları eserler günümüze kadar ulaşmışlardır.”³²⁴

Hekimbaşı Gevrekzade Hasan Efendi(727 – 1801)³²⁵, İbni Sina’nın *el-Kanun fi’t-Tıbb’ı* adlı eserinden etkilenmiş ve çocuk hastalıkları üzerine yazmış olduğu *Neticetü’l –Fikriyye ve Tedbir’i Veladet’l Bikriyye* adlı eserinde hangi müzik makamlarının hangi çocuk hastalıklarına iyi geldiğini anlatmıştır. Gevrekzade’ye göre³²⁶ örneğin Irak Makamı; çocukların sersam (menenjit) ve hafakan hastalıklarına;

³²² Dr.Arslan Terzioğlu *Türk İslam Psikiyatrisinin ve Hastanelerinin Avrupa’ya Tesirleri*, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi Sayı 240 Aralık 2006 S. 24

³²³ Ak, 2006:137

³²⁴ Güvenç, 1985: 45-46; Ahmet Hakkı Turabi (2005) *Gevrekzade Hafız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, s.27-84, Çoban:2005, s.50

³²⁵ **Gevrekzade Hafız Hasan Efendi** (1727 - 1801), Sultan I. Abdülhamid Han ve Sultan III. Selim Han dönemlerinde Osmanlı Devleti’nde hekimbaşı olarak görev yapmıştır. Geleneksel İslam tıbbı yanında, Arapça ve Farsça’ya olan hâkimiyeti nedeni ile başta tıp alanında olmak üzere önemli eserler vermiştir.

³²⁶ Ak, 2006: 146

rehavi makamı tüm baş ağrılarına, burun kanamasına ve felce; büzürk makamı ise beyin ve kulunç ağrıları ile korkuya iyi gelmekteydi.³²⁷

2.4.8.1. Bir Osmanlı Hekimi: Gevrekzade Hasan Efendi

Hekimbaşı **Gevrekzade Hasan Efendi**(727–1801)³²⁸, **İbni Sina**'nın *el-Kanun fi't-Tıbb'ı* adlı eserini Türkçe'ye çevirmiş ve çocuk hastalıkları üzerine yazmış olduğu *Neticetü'l -Fikriyye ve Tedbir'i Veladeti'l Bikriyye* adlı eserinde hangi müzik makamlarının hangi çocuk hastalıklarına iyi geldiğini de anlatmıştır. Gevrekzade'ye göre³²⁹ örneğin Irak Makamı, çocukların sersam (menenjit) ve hafakan hastalıklarına; rehavi makamı tüm baş ağrılarına, burun kanamasına ve felce; büzürk makamı ise beyin ve kulunç ağrıları ile korkuya iyi gelmekteydi.³³⁰

Hekimbaşı Gevrekzade Hasan Efendi, musiki makamlarının sadece çocuklar değil diğer hastalar üzerindeki etkilerini de kaleme almıştır. **Hekimbaşı Gevrekzade Hasan Efendi**'nin, kendisinden bir asır önce yaşayan meşhur Osmanlı şair hekimlerinden ve 1639 tarihinde öldüğü bilinen **Şuuri Hasan Efendi**'den etkilendiği tahmin edilmektedir.

Geleneksel Osmanlı hekimliğinin son temsilcisi kabul edilen **Gevrekzade Hasan Efendi**'nin “Er Risaletü'l- Musikiye Mine'd-devai'r-rühaniyye” adlı eseri, müzikle tedavi konusunda bağımsız olarak yayınlanmış tek eserdir.³³¹ Bir hekimbaşı olarak kaleme alınmış olan bu eser tek nüsha olarak günümüze ulaşmış olmasının yanı sıra, döneminin müzik yapısını ve anlayışını yansıtması açısından da son derece önemlidir.

Gevrekzade Hasan Efendi, ünlü risalesinde, müziğin menşei, müzikle tedavinin hususiyetleri, müzikle tedavide hekimin özelliği, makamlar, terkipler, makamların tedavi ettiği hastalıklar, makamların ten, milliyet, meslek ve vakitle olan ilişkilerine ayrıntılı olarak değinilmiştir.³³² Ayrıca risalede müzikle tevdi ile ilgili şu şahıslarla ilgili bilgiler verilmiştir: Lamek, Hz.Davud, Buhtunnasr, Pitagoras, Sokrat, Eflatun, Hipokrat,

³²⁸ **Gevrekzade Hafız Hasan Efendi:** (1727 - 1801), Sultan 1. Abdülhamid Han ve Sultan III. Selim Han dönemlerinde Osmanlı Devleti'nde hekimbaşı olarak görev yapmıştır. Geleneksel İslam tıbbı yanında, Arapça ve Farsça'ya olan hakimiyeti nedeni ile başta tıp alanında olmak üzere önemli eserler vermiştir.

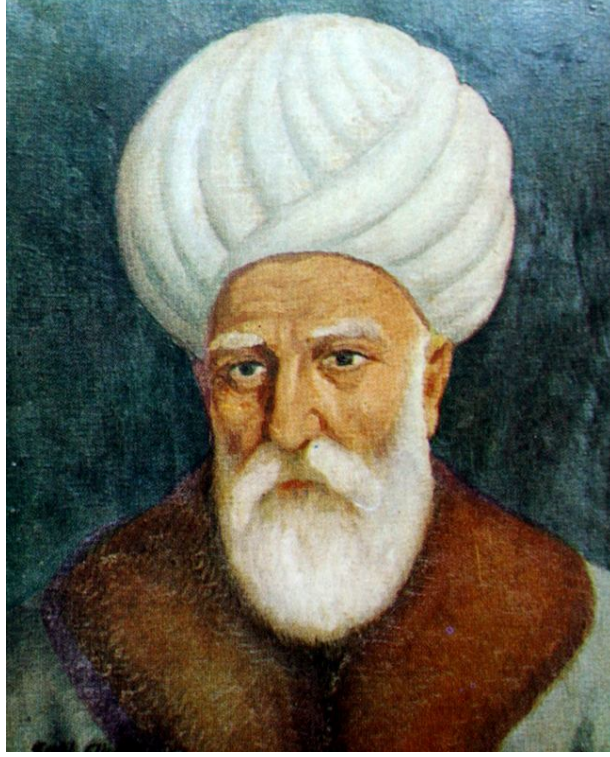
³²⁹ Ak, 2006: 146

³³⁰ Ahmet Hakkı Turabi, (2006) *Gevrekzade Hafız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi*, s.11, Rağbet Yayınları, İstanbul

³³¹ Turabi, 2006: 95-123

Aristo, İskender, Galen, Farabi, Razi, Mevlana Celaleddin Rumi, Urmevi, Şuuri Hasan Efendi, Süleyman Sadettin Efendi.³³³

Gevrekzade Hasan Efendi de risalesinde makamların ve usullerin ayrıntılı bir tanımını yaptıktan sonra, makamların tedavi ettiği hastalıklarla ilgili bilgiler de verir.

Resim 14- Hekimbaşı Gevrekzade Hasan Efendi (Ressam Şeref Akdik'in yağlıboya tablosu) İstanbul Tıp Fak. Tıp Tarihi Kürsüsü arşivi.

Gevrekzade makamlarla burçların ilişkisini ve hangi hastalıklara iyi geldiğini şu şekilde açıklamıştır.

- Rast; Hamel (koç): Tabiatı ateşlidir. Felce iyi gelir.
- Irak; sevr (boğa): Tabiatı topraktır. Ateşli hastalıklara, sersam (sersem), hafakana (çarpıntı) iyi gelir.
- İsfahan; Cevza (ikizler): Tabiatı havadır. Barid (soğukluk), düşünme ve hatırlama gücünü artırır
- Zirefgent; seretan (yengeç): Tabiatı sudur. Ağız felci, inme sırt ve kulunç ağrılarını iyileştirir

³³³ Turabi, 2006: 126-150

- Büzürg; esed (aslan) Tabiatı ateştir. Zihni berraklaştırır, zihni toparlar, kara sevdaya iyi gelir.
- Zengule; sünbüle (başak): Tabiatı topraktır. Kalbe ferahlık ve huzur verir.
- Rehavi; mizan (terazi): Tabiatı ateştir. Her türlü baş ağrısına iyi gelir hafakanı (çarpıntı) engeller.
- Hüseyni; (akrep): Tabiatı sudur. Kalp ve ciğer iltihaplarında ve mide rahatsızlıklarında kullanılır.
- Hicaz; kavs (yay) Tabiatı ateştir. Hicaz Makamı, İdrar zorluğunu giderir, cinsel gücü harekete geçirir.
- Buselik; cedy (oğlak) tabiatı topraktır. Kulunç ve kalça kemiği ağrısını dindirir, kan hastalıklarına faydalıdır.
- Neva; delv (kova): Tabiatı havadır. Siyatik ve kalça kemi ağrılarına iyi gelir, insanı bozuk düşünceden uzaklaştırır.
- Uşşak;hüt (balık): Tabiatı sudur. Uykusuzluğa iyi gelir insanı rahatlatır.³³⁴

Gevrekzade, Risale'nin 70a ve 70b varaklarında makamların ten ilişkileri ise şu şekilde açıklar:

- Esmer tenliler için uygun makam Irak makamı ve bu makama tabi olan makamlardır.
- Buğday tenlilere İsfahan makamı ve buna tabi olan diğer makamlar uygundur.
- Sarışınlara Rast makamı ve buna bağlı olan makamlar etki eder.
- Beyaz tenlilerin makamı ise, Küçek ve buna tabi olan makamlardır.³³⁵

Risalenin 70 b varağında makam ve millet ilişkisinin açıklaması şöyledir:

Araplar için hüseyni, Acemler (İranlılar) için ırak, Türkler için uşşak, Rum ve Frenkler (batılı) için ise buselik makamı uygun makamlardır.³³⁶ Gevrekzade'nin sadece

³³⁴ Ahmet Hakkı Turabi (2005) *Gevrekzade Hafız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, s: 119-120

³³⁵ Ubeydullah Sezikli, *Kırşehirli Nizameddin ibn Yusuf'un Risale-i Musiki*, (Y.Lisans Tezi) S.95,96

³³⁶ Turabi, 2005: 122-123

milliyet açısından yaptığı bu tasnifin şehirleri de kapsayan daha teferruatlı şeklini Hızır b. Abdullah zikretmektedir.³³⁷

Risalenin 71 a varağında ise **Gevrekzade**, makam ve meslek ilişkisinden söz etmiştir. **Gevrekzade**'ye göre; âlimler meclisinde rast, devlet adamlarının bulunduğu mecliste isfahan, sufilerin huzurunda rehavi, dervişlerin meclisinde ise hicaz makamı çalınmalıydı.³³⁸

Resim 15- XVIII. Yüzyılda Osmanlı müzisyenleri

18. yy. sonlarında yaşayan Hekimbaşı **Gevrekzade Hafız Hasan Bin Ahmed**'in *Emraz-ı Ruhaniyeyi Nagamat-ı Musikiye-i Tedavi* adlı risalesinde, akıl hastalarının musikiyle tedavi edilmeleri ile ilgili bilgiler vardır. Gevrekzade, bu eserinde eski Türklerde akıl hastalarının müzikle tedavilerine büyük değer verildiğini ve uygulanan bu tedavi ile olumlu sonuçlar alındığını belirtmekte; müzikle tedavinin özellikle durgun, hayata küskün ve çevreye karşı ilgisiz hastalar üzerinde etkili olduğunu işaret etmektedir. Bu kitapta müziğin özellikle durgun, hayata küskün ve çevreye karşı ilgisiz hastalar üzerinde etkili olduğu görüşü ortaya konmuştur.³³⁹

³³⁷ Turabi, (A.g.e): S. 123

³³⁸ Turabi, (A.g.e): S. 123

³³⁹ Grebene.(A.g.e) S.34

2.4.8.2. Şuuri Hasan Efendi

Şuuri Hasan Efendi, *T'adil-ül Emzice*³⁴⁰ adlı eserinde musikinin tıpla olan ilgisinden söz eder. Döneminin ünlü hekimlerinden olan Şuuri Hasan Efendi eserinde şöyle demektedir:

“Musiki ilminin, diğer ilimlerde olduğu gibi, tıp ilmiyle de ilişkisi olduğu aşikardır. Nabzın vuruşları makamların usullerine göredir. Nabız hareketlerinin her biri bir makama ve nağmeye uymaktadır. Nabzın hareketi makamlar usulüne (ritmine) aykırı olsa, bu hayırlı bir belirti değildir. Nabız hareketi usulden haberi yoksa hekimlikte yetkin ve san’atında becerikli olmayıp hastalıkları tanımada güçsüzdür.”³⁴¹

Şuuri hem makamların hangi hastalıklara iyi geldiğini sınıflamış hem de hangi makamın hangi sınıf insanı daha çok etkilediğini de belirtmiştir.

Buna göre;

- Rast makamı, ulema meclisine (topluluk)
- İsfahan makamı, ümera (emirler, beyler, seyidler) meclisine
- Hicaz makamı, dervişler meclisine
- Rehavi makamı ise sofiler meclisine etkilidir.³⁴²

Şuuri Hasan Efendi, aynı eserde, beyitler halinde hangi makamın hangi hastalığa iyi geldiğini de şu şekilde anlatmaktadır:

- Rast Makamı: Felç illetine devadır.
- Irak Makamı: Har mizaçlılara, sersam ve hafakana faydalıdır.
- İsfahan Makamı: Zihni açar, zekâyı arttırır, anıları tazeler.
- Zirefgent Makamı: Sırt ve eklem ağrıları ile kulunç tedavisine faydalıdır.
- Rehavi Makamı: Baş ağrısına ve hafakana faydalıdır.
- Büzürk Makamı: Ateşli hastalıklara iyi gelir, zihni temizler, korkuyu uzaklaştırır.

³⁴⁰ *T'adil-ül Emzice*: Türkçe çevirisi Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Matbaa-i Amire, İstanbul, cilt 2 (Bu eserin orijinal el yazmaları Millet Kütüphanesi No:66,67,68, Aşir Efendi Kütüphanesi No: 264, ve İbnül Emin Mahmut Kemal Kütüphanesi No:3174 numarada bulunmaktadır)

³⁴¹ Şuuri Hasan Efendi; *T'adil-ül Emzice*, Millet Kütüphanesi, No: 66-67-68, İstanbul

³⁴² Grebene, 1978: 33

- Neva Makamı: Irk'un nisa'ya (kadın hatalıkları) iyi gelir.
- Zengule Makamı: Kalp hastalıklarının devasıdır.
- Hicaz Makamı: İdrar zorluğuna iyi gelir, cinsel yönden uyarıcıdır.

Eski Türk hekimleri bunlarla kalmamış; hüseyini makamının Araplar, ırak makamının Acemler, uşşak makamının Türkler ve buselik makamının ise Rumlar ve Frenkler üzerinde daha ekili olduğunu öne sürmüşlerdir.³⁴³

Resim 16- Haşim Bey Mecmuası'nda Musiki ile Tedavinin Anlatılışı (Oruç Güvenç)
(19. yüzyılda yazılı eser veren müzikolog Sermüezzîn-i Şehriyârî Hacı Haşim Bey'dir. "Haşim Bey Mecmuası" adı ile tanınan eserini Sultan Abdülaziz Han'a hediye etmiştir.

2.4.9. Günümüzde Müzik Terapi

Günümüzde dünyadaki müzik terapi uygulamaları son derece gelişmiş durumdadır. (Bknz. 2.2.1) Ülkemizde ise bu tür çalışmalar üniversitelerimizin bilimsel çalışmaları arasına henüz girememiştir. Güçlü bir müzik terapi geleneğine sahip olan bu topraklarda bu geleneği geliştirip bilimsel verilerle buluşturamamış olmak düşündürücüdür. Son durumuyla Türkiye'de müzik terapi, birkaç özel klinikte, psikiyatri hekimlerinin bireysel faaliyetlerinden öteye geçememiştir.

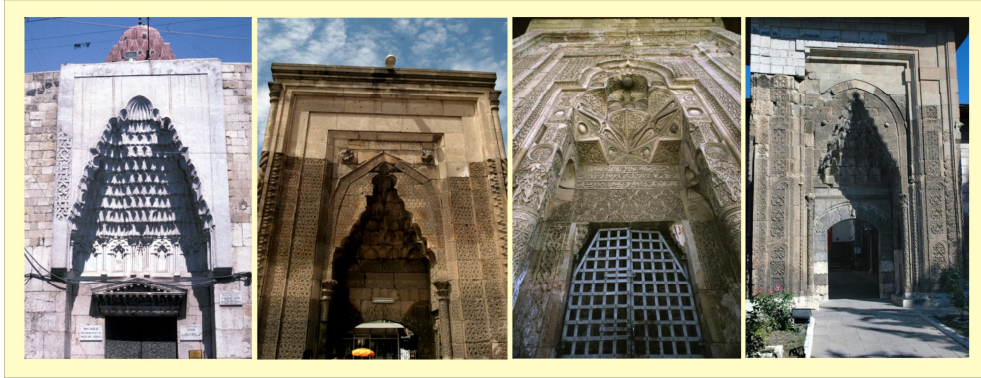
³⁴³ Ak, 2006: 48

III

TÜRK İSLAM MEDENİYETİNDE MÜZİKLE TEDAVİNİN KULLANILDIĞI HASTANELER

Tarih boyunca bireysel olarak yapılan müzikle tedavi uygulamaları, Selçuklular döneminden başlayarak, darüşşifa adı verilen hastane ortamına girmiştir. Bunun bilinen ilk örneği Şam'da bulunan ve 1154 tarihinde yaptırılan Nureddin Hastanesi'dir.³⁴⁴ Orijinal yapısıyla günümüze kadar ulaşan İslam dünyasının diğer ilk dönem hastaneleri Şam'daki Nureddin Bimaristanı'nın yanında yıkık olarak bulunan Kalavun Bimaristanı'dır. İslam dünyasındaki Adudi, (982, Bağdat) Nureddin ve Kalavun (1284, Kahire) Hastaneleri Ortaçağ'ın en tanınmış hastanelerindendir.

Müziğin tedavide kullanıldığı Anadolu Selçuklu ve Osmanlı darüşşifaları da şunlardır: Kayseri Gevher Nesibe Şifahiyesi (1206), Sivas Divriği Darüşşifası (1228), Amasya Darüşşifası (1309), İstanbul Fatih Darüşşifası (1470), İstanbul Süleymaniye Tıp Medresesi ve Şifahanesi (1556), İstanbul Enderun Hastanesi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası (1488).

Fotoğraf 9- Müzikle tedavinin de uygulandığı bazı darüşşifaların giriş kapıları

³⁴⁴ Çoban, 1997: 22

“Hindistan’dan, İspanya’ya kadar uzanan sahada kurulan Türk-İslam hastaneleri tıp, psikiyatri ve mimarlık tarihi açısından incelendiğinde, psikosomatik hastalıkların tedavisinde bugünkü anlamıyla klinik niteliğindeki ilk müesseseler olarak, dünya psikiyatrisinin ve hastaneciliğinin gelişmesine öncülük ettikleri söylenebilir.³⁴⁵

3.1.Şam Nureddin Zengi Şifahanesi (H.554/ M.1154)

Selçuklularla birlikte müzikle tedavi bireysel uygulamaların yanında hastane ortamında da yapılmaya başlamıştır. Bu hastanelerin bilinen ilk örneği Şam’da, 1154 yılında Nureddin Zengi tarafından yaptırılan ve maristan olarak tanınan hastanedir. Bu hastanede akıl hastaları için ayrı bir yer oluşturulmuş ve bu bölümde ilaçların yanı sıra musiki ile hastaların tedavisi yapılmıştır.³⁴⁶ Bu hastane dünyanın ve Türklerin, bugüne kadar ulaşan en eski tıp fakültesi olarak da bilinir.³⁴⁷

Fotoğraf 10- Şam Nureddin Zengi Şifahanesi

Nureddin, Dimaşk’ı (Şam) ele geçirdiğinde (1154) şehirde Selçuklu hükümdarı Dukak tarafından inşa ettirilmiş olan küçük bir hastane vardı. İbn-i Butlan’ın³⁴⁸ 1048-1049 yılında Halep’i ziyareti esnasında şehirde bir hastane bulunuyordu. Bu da sonradan kullanılamaz hale gelmişti. Nureddin hükümdarlığının ilk yıllarında burasını

³⁴⁵ Arslan Terzioğlu, Türk İslam Psikiyatrisinin ve Hastanelerinin Avrupa’ya Tesirleri, İstanbul: Bifaskop Yıl 3 Sayı 8 , s.20

³⁴⁶ Terzioğlu (1996): 51

³⁴⁷ Terzioğlu (A.g.e): 22

³⁴⁸ **İbn-i Butlan:** 14. yüzyılda yaşamış Bağdatlı tıp bilgini Takvim es-sihha isimli şifalı bitkilerle ilgili yazmış olduğu kitabı ünlüdür.

ishlah ederek yeniden faaliyete geçirdi. Endülüslü bilgin **İbn Cübeyr** (H.614/M.1217)³⁴⁹ bu hastanenin muhteşem olduğunu belirterek “Bu hastanede, hekimler sabah erkenden gelirler hastaları muayene ederler ve her bir hastanın durumunu göz önünde bulundurarak gerekli ilaçlarla, yapılacak bakımı ve gıdaları düzenlerler. Orada akıl hastalarının tedavisi de yapılmaktadır” demektedir³⁵⁰.

Bu hastanenin hekimbaşı Abdülmecit Efdal ud-deve Muhammed bin Abdullah el-Bahili hem hekim hem müzisyen olup müziğin hastalıkların tedavisindeki yerini incelemiştir.³⁵¹

Nureddin, 1154 yılında Şam’ı alınca bu eski hastaneden ayrı yeni bir hastane kurdu. Zamanımıza kadar yapısını koruyan bu hastanede akıl hastaları için de bir kısım ayrılmıştı. **Selahaddin** de buraya da kadınlar için bir bölüm ilave ettirmiştir.³⁵² Suriye’de medreselerin hiçbirinde görmediğimiz tamamıyla dengesini bulmuş dört eyvanlı avlu şemasının en güzel örneği burada ortaya konmuştur. Avlunun ortasında dört köşe bir havuz yer alır. Eyvanların, muayene yerleri olması dört köşede yer alan çapraz tonozlu odalarında koğuşlar olması mümkündür. Mukarnaslı portaldan, mukarnas kubbeli anıtsal giriş holüne geçilir. Bunun sağında ortası havuzlu küçük bir avlu etrafında sıralanmış yıkanma yerleri ve helâlar vardır ki, bu bölümün üstü kubbe ile örtülü olmasına karşın ortası büyük bir yağmur deliği olarak açıktır.

Tıbbi olarak akıl hastalarının, ilaç ve müzikle tedavisinin esaslarını da Selçuklu hastanelerinde aramak gerekir. **Miguel Servetius**’tan (1509-1553) çok önceleri, küçük kan dolaşımını keşfeden ünlü İslam hekimi **İbn-ül Nefis**’in de³⁵³ tıp eğitimini Şam Nureddin Hastanesi’nde aldığı ve daha sonra bu hastanede hoca olarak çalıştığı bilinmektedir³⁵⁴

³⁴⁹ **İbn Cübeyr**: (1144- 1217) Ortaçağ Endülüslü asıllı şair ve yazar olarak ün yapmıştır. Eldeki kaynaklara göre 740 yılında İspanya’ya gelen Arap kabilelerinden birine mensuptu. 1183 tarihinde Granada’dan başladığı hac yolculuğu 2 yıl sürmüştü ve bu yolculuk esnasında Şam’a da uğramıştır. Bu gezide kaleme almış olduğu Seyahatnamesi ile ünlüdür.

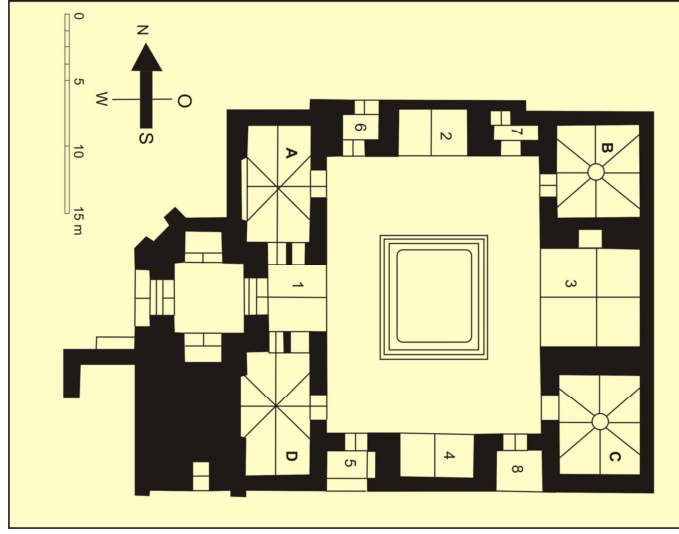
³⁵⁰ Fuat Sezgin (2008) *İslam’da Bilim ve Teknik*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayını, V.Cilt, s. 68-69

³⁵¹ Sezer Erer, Elif Atıcı, (2008) Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavinin Yapıldığı Hastaneler, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı Cilt 2, s.1659

³⁵² Ramazan Şeşen, (1983) *Selahaddin Zamanında Eyyübiler Devleti*, I.Ü.E.F. Yay., İstanbul: s.239

³⁵³ **İbn-ül Nefis**: (1210-1288) Avrupalılardan önce küçük kan dolaşımını keşfeden İslam bilgini.

³⁵⁴ Arslan Terzioğlu (1992) Türk İslam Psikiyatrisinin ve Hastanelerinin Avrupa’ya Tesirleri. Bifaskop 8, s.22-26)

Plan 2- Şam Nureddin Zengi Hastanesi'nin planı (Arslan Terzioğlu)

Gerek Nureddin Zengi Maristanı, gerekse Türk-İslam dünyasındaki diğer darüşşifalar, vakıf sistemi içerisinde devlete yük olmayan işlevlerini sürdürmüşlerdir.

3.2. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Gıyaseddin Tıp Medresesi (H.602/M1205-06)

Gevher Nesibe Şifahiyesi Türklerin yaptırdığı on birinci büyük hastanedir. Anadolu'nun ise beşinci darüşşifasıdır.

Selçuklu hükümdarı ve **Melike Gevher Sultan**'ın ağabeyi **Gıyaseddin Keyhüsrev** tarafından, kardeşinin ölümü üzerine vasiyetiyle 1204 yılında külliye'nin inşasına başlanmış; 1206'da şifaiye (hastane) kısmı hizmete açılmıştır. Şifaiyenin yan tarafına Selçuklu Sultanı **İzzeddin Keykavus** tarafından yaptırılan ve inşası 1213 te tamamlanan tıp medresesi (Gıyasiye) kısmı eklenmiştir. 1890 yılına kadar kullanıldığı bilinmektedir.³⁵⁵

Kayseri, 13. yüzyılda kervan yollarının kesiştiği önemli bir merkezdir. Ayrıca şehir, bu yüzyıldan sonra "*Makar-ı Ulema*" (Alimler Şehri) olarak anılmaya başlamıştır. Önemli bir bilim ve sanat merkezi olan Kayseri'de Selçuklu döneminde 15 kadar

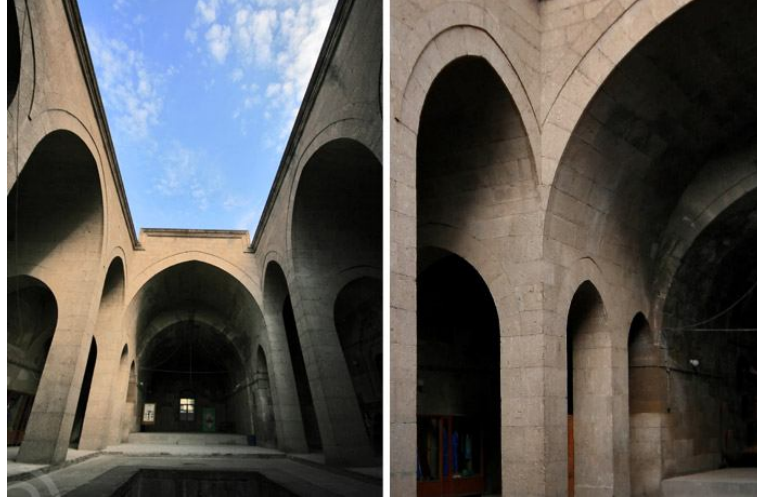
³⁵⁵ Burak Aşiliskender, (2003) *Gevher Nesibe Medresesi'ni Düşsel Okumak*, Erciyes, Kayseri İli Yardım Derneği Dergisi, Sayı:7, Ocak 2003, Ankara: Sayfa:28-32

medresenin olduğu belirtilmektedir. Bu medreseler arasında tıp medresesi ve şifahane olarak yapılanın Anadolu'daki ilk tıp merkezi olduğu bilinmektedir.

Fotoğraf 11- Kayseri Gevher Nesibe Şifahiyesi giriş kapısı

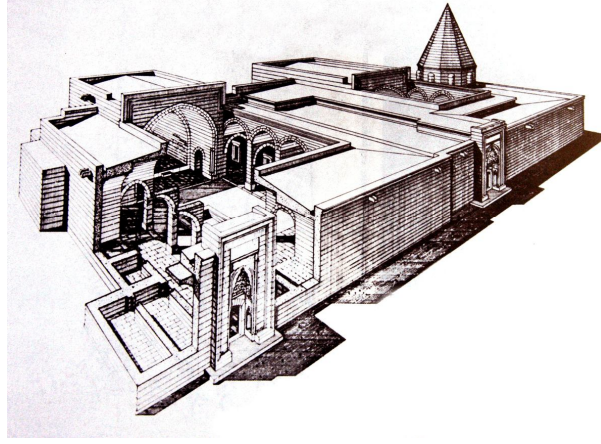
Medrese, Gevher Nesibe Şifahiyesi, Kayseri Darüşşifası, Şifa-Hatun Medresesi, Kayseri Maristanı, Darüş-şifa Medresesi, Çifte Medrese, Çifteler, Gıyasiye, Kayseri Tıbbiyesi gibi türlü adlarla anılmaktadır.

Fotoğraf 12- Kayseri Gevher Nesibe Şifahiyesi'nin iç bölümleri

Anadolu'da Selçuklu döneminde tıp eğitiminin darüşşifalarda bir tür usta çırak ilişkisi içerisinde sürdürüldüğü bilinmektedir. Şifahiye'de **Gevher Nesibe Sultan**'ın vasiyeti üzerine tüm diğer vakıf darüşşifalarında olduğu gibi tedavi gören hastalardan ücret alınmamaktadır. Gevher Nesibe Şifahiyesi ve Gyaseddin Medresesi'nde Selçuklu Hükümdarı **Alaaddin Keykubat**'ın sağlık nazırı **Ekmeleddin** hocalık yapmıştır. Ünlü Türk hekimlerinden Ebubekir, Gazanferi, Ali Şinasi, Ebu Salim Ibni Kübra, Yakubi,

Sucauddin Ali Bin Ebu Tahir ve Seyit Samet Gıyaseddin Medresesi'nde yetmişler ve hocalık payesine erişmişlerdir.

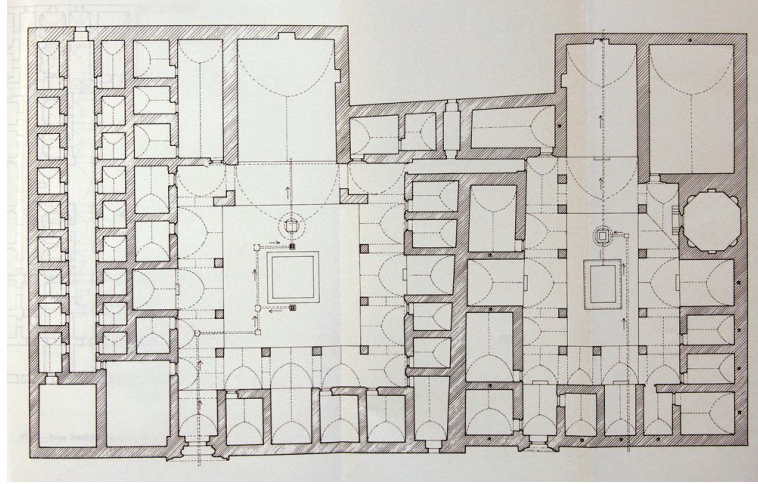

Plan 3- Gevher Nesibe Şifahiyesi'nin rölevesi (Mahmut Akok)

Gevher Nesibe Medresesi'nde hekim, cerrah, kehhâl (göz hekimi) odası ile akıl hastaları koğuşları bulunmaktaydı. Şifahiye kısmını özgün kılan başka bir özellik ise ana eyvanın solundaki hasta odalarının arkasında konumlanmış bimarhane kısmıdır. Bu birim, akıl hastalıklarının tedavisi için kullanılmıştır. 18 odacıktan oluşan kısmı özgünleştiren, duvarların arasından geçen akustik ses kanallarıdır. Bu kanallarla odacıkların içindeki hastalara su ve müzik sesi eşliğinde, telkinler yapılarak tedavi edilmeye çalışıldığı bilinmektedir.³⁵⁶

Gerek şifahane, gerekse medrese bölümü açık bir avlu etrafında bulunan dört eyvandan oluşur. Şifahane ile medrese arasında beşik tonozlu, dar bir geçit vardır. Şifahane bölümünün batısında uzun bir koridor ve bu koridorda 4-5 m²'lik odalar bulunur. Odaların tonozlarının birçoğunda ışık ve havalandırma için oluşturulmuş açıklıklar görülür. Bu koridorun bimarhane (akıl hastanesi) olarak kullanıldığı bilinmektedir. Çifte medresenin kış aylarında künklerle merkezi bir sistemden getirilen sıcak su buharı ile ısıtıldığı düşünülmektedir. Gevher Nesibe Şifahiyesi günümüzde Erciyes Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü'ne tahsis edilmiş olup 14 Mart 1982'de Tıp Tarihi Müzesi olarak düzenlenerek hizmete açılmıştır.

³⁵⁶ Aşiliskender, 2003: 28-32

Plan 4- Gevher Nesibe Şifahiyesi'nin planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi)

3.3. Divriği Ulu Camii ve Darü'sşifası (H.626/M.1228-29)

Divriği Ulu Camii, Mengücekoğulları'ndan hükümdar **Süleyman Şah** oğlu **Ahmed Şah** tarafından 1228 yılında yaptırılmıştır. Türk sanatının baş eserlerinden biri olarak kabul edilir.³⁵⁷

Fotoğraf 13- Divriği Ulu Camii Darü'sşifası (Fotoğraf: Müsebbih Ergin)

Anadolu'nun değişik yörelerinde kurulan Türk Beyliklerinin egemen oldukları bölgelerde, 12.yüzyılın sonu ve 13.yüzyıl başında Anadolu'ya özgü bir cami tipi gelişmiştir. Divriği Ulu Camii'nin mimarı, **Ahlath Hürrem Şah**'tır. Eserin yapımı

³⁵⁷ Ali Salim Ülgen, (1962) "Divriği Ulu Camii ve Darü'sşifası" Vakıflar Dergisi, Ankara: Sayı:5, s.93

oldukça uzun sürmüştür. Camii'nin Selçuklu ahşap işçiliğinin en güzel örneği olan minberi **Tiflisli İbrahim oğlu Ahmed**'in eseri olup, 1240 tarihlidir.³⁵⁸

Bu eşsiz anıt 768 m2'lik bir alana oturmaktadır. 18. yüzyılda medrese haline getirildiği için Şifahiye Medresesi de denilmektedir. Anadolu'da erken dönem mimarisinin en seçkin örneği olan Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi; plan, mimari oranların elemanları, süsleme ve örtü biçimlerinin dengeli ve uyumlu bir şekilde ayarlanmasıyla başlı başına kendine özgü bir yapıdır.

“Cephe düzenine hâkim olan taç kapı az derin, geniş bir eyvan görünüşünde olup, süslemeler ve mimari elemanlar simetrik olarak düşünülmüştür. Cephe mimarisi taç kapı anlayışına bağlı olarak gelişmiş olan yapının, iç mekân anlayışı oldukça uyumlu ve fonksiyonuna uyumlu bir şekilde düzenlenmiştir.”³⁵⁹

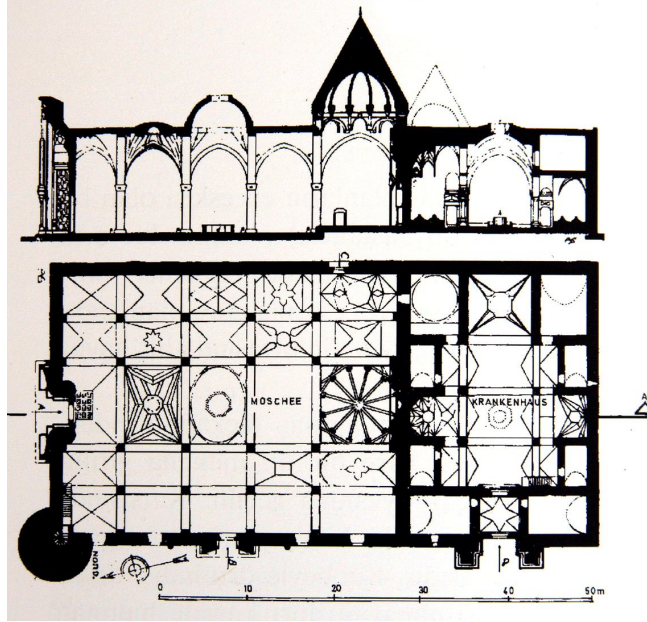
Resim 17- Divriği Darüşşifası (Ülker Erke'nin yorumuyla)

Bu anıt yapının Türk dönemi Anadolu'sunun en güçsüz ve küçük beyliklerinden birinin ikinci derecedeki bir merkezine yapılmış olması şaşırtıcıdır. Divriği bezemesi, büyük bir sanatçı ile karşı karşıya olduğumuzun bir kanıtıdır. Ne var ki, bu eserin içerdiği olağanüstü biçimsel ve bezemesel program bir ya da birkaç sanatçının yaratıcılığıyla açıklanamayacak kadar karışıktır. Başka bir deyişle, Divriği'nin eşsizliği,

³⁵⁸ Ülgen (1962)97

³⁵⁹ Cantay, 1992:53

küçük bir tarihi ve coğrafi niş içinde, kendine yeten bir kültürün özgün gösterisi olmasından değil Ortadoğu ve Yakındoğu'nun Ortaçağ'daki -özellikle Selçuklu dönemindeki- sanat ve zanaat ortamının bütün biçimsel sözlüğünü içeren, adeta ansiklopedik bir birikimin sergilenmesinden kaynaklanmaktadır.³⁶⁰

Plan 4- Divriği Külliyesi kesiti ve planı (Terzioğlu'ndan)

Caminin cümle kapısının önündeki ikinci bir kapıdan darüşşifaya girilir. “Burada kemerlerin tuttuğu tonozlar ve nihayetindeki eyvan ile yan kemerleri ve duvarındaki süslemeleri insanı şaşırtır ve azametli tesiri daha da fazlalaştırır.” “Darüşşifaya, Türk mimarisinde derinlik hissi ve davet edici vasfı en fazla bulunan monumental kapısının dekoratif varlığına rağmen çok sade görünen kemerleri altından girdiğinizde kendinizi kare planlı bir rüzgarlık içinde bulursunuz. Bu giriş hücresinin iki tarafında dairevi tonozlu iki koğuş vardır.”³⁶¹

UNESCO'nun koruma çalışmaları kapsamında yürütülen “Dünya Kültür Mirası” listesinde Türkiye'den 9 doğal ve kültürel varlık arasında ilk 3'te yer alan tarihi yapı, özgün mimarisi, estetik, kültürel ve evrensel değeriyle 13. yüzyılda kadın erkek eşitliğini de simgeleyen bir anıt olarak bu listeye alınmaya layık görülmüştür.

³⁶⁰ Ülgen, 1962: 94

³⁶¹ Ülgen A.g.e.: 97

3.4. Amasya Darüşşifası (H.708/M.1308-09)

Bu yapı Anadolu Selçukluların yıkılmasından sonra Amasya'nın İlhanlı hakimiyeti döneminde, İlhanlı Hükümdarı **Olcayto Mehmet Hüdabende** ve eşi **İlduş (Yıldız) Hatun** adına köleleri **Amber Bin Abdullah** tarafından 708, 1308-1309 yıllarında yaptırılmıştır. Amasya, Osmanlı Devleti'nin eline geçince yine aynı hizmeti vermeye devam eden darüşşifanın tabipleri ve eczacıları mevcuttu.³⁶²

Selçuklu ve Osmanlı döneminde yapılan darüşşifalar (bimarhane), diğer sosyal ve tıbbi yapılardan farklıdır. Bunlarda akıl hastalarının müzik ve su sesi ile iyileştirilmesi öncelik kazanmıştır. Amasya Bimarhanesi de bunun bir örneğidir Dr. Adnan Çoban, Amasya Bimarhanesi'nin, akıl hastalarının müzikle tedavi edildiği yerlerden biri olduğunu belirtir ve şöyle der: "Amasya Darüşşifası, günümüzdeki tıp fakültesi hastanelerine benziyordu. Yani bir yandan öğrencilere tıp bilgileri veriliyor, diğer yandan da hastalar tedavi ediliyordu."³⁶³ Amasyalı bir hekim olan **Sabuncuoğlu Şerefeddin**³⁶⁴, bu darüşşifada 14 yıl hekimlik yapmıştır. Burada "*Cerrahiye-i al Haniye*" isimli tıbbi minyatürlerle süslü bir kitap yazarak dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet'e sunmuştur.

Bimarhane, revaklı avlusu, iki eyvanı ile klasik Selçuklu medrese planının bir benzeridir. Amasya Darüşşifası (Bimarhane) dikdörtgen planlı olup, giriş cephesi diğer cephelere göre daha farklıdır. Selçuklu medreselerinde olduğu gibi abidevi görünüşlüdür. Klasik Selçuklu yapılarının tüm özelliklerini taşıyan darüşşifanın özelliklerinden biri de girişin kilit taşında bağdaş kurmuş bir insan figürünün işlenmiş oluşudur.

Yapı, uzun ekseni boyunca, doğu batı yönünde dıştan dışa 33.60x25.60m. ölçülerindeki bir alanda planlanmıştır. Dikdörtgen bir avlu etrafında iki yanda uzun

³⁶² Hüsrev Hatemi (1998) *Darülfünun ve Darüşşifa*, İstanbul, Dergah Yayıncılık, s. 24; Cantay,1882:s 67

³⁶³ Çoban (2005): 51

³⁶⁴ **Sabuncuoğlu Şerefeddin:** (1385-1468) Fatih Sultan Mehmet döneminin hekimlerindedir. 14 yıl Amasya Darüşşifası'nda hekimlik yaptı. Fatih'e armağan ettiği, 'Cerrahiye-i al Haniye' isimli eserinin aslı bugün Bibliothèque Nationale de France' ta bulunmaktadır. Bu kitap Endülüslü hekim Ebul Kasım Zehravi'nin 'Et Tasrif' eserinin Türkçeye çevirisi olmasının yanında, Sabuncuoğlu'nun eklediği 156 açıklayıcı minyatür ile İslam tarihinde ilk resimli tıp kitabı olarak önem taşır. Türk plastik cerrahisinin babası sayılır.

eksene paralel iki revak sırası ve gerisinde mekânların yer aldığı ana eyvanla avlulu iki eyvanlı bir plan şemasına sahiptir.³⁶⁵

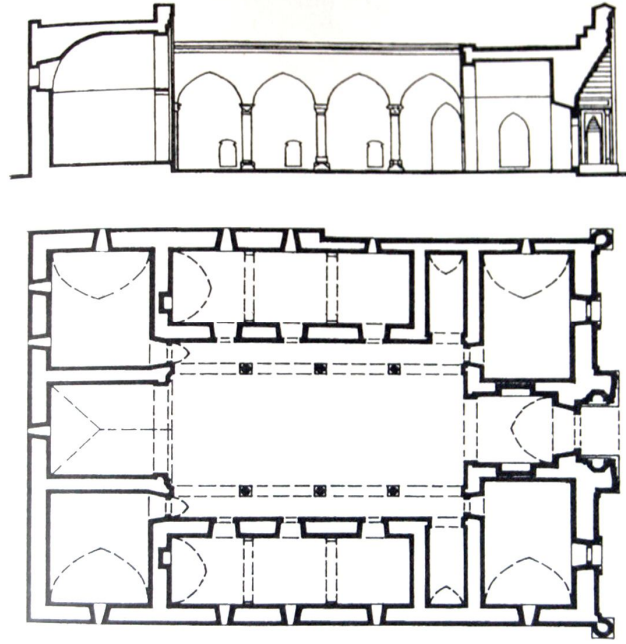
Resim 18- Amasya Darüşşifası (Ülker Erke'nin yorumuyla)

Girişin iki yanında pencere nişleri bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli girişin üzeri mukarnaslı, sivri kemerli olarak devam eder. İki yan, üçer şerit halinde geometrik şekillerle bezenmiştir. Buradaki taş oymalar son derece ince yapılmış olup, kıvrık dal ve yaprak motifleri portali süsleyen geometrik bezemeyi tamamlamaktadır. Portalin köşelerinde silindirik kulelerle cephe daha belirginleşmiş, ilk kez Sivas'ta görülen palmet ve Rumiler burada da karşımıza çıkmıştır.

Yapının avlu cephesi çeşitlilik gösteren sütun ve başlıkları üzerinde yükselen sivri kemerli revaklar, muntazam kesme taştan eyvan kemerleri ve taş yüzeylerle dikey hatların hâkim olduğu izlenimini vermektedir. Yapıda dış cephe süslemesi olarak başlıca unsur, taş işçiliğinin ifadelendirildiği taç kapı ve iki yanında yer alan iki dikdörtgen pencere olmaktadır.³⁶⁶

³⁶⁵ Cantay, 1992 68

³⁶⁶ Cantay,A.g.e.: 69

Plan 5- Amasya Darüüşşifası'nın kesiti ve planı (A.Sami Ülgen'den)

Darüüşşifanın giriş eyvanının iki yanında iki tonozlu bölüm olup, buradan avluya geçilmektedir. Girişin tam karşısında giriş eyvanından daha büyük olan beşik tonozlu dersane eyvanı bulunmaktadır. Yan bölümlerde üçer silindirik sütun ve dört sivri kemerli revakların arkasında beşik tonozlu dikdörtgen hücreler yer almaktadır. Ayrıca dersane eyvanının iki yanındaki beşik tonozlu köşe hücreleri birer kapı ile avluya açılmaktadır.

Resim 19- Amasya Darüüşşifası'nda 14 yıl hekimlik yapan Sabuncuoğlu Şerefeddin'in kitabından bir minyatür (*Cerrahiyetü'l Haniye*)

XIX.yüzyılda bimarhane önemini yitirmiş, ipekböceği kozacılarının yeri olmuş, sonra da Amasyalı esnaf burayı depo olarak kullanmıştır. Erzincan depreminden sonra (1939) harap olmuş, 1945 yılında dış cephesi, 1992-1997 yıllarında tümü ile restore edilmiştir. Yapı 1999 yılından beri Belediye Konservatuarı olarak kullanılmaktadır.³⁶⁷

3.5. Fatih Darüşşifası (H.875/ M.1470)

Osmanlı devrinde inşa edilen hastanelerin en önemlilerinden biri İstanbul Fatih Külliyesi'nin içinde yer alan Fatih Darüşşifası'dır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra bu kentte yaptırdığı ve mimarbaşı Atik Sinan'a inşa ettirdiği Külliye, döneminin en önemli yapılardan biri olup 1470 yılında hizmete girmiştir.³⁶⁸

Resim 20- Fatih Darüşşifası (Ülker Erke'nin yorumuyla)

İstanbul'un fethinden 17 yıl sonra tamamlanan külliye "Yeni İmaret" adıyla anılmaktaydı. Külliye yapılarına ait çok sayıda vakfiye ve suretleri mevcuttur. Bu

³⁶⁷ <http://www.kenthaber.com/IIIDetay.aspx?ID=453> (Erişim: 18.06.208)

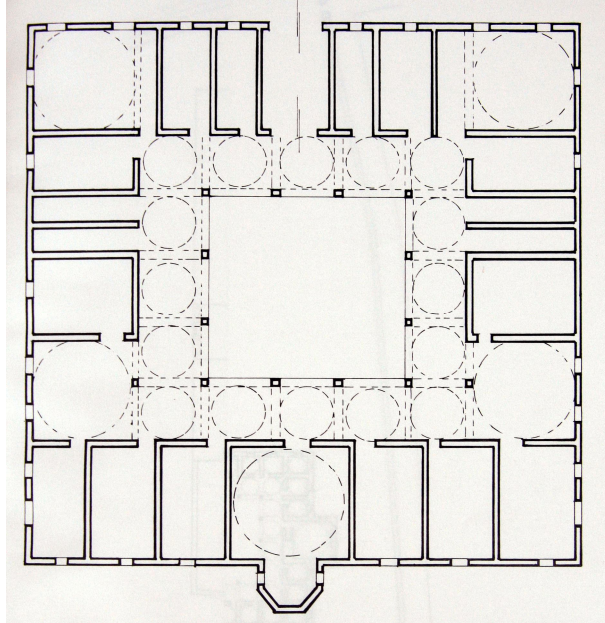
³⁶⁸ Cantay,1992: 78

vakfiyelerde darüşşifaya ait geniş bilgi verilmiş, darüşşifaya ayrılan vakıflar kadar buraya alınacak personelin sayı ve ücretleri kadar vasıfları da özellikle belirtilmiştir.³⁶⁹

Aradan geçen uzun yılların tahribatına dayanamayarak tamamen yıkılan bu hastaneden geriye hiçbir kalıntı ulaşmamıştır.

Bu hastanede akıl hastaları da tedavi edilmiş ve tedavide ilaçların yanı sıra musiki de etkin bir şekilde kullanılmıştır. **Evliya Çelebi**, bu hastanede 70 hücre, 80 kubbe ve 200 müderris (ders veren hoca) olduğunu yazar. **Evliya Çelebi** müzikle tedavi konusunda da şunları söylemektedir: “Hastalara, divanelere def-i cünun için mutriban (müzik çalan) ve hanendegan (şarkı söyleyen) tayin edilmiştir”³⁷⁰

1842'de Fatih Darüşşifası'nı ziyaret eden Fransız Psikiyatr **Moreau de Tours**³⁷¹, 300 yıl önce yapılmış ve servet ayrımı yapılmaksızın tüm hastaların kuruma kabul edildiği bu hastanenin 1800'lerin Fransa'sında Esquirol'un akıl hastaneleri için önerdiği ideal kriterlere uyduğunu söyler.

Plan 6- Fatih Darüşşifası planı (Ayverdi'den)

Fatih Darüşşifası, bugünkü Fatih Camii'nin güney doğusunda takriben on bin metrekarelik bir alan üzerinde kurulmuştur. Değişik zamanlarda büyük yangın ve

³⁶⁹ Cantay (A.g.e.): 80

³⁷⁰ M.Aksoy, S.İskit, (1962) *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden En Güzel Seçmeler*, İskit Yayınevi. İstanbul: S.46-47)

³⁷¹ **Moreau Tours** (1804-1884)Esrar kullanmanın yol açtığı ruhsal durumları 1845 yılında ilk kez tanımlayan Fransız psikiyatr.

depremler geçiren bu önemli sağlık kurumu zaman zaman onarımdan geçirilerek hizmetini devam ettirmiştir. 1824 yılına kadar hizmet verdiği bilinen Fatih Darüşşifası, bu tarihten sonra kişilerin eline geçmiş ve zamanla tamamen yıkılarak yok olmuştur. Şu an temel izlerine dahi rastlanmamaktadır.

3.6. Süleymaniye Tıp Medresesi ve Darüşşifası (M.957/ H.1557)

Osmanlının en önemli tıp merkezlerinden biridir. Kanuni Sultan Süleyman'ın kendi adına Mimar Sinan'a inşa ettirdiği Süleymaniye Külliyesi bünyesinde bir tıp medresesi ve şifahane de bulunmaktaydı. Süleymaniye Tıp Medresesi ve Şifahanesi 1557 tarihinde hizmete girmiştir. Süleymaniye Medresesi'nde **Katipzade Mehmet Refi Efendi**, Hekimbaşı **Gevrekzade Hafız Hasan Efendi** gibi önemli isimler müderrislik yaparken şifahanesinde **Hekimbaşı Hasan Efendi**, **Şanizade Ataullah Efendi** gibi başhekimler hizmet vermişlerdir. Bu medresenin müderrisinin saraya hekimbaşı olacak kadar bilgi sahibi olması şart koşulmuştur.

Danuni devri her sahada olduğu gibi medrese teşkilatında da zirve olarak kabul edilir. Osmanlı medrese sistemindeki en büyük gelişmelerden biri Kanuni Sultan Süleyman döneminde meydana gelmiştir.³⁷²

Süleymaniye Tıp Medresesi ve Şifahanesi 1557 tarihinde hizmete girmiştir. Medrese, altmışlık medreseler arasında gösterilir. Kuruluşunda her türlü hastanın kabul edildiği darüşşifası 1843'ten sonra sadece akıl hastalarının koruma altına alındığı bir yer olmuştur.

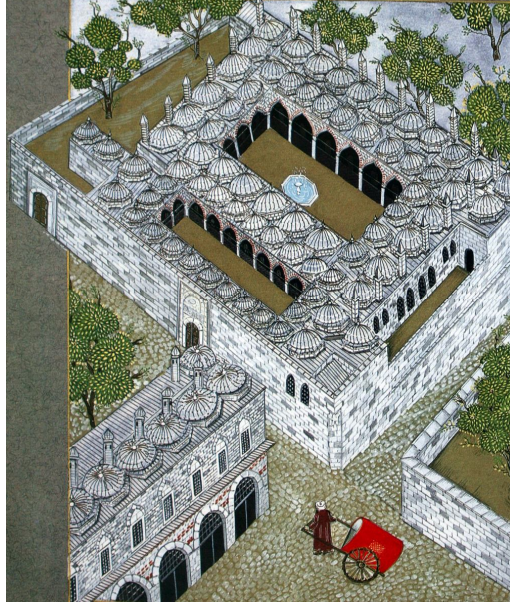
Süleymaniye Külliyesi'nin Vakfiyesi'ne göre, hastanesinde 1 başhekim, 2 hekim, 2 kehhal (göz hekimi), 2 cerrah, 1 eczacı ve 1 eczacı yardımcısı vardı.³⁷³

Bu darüşşifa, tıp medresesinin karşısında birbirinin devamı revaklı iki avludan oluşur. Birinci revak poliklinik olarak kullanılmaktaydı. Yaklaşık 40-50 yataklık olduğu tahmin edilen hastanede eczane, hamam ve ekmek fırını da bulunuyordu. Öteki Osmanlı darüşşifalarından farkı, akıl hastaları için ayrı bir bölüme sahip olmasıydı. Bu hastanede ilaçla tedavinin yanı sıra hastaları iyileştirmede musiki de kullanılırdı. Cumhuriyet

³⁷² Arslan Terzioğlu, (1999) *Osmanlı'da Hastaneler Eczacılık Tababet ve Bunların Dünya Çapında Etkileri*, İstanbul: s. 9

³⁷³ Terzioğlu 1999: s.9

Dönemi'nden sonra farklı amaçlarla kullanılan medresenin büyük bir bölümü üzerine Süleymaniye Doğumevi inşa edilmiştir.

Resim 21- Süleymaniye Darüşşifası (Ülker Erke)

Bu darüşşifada, 19. yüzyılın başına kadar tıp eğitimi verilmiş ve 20. yüzyıla kadar hasta tedavi edilmiştir.³⁷⁴

3.7. Enderun Hastanesi (İstanbul 1478)

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlete üst düzey yönetici yetiştiren okula Enderun Mektebi denirdi. Büyük bir irfan merkezi olan bu mektep ilk olarak, Sultan II. Murat tarafından Edirne'de Eski Saray'da kurulmuştur. Mektep gerçek kimliğine Fatih Sultan Mehmet'in Topkapı Sarayı'nı yaptırmasıyla kavuşmuştur. Bu tarihten sonra devşirme mektebi olma kimliğinden çıkarak devletin idaresi için gerekli mülki ve idari kadronun eğitim ve yetiştirilmesine yönelmiştir. Bu mektebin içinde bir de hastane bulunmaktaydı. Ali Ufki Bey 1665 tarihinde yazdığı 'Sarayı Enderun' adlı eserinde bu hastanenin çalışma şekli ve planı ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Türk tıbbında musikinin kullanımı burada da sürdürülmüştür. Enderun'da bulunan çocuk yaştaki öğrenciler hastalandıklarında bu hastanede musiki ile tedavi edilmişlerdir.

³⁷⁴ Terzioğlu, 1999: s.9

Fatih döneminde 1478 yılında kurulan Enderun (Saray Üniversitesi) Hastanesi'nde, çocuk yaştaki öğrencilerin musiki ile tedavi edildiği o zaman İstanbul'u ziyaret eden Baron **J. B. Tavernier**'in 1675'te Paris'te neşrettiği Topkapı Sarayı'nı tasvir eden eserinde belirtilmektedir.³⁷⁵ **Tavernier**'e göre, iki saray hekimi ve iki saray cerrahı her gün muayyen saatlerde Enderun Hastanesi'ndeki hastaları ziyaret ederler ve tedavisi için gerekli işlemleri yaparlar, lüzumlu ilaçları verirlerdi. **Tavernier**'in verdiği malumata göre bu Enderun Hastanesi'nde hastalara müzik konserleri verilip, saray hekimlerinin müsaadesiyle tedavi için şarap içmelerine izin verilmiştir.³⁷⁶

Resim 22- Edirne Darüşşifası(Ülker Erke'nin yorumuyla)

³⁷⁵ Kazancıgil,1997:s.57; Baron J. B. Tavernier, J.B., (2007) *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, Çeviren:Teoman Tunçdoğan, Editör:Necdet Sakaoğlu İstanbul: Kitap Yayınevi

³⁷⁶ http://www.webnaturel.com/index.asp?alt_cat_id=102&cat_id=4&ayrintiid=1397 (Erişim: 19.06.2008)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD KÜLLİYESİ

Müzikle tedavinin önemli merkezlerinden biri, Edirne Sultan II.Bayezid Darüşşifası'dır. Bu darüşşifa 1488 yılında hizmete giren Sultan II.Bayezid Külliyesi içinde yer almaktadır. Külliyei iyi anlayıp yorumlayabilmemiz için, Osmanlılardaki külliye anlayışı, yapılanması ve mimarisi ile ilgili genel bir değerlendirme yapmamız gerekmektedir.

Fotoğraf 24- Sultan II.Bayezid Külliyesi

4.1. OSMANLI KÜLLİYELERİ

Külliye, ortada *cami* olmak üzere, çevresinde fonksiyonel bir anlayışla sıralanmış olan medrese, mektep, kütüphane, dârüşşifâ, tâbhâne (misâfirhâne), imâret (aşhâne), han-kervansaray, hamam, çeşme-sebil, arasta-çarşı, muvakkithâne, türbe ve benzeri

yapılar topluluğuna verilen addır.³⁷⁷ Osmanlı külliyelerini Erken Osmanlı, Gelişme ve Batılılaşma Dönemi külliyesi diye üçe ayırmak mümkündür. Erken Osmanlı Dönemi külliye kuruluşlarından başlayarak, diğer dönemlerde de külliyelerin şehir dokusu içinde, yol ve ticaret merkezleri ile ilişkisinin daima mimarlar tarafından göz önünde tutulduğu bir gerçektir. İnşa edilen bu külliyelerin devamlılığını sağlamak için vakıflar tesis edilmiş, vakfiyeler düzenlenmiştir.³⁷⁸

Osmanlı mimarisinde külliyesi, erken Osmanlı dönemi külliyesi, gelişme dönemi külliyesi (Sinan öncesi ve sonrası) ve küçük külliyeler diye sınıflandırmak gerekir.

Abdullah Kuran³⁷⁹, Osmanlıların 14. yüzyılın ilk yarısından itibaren külliyeler tesis etmeye başladığını ve yeni iskân edilen bölgeleri külliyeler etrafında geliştirdiklerini belirterek, Osmanlı şehir planlamasında şehrin veya semtin canlandırılmasında külliyelerin önemli rolü olduğunu belirtir. 1323 yılında fethedilen ve Osmanlıların ilk baş şehri olan Bursa’da da ilk külliye Orhan Gazi yaptırmıştır. Cami, imaret, medrese, hamam ve handan oluşan ve bugün çarşı içinde kalan Orhan Gazi Külliyesi’nin imareti, medresesi ve külliyenin etrafını çeviren duvarlar kaybolmuştur.³⁸⁰

Külliyeler konusunda önemli çalışmaları ile bilinen Prof.Dr. Gönül Cantay, erken dönemde Bursa ve Edirne gibi başkentlerde, şehrin Türkleşmesini, yeni yerleşim alanlarının kurulmasını ve şehrin büyümesini sağlayan külliyelerin İstanbul’daki örnekleri ile de şehrin üç yakasının görünüşünü değerlendiren ve bir imparatorluğu simgeleyen kuruluşlar olduğunu belirterek; bu yapı topluluklarının, ticari hayatın sürekliliğini, güvenliğini sağlayan menzil kuruluşları olarak da bundukları yerlerin gelişmesine, şehirleşmesine imkân hazırladıklarını ve 15 – 17. yüzyıllar arasında, Atik Sinan, Mimar Hayrettin, Mimar Sinan, Davut Ağa ve Mehmed Ağa külliye kuruluşlarının en önemli örneklerini yarattıklarını, en uygun tasarım tercihleri ile eserlerini inşa ettiklerini yazarak şöyle der: “Özellikle 16.yy’da İstanbul ve Edirne’de yapılan ve Şam’dan Bosna’ya kadar uzanan menzillerde meydana getirilen bu kuruluşların tek tek yapılar olarak değil, bir bütün olarak planlandığı görülür. Bu

³⁷⁷ Ö. Lütfi Barkan, (1963), “*İmâret Sisteminin Kuruluş ve İşleyişi*”, *İÜİFM*, XXII/1-2 s. 239

³⁷⁸ Gönül Cantay, (2002) *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını

³⁷⁹ Aptullah Kuran, (1979) *15. ve 16. Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyesi’nin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler*, i. Milletlerarası Türkoloji kongresi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, cilt: 3, s:795-813.

³⁸⁰ Kuran, (A.g.e), s.795-813

özellikleri ile külliye kuruluşları, önemli yenilikler ortaya koyan bir gelişme göstermişlerdir.³⁸¹

Orhan Gazi Külliyesi dışında Bursa'daki Osmanlı külliyelerinin şehrin hâkim noktalarına kurulduğunu görürüz. Yıldırım Külliyesi bir tepe üzerine kurulmuş ve en yüksek noktaya cami yerleştirilmiştir. Bursa'daki diğer külliyelerde de Yıldırım Bayezid Külliyesi'nin dağılık durumu görülür.

Osmanlı külliye planlamasında bu tutumun İstanbul'daki Fatih Külliyesi ile değiştiğini görürüz. İstanbul'un fethinden hemen sonra inşasına başlanan Fatih Külliyesi'nde binalar belirli eksenler üzerine planlanmış, külliyenin ana binası olan cami bir kenarı 210 metre olan kare biçimindeki büyük bir avlunun ortasına konulmuş, avlunun iki kanadı bir sıra medreselerle, diğer yanı duvarlarla kuşatılmıştır.

II.Bayezid'in İstanbul'da yaptırdığı külliyenin yerleşim düzeni bir bakıma geriye dönüştür. Bu külliyenin çeşitli binaları Bursa Külliyesi'nde olduğu gibi Bayezid Meydanı'nın iki yanına yerleştirilmiş, bunlar arasında geometrik ilişki aranmamıştır.

Mimar Hayrettin'in, Amasya ve Tokat'taki külliyelerinin inşaatları tamamlanırken, aynı yıllarda Edirne'de inşa ettiği II.Bayezid Külliyesi'nde (H.889-893, M.1484-1488)'eserini planlarken benzer topografik şartlarla karşılaştığı anlaşılır. Burada tabhaneli cami, revaklı avlusuyla ana ekseninde yer alırken, diğer yapılar ana eksene paralel iki yan eksene konumlandırılmışlardır.³⁸²

Mimar Sinan'ın inşa ettiği ilk külliyeler yerleşme düzeni itibariyle dikkati çekmezler. Haseki Külliyesi bir düzlükte inşa edilmiş ancak bu külliyyede binalar arasında geometrik ilişki zayıf olmasının yanında cami ile diğer yapıların arasında eksen üzerine oturmaları da düşünülmemiştir.

Sinan'ın ilk önemli eseri olan Şehzade Külliyesi'nde daha olgun ve rasyonel bir yerleşme düzeni vardır. Fatih ve II.Bayezid Külliyesi gibi bir düzlükte kurulmuş ve binalar kible eksenine göre yerleştirilmişlerdir. Sinan'ın daha sonra inşa edeceği ve yerleşme düzeni bakımından iki boyutlu olan Tophane'deki Kılıç Ali Paşa ya da Lüleburgaz'daki Sokullu Külliyesi'nde bina eksenleri ve girişlerinin rasyonel bir şekilde çözümlendiği daha dengeli durum planları görülür.

³⁸¹ Cantay, 2002 -önsöz

³⁸² Cantay (A.g.e): 49

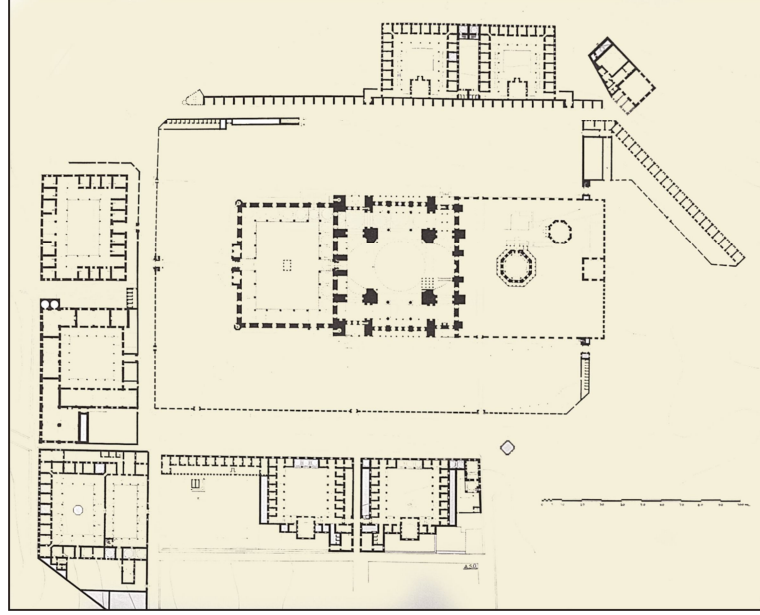
Fotoğraf 15- Amasya Sultan II. Bayezid Külliyesi

Yerleşme düzeni bakımından Sinan'ın İstanbul'daki külliyesi içinde en başarılı olan üç eseri Süleymaniye, Atik Valide ve Zal Mahmut Paşa Külliyesi'dir. Bu külliyelerde Sinan yatay planda binaları belirli eksenler üzerinde tasarlayıp düzenli bir şema getirirken külliye ait binaları araziye ustalıkla oturtarak üç boyutlu bir yerleşme sistemi yaratmış, erken Osmanlı külliyesinin organik karakteri ile Fatih ve II.Bayezid Külliyesi'nin rasyonel geometrisinin sentezini yapmıştır.

Sonuç olarak Osmanlı külliye planlamasında önce dağınık ve üç boyutlu sonra belirli eksenler üzerinde düzenlenmiş fakat iki boyutlu, daha sonra geometrik üç boyutlu ve 16.yüzyılın sonlarına doğru gerek geometrik gerekse dış mekân bakımından bütünleşmeye yönelindiğini görmekteyiz. Mimaride olduğu gibi külliye planlamasında da Osmanlı mimarları 15. ve 16. yüzyıllarda sürekli bir araştırma ve daha olgun eser verme çabası içerisindeydi. Yaratıcılık hamleleri 17.yüzyılda eğer bir yavaşlama çağına girmişse de bunun bir sebebi, Mimar Sinan'ın zamanının sınırlarını dehası, görüş ve sezgi gücüdür.

Osmanlılar daha önce aldıkları şehirlerde olduğu gibi Edirne'de de sağlık ve sosyal yardım hizmetleri ve müesseselerine büyük önem vermişlerdir. Bu hizmet

müesseseleri fetihten itibaren gelişmeye başlamış ve Dr. Ratıp Kazancıgil'e göre³⁸³; 15.yy.ın ikinci yarısında Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi ile doruğa erişmiştir.

Plan 8- Süleymaniye Külliyesi Planı (Arslan Terzioğlu)

4.2. EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD KÜLLİYESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun erken dönemdeki en önemli külliyelerinden biri Edirne'de yapılmıştır. Sultan II. Bayezid tarafından 1488 yılında hayata geçirilen bu külliye, döneminin en önemli sağlık, sosyal, eğitim ve dini kurumlarından biriydi. Bu yapılar topluluğunun en önemli bölümü ise Darüşşifa denilen hastanesiydi. Bu hastanenin en büyük özelliği tedavide dönemin hekimlik bilgilerinin yanında musiki ve su sesinin kullanılmış olmasıydı.

Cami, imaret, hastane, medrese, hamam, mutfak, tabhane ve erzak depolarından ibaret külliye binaları, çok sade beş kapıdan girilen alçak bir duvarla çevrili 22 bin metrekarelik geniş bir alanda, Tunca Nehri kıyısında doğu-batı eksenı üzerindeki cepheler nehre değil, yola bakacak şekilde düzenlenmiştir. 100'den fazla kubbesiyle 15.yüzyılın en büyük dini ve sosyal kuruluşlarından biri olan mimari topluluğunun

³⁸³ Ratıp Kazancıgil, (1981) *1362-1920 Yılları Arasında Edirne İlindeki Sağlık Kurumları ve Bu Kurumlarda Çalışan Personel*, Eren Basımevi, İstanbul: s.99

ortasında 500 m2'lik bir alanı kaplayan camii ana kütle halinde tüm külliye hâkimdir.³⁸⁴

Böylesine büyük ve çok yönlü bir külliye'nin Edirne'de yapılmasının nedeni, bu şehrin tarihteki öneminden kaynaklanmaktadır. Edirne, 15 yüzyıl şartlarında düşünüldüğünde İstanbul'un fethinden sonra hem ikinci başkent, hem de batıya açılan bir menzil şehriydi. Orduların Batı seferlerine çıkışlarında şehrin önemi daha da artmakta, birden fazla menzil kuruluşuna ve yoluna ihtiyaç duyulmaktaydı.³⁸⁵

4.2.1. Edirne Tarihine Kısa Bir Bakış

Edirne şehri, Balkan Yarımadası'nın güneydoğu uzantısını teşkil eden Trakya kesiminde, Tunca ile Arda Nehirlerinin Meriç'e ulaştığı yer yakınında, Tunca'nın Meriç'e kavuşmasından önce meydana gelen kavis içinde bulunmaktadır.

Trakya Bölgesi'nde yapılan arkeolojik kazılar, Edirne ve çevresinde ilk yerleşimin M.Ö. 5500-3500 yıllarına, Kalkolitik Çağ'a değin indiğini göstermektedir.³⁸⁶ "Edirne'nin ilk çağdaki ismi Orestia'dır. Orestia'yı Traklar'ın en büyük kolu olan Odrislerin kurduğu bilinmektedir. Buranın Odrisya, Orestias, Uscudama adlarıyla anıldığından da söz edilmektedir"³⁸⁷ M.Ö.1400 -1200 yılları arasında bu bölgede Akhalar yaşamış, daha sonra da Pers hâkimiyeti başlamıştır.³⁸⁸

Orestia M.Ö. 168 yılında Romalıların hâkimiyeti altına girmiştir. Roma İmparatoru Hadrianus M.Ö. 125 yılında küçük bir yerleşim yeri olan Orestia'yı çok beğenince buraya bir kale yaptırarak şehir haline getirmiş ve böylece Orestia, Hadrianapolis adıyla anılmaya başlanmıştır.³⁸⁹

M.S. 2. ve 3. yüzyıllar Hadrianapolis'in en parlak dönemleridir. Yaklaşık 360 bin metrekarelik bir alanı kaplayan bu şehir, şu an Kaleiçi olarak bilinen yerde, yamuk dörtgen biçimindeki yüksek duvarlı bir kalenin içinde yer alıyordu. 6.yy.da Avarların

³⁸⁴ Oktay, Aslanapa, (2004) Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılâp Yayınları, s.144

³⁸⁵ Cantay,2002:49

³⁸⁶ Esin, Karlıkaya (1998), *Tarih İçinde Edirne*, Kültür Sanat Dergisi, Türkiye İş Bankası Y, Sayı 39, s.14

³⁸⁷ Feridun, M. Emecen, (1998) Edirne Serhattaki Payitaht, "*Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri Edirne*", Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: s. 49-50; Edirne, Edirne (1993) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 30

³⁸⁸ Engin Özendes(1999), *The Second Otoman Capital Edirne*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İst, s. 12

³⁸⁹ Özendes, 1999: s.13

eline geçen Hadrinapolis, aynı yüzyıl içinde el değiştirerek Bizanslıların hâkimiyeti altına girmiştir.³⁹⁰

Fotoğraf 16- Edirne Lalapaşa'da bulunan bir Trak mezarı (dolmen)

Sonraki yıllarda Hadrianapolis, çeşitli toplulukların ve en son olarak da Peçeneklerin kuşatması altında kaldıysa da, tüm zor şartlara rağmen Bizans yönetiminden çıkmamıştır.

Resim 23- Edirne Kalesi'nin Kapısı (Sayger-Desarnod, Albüm d'un, Voyage en Turquie)

1361 yılında ise Osmanlı **Sultanı II. Murat**, Edirne'yi fethederek, imparatorluğun merkezini buraya taşımış, şehrin başkent olması ile de önemi daha artmıştır.³⁹¹ Osmanlı

³⁹⁰Osman Nuri, Peremeci (1939) *Edirne Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, Resimli Ay Matbaası, İstanbul: s. 9

tarihçilerinden **Hammer**, Edirne'nin o zamandan başlayarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki merkezi olduğunu yazar.³⁹² Bursa'dan sonra İmparatorluğun ikinci başkenti olma unvanını elde eden Edirne, Sultan **II. Murat** döneminde adeta yeniden inşa edilmiş, Tunca Nehri kenarındaki Yeni Saray'ın (Saray-ı Atik) yapımına da yine bu dönemde başlanmıştır.

Bursa'dan sonra İmparatorluğun ikinci başkenti olma unvanını elde eden Edirne, **Sultan II. Murat** döneminde adeta yeniden inşa edilmiş, Tunca Nehri kenarındaki Yeni Saray'ın (Saray-ı Atik) yapımına da yine bu dönemde başlanmıştır.

Edirne'de dünyaya gelen **Fatih Sultan Mehmet**, işte bu sarayda büyümüş ve İstanbul'un fetih planlarını, şu an bile kalıntıları günümüze ulaşmış bulunan Cihannüma Kasrı'nda hazırlamıştır.³⁹³ İstanbul'un fetih tarihi olan 1453 yılına kadar tam 92 yıl başkentlik yapan Edirne, bu dönemde gelişip büyümüş ve başkentlik İstanbul'a taşınması ile de önemini yitirmemiş ve ikinci bir başkent olarak hep varlığını sürdürmüştür.³⁹⁴

Fotoğraf 17- Edirne Sarayı Cedidi Amire Babı (Dr.Rıfat Osman)

³⁹¹ Halil İnalçık (1993) "Edirne'nin Fethi" Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı., Türk Tarih Kurumu Yayınları s.137-159

³⁹² J.Von Hammer (2007) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İlgil Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s.54-55

³⁹³ Emecen, (A.g.e) : 54

³⁹⁴ Özendes (A.g.e): 17

Fatih Sultan Mehmet'in oğlu **Sultan II. Bayezid** de Edirne'nin gelişmesi için çok çalışmış ve bu şehre eşsiz bir eser bırakmıştır. Bu eser çalışmamızın konusu olan Edirne Darüşşifası'nın da içinde yer aldığı külliye'dir.

15. ve 16. yüzyıllar, art arda önemli eserlerin Edirne'ye kazandırıldığı dönemler olmuştur. İlk önemli eser olan ve yazılarıyla ünlü Eski Camii (1403), mevlevihanedan camiye dönüştürülen ve çinileri ile ünlü Muradiye Camii (1435) ve kubbeli yapı geleneğine geçişin önemli basamağı ve kapıları ile ünlü Üç Şerefeli Camii (1447), Türk-İslam mimari geleneğinin öncü eserleri olmuştur.

XVI.yy., anıtsal eserlerin ön plana çıktığı ve şehrin fiziki açıdan klasik formunu kazandığı dönemdir. Bu dönem aynı zamanda padişahların Edirne'yi dinlenme merkezi olarak kullanmaya başladıkları yıllardır.³⁹⁵

Edirne'nin simgesi ve tek kubbeli yapıların zirvesi olarak kabul edilen Selimiye Camii bu dönemde yapılmıştır. Sultan **II. Selim**'in **Mimar Sinan**'a yaptırdığı ve 'Ufukların Tacı' olarak bilinen bu eşsiz eserin inşasına 1568 yılında başlanmış ve 1575 yılında tamamlanarak ibadete açılmıştır. Selimiye, büyük tek kubbeli yapılar arasında varılan en son nokta olarak kabul edilmektedir. Kubbesinin çapı 31.50, yüksekliği ise 43.28 metredir.

Fotoğraf 18- Selimiye Camii (Serhattaki Payitaht'tan)

³⁹⁵ Emecen, 1998: 54-55

XVII. yy.da padişahlar Edirne'yi sürekli ikamet yeri olarak kullanmışlardır. Bu dönemde de Edirne, İstanbul'un yanında ikinci bir başkent olma özelliğini sürdürmüş, II. Osman ve IV. Mehmet zamanında geniş koruluk ve ormanlarıyla Edirne av sporları ve eğlence merkezi olmuştur. Bu dönem Edirne'nin aynı zamanda siyasi bir merkez olduğu yıllardır.³⁹⁶

18 yüzyıl sonlarında Edirne, stratejik önemi, yapıları, geniş sınırları ile Balkanlar'ın önemli şehirlerinden biri durumundaydı. Daha sonraki yıllarda, önce depremler ve yangınlar, sonra da işgallerle sarsılan bu kent eski ihtişamlı günlerini yavaş yavaş terk etmeye başlamıştır. 1829 yılında Ruslar tarafından işgal edilen Edirne 1878 yılında Rusların ikinci kez işgaline uğramıştır. Edirne üçüncü işgalini 1913 yılında Bulgar ve dördüncü işgalini ise 1920 tarihinde Yunanlarla yaşamıştır. Balkan Savaşı sırasında çok acılı günler yaşamış ve binlerce şehit vermiştir. Edirne 25 Kasım 1922 tarihinde 2 yıl boyunca işgali altında kaldığı Yunanlardan kurtarılmıştır.³⁹⁷

Gümülcine'den Silivri'ye kadar olan bir eyalet merkezi konumundan, bir sınır kenti durumuna düşen Edirne, bu zor günlerin yarattığı sıkıntıları uzun yıllar üzerinden atamamıştır. Cumhuriyet Türkiye'si ile birlikte Edirne, yavaş yavaş bir önceki yüzyılın acılarını geride bırakıp çağdaş ve modern bir kent durumuna gelmiştir.

Harita 2- 18. yüzyılda Edirne Vilayeti sınırlarını gösteren bir kartpostal (Kartpostal yayıncısı Tüccarzade İbrahim Hilmi, Askeri Kütüphane)

³⁹⁶ Emecen, 1998: 57

³⁹⁷ Edirne (1993) Turizm Tanıtma Kitabı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 30

4.2.2. Külliye'nin Yapıldığı Sultan II. Bayezid Döneminde Edirne'nin Genel Durumu

İstanbul'u alarak Fatih sıfatını kazanacak olan **II. Mehmet**, fetih hazırlıklarını 1452-53 kışında Edirne'de tamamlamıştır. İstanbul'un fethinden sonra başkent İstanbul'a taşınmıştır. Fethin hazırlık ve fetih sürecinde şehrin nasıl etkilendiği bilinmemektedir. Sonrasında başkent İstanbul'a taşındığı için şehir uzun bir süre siyasi merkez olma özelliğini yitirmiş, bununla birlikte yeni payitahtın gölgesinde de kalmayarak askeri bir üs olma vazifesini üstleneceği bir döneme girmiştir. İstanbul'un bir payitahta yakışır bir vüfaya gelmesine kadar yine de Edirne tamamıyla hanedan tarafından bir kenara bırakılmamıştır.³⁹⁸

Resim 25- Fatih Sultan Mehmet Edirne'de doğdu, Edirne'de tahta çıktı. İstanbul'u Edirne'den giderek fethetti.

1457 ilkbaharında **Fatih Sultan Mehmet'in** oğulları **Bayezid** ve **Mustafa'nın** bir ay süren sünnet düğünleri Edirne Sarayı'nın bahçelerinde yapılmış, yine bu münasebetle Ragusa, Mora, Sırp ve Rum Despotlukları'nın temsilcilerini Edirne'de kabul etmiştir.³⁹⁹

Fatih'in ölümünden sonra tahta **Sultan II. Bayezid** tahta çıkmıştır. (1481-1512) Uzun süren saltanatı döneminde önemli seferler gerçekleştirmesine rağmen genellikle barışçı bir politika izlemiş, ömrünün ilerleyen zamanlarında kendini din ve sanata

³⁹⁸ Emecen,1998: 54

³⁹⁹ Emecen, (A.g.e): 54-55

vermiş ve mimari alanlarda önemli eserler bırakılmasını sağlamıştır. Edirne'deki Sultan II. Bayezid Külliyesi bu eserlerin en önemlilerinden biridir.

Külliye'nin temeli bizzat **Sultan II. Bayezid** tarafından 1484 yılında atılmış ve döneminin teknik ve ekonomik gücüyle 4 yıl gibi kısa bir sürede tamamlanmıştır.⁴⁰⁰

Bu dönemler Osmanlı'nın Batıya açılma dönemidir. Külliye'nin yapılmasına da Kili ve Akkirman seferinin hazırlıklarını yapmak üzere Edirne'ye gelen **Sultan II. Bayezid**'e şehrin bir hastaneye ihtiyacının olmasının iletilmesi üzerine karar verilmiştir.⁴⁰¹

Resim 26- Edirne'de Bir Sokak, (R.Walsh, T.Allom, Londra 1839)

Sonraki yıllarda, Sultan **II. Bayezid** tahtını sağlamlaştırmak için Otranto fatihi **Gedik Ahmet Paşa**'yı⁴⁰² Cem taraftarı olmakla itham edip Edirne Sarayı'nda idam ettirmiş ve bu olay şehirde hayli sıcak gelişmelere neden olmuştur. Bu arada 1509 senesi Edirne için büyük felaketlerin yaşandığı yıl olmuş, büyük bir sel şehri etkilediği gibi İstanbul'da da meydana gelen büyük deprem Edirne'de de hasara yol açmıştır.⁴⁰³

İyice yaşlanan **II. Bayezid**'in oğulları arasında yaşanan mücadele sırasında Selim giderek ön plana çıkmış ve babasına baş kaldırmış; **II. Bayezid**, oğlu **Selim** ile Edirne civarında savaşmıştır. **Selim**'in iddiaları üzerine Edirne'de toplanan mecliste Semendire

⁴⁰⁰ Ratip Kazancıgil (1997) Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi, Trakya Üniversitesi Yay., Edirne: s.12

⁴⁰¹ Hoca Saadettin Efendi (1979) Tacü't Tevarih, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: s.237

⁴⁰² **Gedik Ahmet Paşa** (...-1482) Fatih Sultan Mehmet saltanatında 1474-1477 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamı)

⁴⁰³ Emecen, 1998: 54

Sancağı'nı istemediği takdirde "Payitaht-ı Kadim" olduğu için Edirne'de ikamete mecbur edilmesi kararlaştırılan **II. Bayezid**, daha sonra oğlunun hükümdarlığını ve Dimetoka'ya gitmeyi kabul etmiş, ancak yolculuk esnasında, 1512 yılında vefat etmiştir.⁴⁰⁴

4.2.3. Külliye'nin Kurucusu Sultan II. Bayezid

8. Osmanlı padişahı Bayezid, Fatih Sultan Mehmet'in iki oğlundan büyüğüdür. 1447'de Dimetoka'da doğmuş, henüz 7 yaşındayken Hadım Ali Paşa nezaretinde Amasya Valisi olmuştur. Babası Fatih, 1481 yılında sefere giderken Gebze'de vefat edince, 21 Mayıs 1481'de tahta çıkmıştır.⁴⁰⁵

Resim 27- Külliye'nin kurucusu olan 8. Osmanlı Padişahı Sultan II. Bayezid (Padişah Portresi)

Padişah olduktan sonra muhalefet yapan ve tahta çıkmak isteyen kardeşi Cem Sultan ile 14 yıl mücadele etmiştir.

Döneminde imparatorluğun sınırlarını daha da genişletmiş, hem Batıda hem de Doğuda seferlere katılmıştır. 30 yılı aşan saltanatı süresince sürekli savaşmaktan çok sakinliği tercih etmiştir; Yeniçeri Ocağı'nı genişletip donanmayı güçlendirmiştir.

⁴⁰⁴ Emecen, (A.g.e) : 54-55

⁴⁰⁵ Zuhuri Danişman, (1965) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 5, s.123, Zuhuri Danişman Yayınevi

Ülkenin her tarafında imar çalışmalarına da büyük önem vermiş; Amasya, İstanbul ve Edirne'ye önemli eserler kazandırmıştır.

İyi bir eğitim görmüş olup, Arapça ve Farsça'yı iyi bilirdi. İslami ilimlerin yanında matematik, edebiyat ve felsefe eğitimi gördü. Bestekârdı ve şiir yazardı. Hat sanatı ile uğraştığı da bilinmektedir.

Dindardı ve son yıllarını hayır ve din işlerine ayırdığı için kendisine “Bayezid Veli” denilirdi.

Türkiye ve Avrupa'daki kütüphanelerde onun mührünü taşıyan sayısız yazma eserin bulunması kültüre verdiği önemin bir göstergesidir.⁴⁰⁶

62 yaşındayken padişahlığı bırakıp, doğduğu yer olan Dimetoka'ya giderken Edirne'nin Havsa ilçesinin Sazlıdere Köyü yakınlarında 1512 yılında vefat etti. Mezarı, İstanbul'da kendi adını taşıyan camiinin yanındaki türbededir.

4.2.4. Külliye Yapılışı

Osmanlı Padişahı Sultan II. Bayezid, 1484 yılında Kili ve Akkırman seferi hazırlıkları için Edirne'ye geldiğinde, kendisine ikinci başkent konumundaki Edirne'nin bir “Darüşşifa”ya duyduğu ihtiyaçtan söz edilir. Çünkü o tarihlerde Edirne eski başkent konumunun dışında, gelen gidenin çok olduğu büyük bir ticaret şehridir. Bu ihtiyacı kabul gören hak ve adaletin temsilcisi padişah, Edirne'ye içinde darüşşifanın da olacağı büyük bir külliye yapılmasını emretmiştir⁴⁰⁷

Edirne Osmanlı İmparatorluğu için önemli bir kent konumundaydı. Çünkü 92 yıl boyunca imparatorluğa başkentlik yapmıştı. Ayrıca imparatorluğun yüzünü Batıya dönüp, Avrupa'ya doğru genişlemesinde hem coğrafi, hem stratejik olarak çok önemli görevler üstlenmişti.

Fatih Sultan Mehmet'in doğduğu, büyüdüğü ve İstanbul'u fetih planlarını yaptığı bu kent, 1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra başkent İstanbul'a taşınmasıyla önemini hiçbir zaman yitirmedi ve ikinci başkent olarak konumunu hep korudu.

⁴⁰⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/II._Bayezid (Erişim: 21.06.2008)

⁴⁰⁷ M.Tayyip Gökbilgin, (1952) *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No:508, Üçler Basımevi, İstanbul, s.357)

Sarayı’nda ve Tunca Nehri kenarındaki Edirne Sarayı da hep varlığını ve önemini sürdürmüştür. Çünkü padişahların bir ayağı hep Edirne’de oldu. Dinlenmek, eğlenmek, ava çıkmak, büyük fetihlerin planlarını yapmak için ve her Avrupa seferi öncesinde padişahların sık sık gelip kaldıkları Edirne’ye, **Sultan II. Bayezid** tarafından şanına yakışan bir külliyein temeli işte bu şartlar altında ve 25 Mayıs 1484 tarihinde atıldı. “*Sultan II.Bayezid, temel atma merasimine kendisi de katılmış ve ilk harcı koymuştur*”⁴⁰⁸ Ülkemizin ilk tıp tarihi hocalarından Bedri N. Şehsuvaroğlu⁴⁰⁹ temelin 23 Mayıs 1484 tarihinde atıldığını yazar.

Resim 28- Külliye binlerce işçinin çalışması ile 4 yılda bitirildi. (İllustrasyon: Soner Tuna)

Hoca Saadettin Efendi⁴¹⁰, Külliyein, Basarabya⁴¹¹ fethinden elde edilen ganimetin de buraya aktarılmasıyla 1488 yılında bitirilerek hizmete açıldığını belirtir. Bu yapılar topluluğunun 4 yıl gibi kısa sürede ve zamanın şartları içinde bitirilmesi imparatorluğun teknik ve ekonomik gücünün büyüklüğünü göstermektedir.

Bu külliye, Bursa ve İstanbul Fatih Külliyelerinden sonra imparatorluğun geniş kapsamlı düşündüğü üçüncü külliye dir.

⁴⁰⁸ Oktay Aslanapa, (2004) *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılâp Yayınları, İstanbul: s.144

⁴⁰⁹ Bedri, N. Şahsuvaroğlu (1996) (1963) *Edirne II.Bayezid Dariüşşifası*, Edirne’nin 600.Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara: TDK Yayınları, s 258)

⁴¹⁰ Hoca Saadettin Efendi (1979) *Tacü'ttevarih, Tacü't Tevarih*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: cilt 3, s.236-239

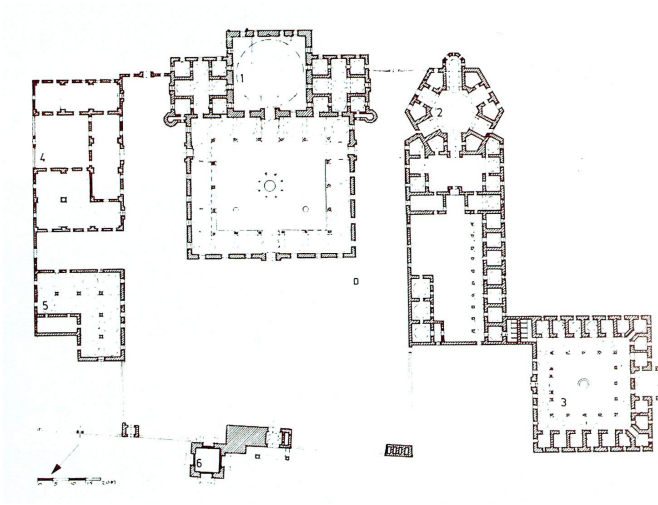
⁴¹¹ **Basarabya:** Tuna bitiminden başlayıp, Prut ve Dinyeper nehri arasındaki havzadır. Bu havzada Romanya, Moldova ve Ukrayna devletlerinin toprakları vardır.

Dönemin tarihçilerinden **Hoca Saadettin Efendi**, Tacü't Tevarih adlı eserinde⁴¹², Külliye'nin kuruluş nedeni ve temel atma törenini şöyle anlatır

“Sultan II.Bayezid, 1 Mart 1484 günü kutsal savaş nedeni ile İstanbul'dan Edirne'ye hareket etmiştir. Edirne şehrini şerefliendiren padişah halka geniş lütuf ve bağışlarda bulunmuştur. Önce bu büyük şehir ve eski başkent, gelen ve gidenlerin çokluğu, büyük bir ticaret şehri oluşu nedeni ile bir hastaneye muhtaç bulunuyordu.

Halk ve adaletin temsilcisi padişah, bu gönül çekici beldede benzeri bulunmayan bir hastane yaptırmayı amaç edinmişti. Ayrıca bir cami, medrese ve imaret inşa ettirerek bu eşsiz kenti ve şirin beldeyi genişletip hayır ve yardım kurumları ile bezemeyi kendi boynuna borç saymakta idi.

Bu nedendir ki yapı malzemelerinin hazırlanmasını emretti. Tunca kıyısında temel atmak için uzun incelemeler sonucunda derin hendekler kazdırdı. Bu arada yapı araç ve gereçleri ile çevre dolup taşmış bulunuyordu.

Plan 9- Külliye Vaziyet Planı (Çetintaş)

Yüce padişah tanrının hoşnutluğunu kazanmak için 25 Mayıs 1484'te, uğurlu eliyle bu hayır kurumunun temelini attı ve sayısız kurbanlar kestirerek yoksulların gönlünü aldı.

⁴¹² **Tacü't Tevarih:** Osmanlı İmparatorluğu kuruluş devrinin temel kaynaklarından biri olarak kabul edilen Tacü't-Tevarih, 16. Yüzyılın devlet, edebiyat, sanat ve kültür hayatında önemli bir yere sahip olan Hoca Saadettin Efendi tarafından kaleme alınmıştır. 16. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi'nin en parlak örneklerinden biridir.

*Bundan başka kentin bilgelerine, ileri gelenlere ve şeyhlere ziyafetler çekip bol bol bağışta bulunup, kıymetli giysiler dağıtarak hepsinin gönlünü aldı ve bağışıyla sevindirdi.*⁴¹³

Sultan II. Bayezid, görkemli bir törenle külliye'nin temelini attı. Çalışmalar hızla başladı ve binlerce kişi çalıştı. İmparatorluğun dört bir yanından maharetli ustalar ve ameleler getirildi. Büyük harcamalar yapıldı ve tüm bu giderler Basarabya fethinden elde edilen ganimetle karşılandı.

“Basarabya Kalesi hazinesinde bulunan mal ve paralar Edirne’de temelleri atılan hayır yapılarının gerekleri için saklandı, değerli eşyalar ise gazilere üleştirildi.”⁴¹⁴

4.2.5. Külliye'nin Yapımı ile İlgili İki Belge

Ömer Lütfi Berkan⁴¹⁵ yaptığı araştırmalarda, külliye'nin yapılış dönemlerine ait iki adet belgeye rastlar. Bu belgelerden biri Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde E.9631 numarayla kayıtlı bulunan bir belgedir ve tarihi 1486’dır. Bu tarih külliye inşaatının devam etmekte olduğu yılın tarihidir. Bu belgeden hazırlanmakta olan vakıf defterinin bir taslağının incelenmesi için İstanbul’a yollandığını anlıyoruz.⁴¹⁶

Külliye'ye vakfedilen köylerle ilgili çeşitli soruların sorulduğu ve taleplerin bulunulduğu belgenin en önemli bölümü inşaatta çalışan işçilerle ilgilidir. Köprü inşaatına başlanması için suyun çekilmesi gerektiğinin de vurgulandığı belgede devam etmekte olan inşaatta hali hazırda 300 kişinin çalıştığı; geri kalanların bazılarının aşçı, diğerlerinin de hasta olduğu; Tokat’tan getirilen 800 yeniçerinin diğer işlerde kullanıldığı ve caminin bitirilmesi arzu ediliyorsa tekrar yeniçeri oğlanı takviyesi yapılması padişah’tan istenmektedir.⁴¹⁷

Yazılan bu yazıya padişah’tan gelen cevapta ise çalışmalarda kusurlu görülenlerin değiştirilmesi, külliye'nin inşaatı devam ederken, diğer yandan gelir sağlayacak vakıf

⁴¹³ Hoca Saadettin Efendi (1979) *Tacü't Tevarih*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: 237

⁴¹⁴ Hoca Saadettin Efendi, (A.g.e): 237

⁴¹⁵ Kazancıgil, 1997: 16

⁴¹⁶ Kazancıgil, (A.g.e): 16

kaynaklarının tayin edilmesi gibi talimatların ardından vakfın mütevellisi olan Rüstem'e vakfın nasıl yönetilmesi gerektiği ile ilgili emirler sıralanmaktadır.⁴¹⁸

Diğer bir belge de inşaatta çalışan yeniçerilerin maaşlarıyla ilgilidir. Bu belgede, Edirne meyve ve zahire kapanları (pazar) ve yol gelirlerinin 1486 yılı harcama yerleri arasında “Bina emini Rüstem Çelebi'nin gerek göstermesi üzerine 1483–88 yılları arasında imaret inşaatında çalıştırılmak üzere gönderilen yaya başı ve acemi yeniçerilerin aylıkları için 567.963 akçe ve inşaat işlerinde çalıştırılmak üzere Tokat'tan gönderilen 6260 yeniçerinin ulufeleri karşılığı olan 561.713 akçenin harcanmış olduğunu görmekteyiz.

Bu belgelerden de Sultan II. Bayezid Külliyesi Vakfı'nın kurucu mütevellisinin Rüstem Çelebi adında bir kişi olduğunu öğrenmekteyiz.⁴¹⁹

4.2.6. Külliye'nin Açılış Töreni

Döneminin en önemli yapılarından kabul edilen külliye, yoğun çalışmalar sonucunda ve binlerce kişinin çalışmasıyla 4 yıl gibi kısa sürede yapıлып bitirildi.

1488 yılında biten binaların açılışı da yine görkemli bir törenle yapıldı. Yine o günlere tanıklık eden **Hoca Saadettin Efendi**, açılışı şöyle anlatmaktadır:⁴²⁰

“Bu uğurlu yıl içinde padişahın Edirne'de kurdurduğu cami, medrese ve darüşşifanın yapım işleri tamamlandığından bu görkemli cami ve ferah alanlı binaların rahmet yolu olan kapısının açıldığı parlak günde, fakirlere dağıtılan sadakanın sayılmasına zaman yetmez.

Belde ileri gelenlerine ve bilgelere kurulan sofralar ve sunulan yemekler anlatılmaz zenginlikte idi. Yemek sofraları öyle döşendi ki muhallebi ve güllaç adını işitmemiş aç ve yoksullar tekrar tekrar yemekten bıktı. İmaretin sahip olduğu nimetlerin bolluğu dillere destan oldu. Nefis ve kıvamındaki reçeller hatırı sayılan yolcular için imarette her an hazır tutuldu. Bal helvaları ise orta halli yolculara sunuldu.

⁴¹⁸ Ömer Lütfü Barkan, (1964) *Türk Tarih Kurumu Belgeleri*, cilt:1, Ankara: s 289-290

⁴¹⁹ Kazancıgil, (A.g.e): 18

⁴²⁰ Hoca Saadettin, 1979: 262

Şanlı medresesi ise ücret bakımından (hocalara ödenen ücret), bu güzel şehirde bulunan medreselerin en yükseği ve en değerlisi oldu. Hocaya ödenen ücret günde 60 Osmanlı akçesidir. Bütün bu yapılar bereket yapısı ve mutluluk kapısıdır.

*Bunun için de yapılarına 'hurrem bina' (gönül açıcı) tanımlaması tarih olmuştur.*⁴²¹

Resim 29- Külliye 1488 yılında görkemli bir törenle açıldı (Soner Tuna)

4.2.7.Külliye'nin Mimarı

Külliye'nin mimarının kim olduğu ile ilgili kesin bir belge ve bilgi günümüze ulaşmamıştır. Külliye'nin yapımı, çalışan tüm personel, gelir giderlerin tümü ve personelle ilgili tüm ayrıntılı bilgilerin günümüze ulaşmasına rağmen, bu görkemli siteyi yapan mimarın kim olduğu ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ne vakfiyede, ne de binanın herhangi bir yerine konulacak kitabede külliye'nin mimarından söz edilmemiştir.

Bugüne kadar yapılan bütün araştırmalar, döneminin diğer yapılarından yola çıkılarak varılan noktadır. Külliye'nin yapımında 3 mimarın adı geçmektedir. Bunlar; **Hayrettin, Kemalettin ve Yakup Şah bin Sultan Şah'** tir.⁴²²

Araştırmacıların yaygın görüşü olarak Sultan II. Bayezid döneminin ünlü mimarı **Hayrettin** ön plana çıkar. Bazı kaynaklar İstanbul ve yöresi ile, Bursa, Edirne ve Amasya'daki birçok cami, medrese, imaret, han, hamam, çeşme ve taş köprü yapımını **Mimar Hayrettin'**e bağlar ve bu görüş doğrultusunda Sultan II.Bayezid Külliyesi'nin

⁴²¹ Hoca Saadettin Efendi, 1979: 261-262

⁴²² Kazancıgil, 1997: 13-16

mimarının da **Hayrettin** olduğunu öne sürerler.⁴²³ Ayrıca, onu **Sinan** öncesi mimarının en üst yaratıcısı ve Sinan'ın müjdecisi sayarlar.⁴²⁴

Osman Nuri Peremeci, Sultan **II. Bayezid'in** Edirne Yeni İmarat'teki külliye için **Mimar Hayrettin'e** yaptırdığını yazar.⁴²⁵ Oktay Aslanapa⁴²⁶ da Sultan II. Bayezid'in daha önce Amasya ve Edirne'de, daha önceki camileri yapan **Mimar Hayrettin'in**, bu cami ve külliyesini de yapması, akla gelen normal bir gelişme sonucu olduğunu kaydeder.

Resim 30- Külliye mimarının Hayrettin olduğuna dair yaygın bir görüş vardır (Soner Tuna)

Rıfki Melül Meriç, Muallim Cevdet Kütüphanesi'nde bulunan Farsça el yazması hediye kayıtlarına dayanarak Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin mimarının bazı yazarlarca söylendiği gibi **Mimar Hayrettin** veya Kemalettin olmayıp, kuvvetli bir ihtimalle Yakup Şah bin Sultan Şah olduğunu öne sürer. **Mimar Yakup Şah**'ın doğduğu yer ve milliyeti hakkında kesin bir bilgimiz yoksa da Amasya'da oturduğu bilinen kardeşi, oğlu dolayısıyla kendisinin de oralı olduğu akla gelmektedir.⁴²⁷ İsmi Sultan II. Bayezid'in İstanbul'daki külliyesi ve Bursa'daki Pirinç Han dolayısıyla karşımıza çıkar. Bu yapılarda vazife yapanlara verilen hediye kayıtlarında, mimar olarak anılan Yakup Şah bin Sultan Şah'a, 1503- 1509 yılları arasında 13 kez çeşitli miktarlarda nakit, elbise ve kürk verildiği görülmektedir.

⁴²³ İslam Ansiklopedisi, Cilt: 5/1, s.109

⁴²⁴ İslam Ansiklopedisi, Cilt: 5/1, s.392

⁴²⁵ Osman Nuri Peremeci, (1939) *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul: s.17

⁴²⁶ Oktay Aslanapa, 2004: 151

⁴²⁷ Rıfki Melül Meriç,(1957) *Bayezid Camii Mimarı*, Ankara İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Tarihi Araştırma Enstitüsü Yıllık Araştırma Dergisi Fas:2, İstanbul: s.27-28

4.2.8. Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin Vakfiyeleri

Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi'ne ait, günümüze ulaşan bugün bilinen biri Arapça olmak üzere üç vakfiye vardır.⁴²⁸ Bu vakfiyeler şimdi önemli bir sanat eseri de sayılmaktadır.

Vakıflar adına düzenlenen vakfiyeler, bazen vakıf kurulmadan önce kaleme alındığı gibi, bazen de vakıf kurulduktan sonra değişen koşullara göre eklemeler yapıp yeniden de yazıldığı görülmüştür. Bu nedenle Sultan II. Bayezid Külliyesi vakfiyelerinin tarihleri ve içeriklerinin bazı maddeleri farklılık arz eder, amacı ise değişmez ve değiştirilemez. Ratıp Kazancıgil, bilinen vakfiyelerle ilgili ayrıntılı inceleme yapmıştır.⁴²⁹ Buna göre:

1.Vakfiye: Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1379/8 numarada kayıtlı olan ve Arapça olarak kaleme alınmış bulunan vakfiye, Mayıs 1487 tarihlidir. Yani külliyenin inşaatı devam ederken hazırlanmıştır. İlk vakfiye olduğu için toplam 52 sayfadır ve diğerlerine göre incedir ve toplam 52 sayfadır.

Fotoğraf 19- Vakfiyenin Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan örneği (Osmanlılarda Sağlık Cilt:1, S.48-49)

⁴²⁸ Gökbilgin, 1952: 358

⁴²⁹ Kazancıgil, 1997: 22-23

Her sayfada 11 satırın bulunduğu ve muhtemelen orijinal olarak kabul edilen bu nüshanın 3. sayfasında Sultan **II. Bayezid**'e ait tuğra vardır. Vakfiyenin 31. sayfasında vakfın şartları, 39. sayfasında imarete pişirilecek yemekler, 49. sayfadan 52. sayfaya kadar da vakfiyenin yazılış tarihi belirtilmektedir.⁴³⁰ Zamanla artan ihtiyaçlar ve vakfedilen yeni bağış kaynaklar sonucunda 1489 ve 1492 tarihli çevirileri de yapılmıştır.

2. Vakfiye: İstanbul Belediyesi Atatürk Kütüphanesi'nde bulunan bu vakfiyenin yazılış tarihi 1489-90'dır. Toplam 82 sayfa olup her sayfasında 11 satır vardır. Vakfiyenin vakıf memurlarınca kolay okunup anlaşılabilmesi için özet olarak tercüme edilmesine **II. Bayezid**'in emir verdiği yazılmıştır. Bu vakfiyede vakfedilmiş köylerin yalnızca adları yazılmış olup, sınırları, ev sayıları ve gelir miktarları bildirilmeden, 11 şehir, kasaba veya sancağa bağlı 88 köy adı, mütevellî, nazır, kâtip ve diğerlerinin görev ve sorumlulukları, imaret mutfağının gereksinimi, hizmetleri ve buralara harcanacak paralar ayrıntılı olarak kaydedilmiştir.⁴³¹

Fotoğraf 20- Vakfiyenin, İstanbul Belediyesi Atatürk Kütüphanesi Muallim Cevdet Yazmaları arasında bulunan örneği (Osmanlılarda Sağlık Cilt:1, s.47)

⁴³⁰ Kazancıgil, (A.g.e): 22

⁴³¹ Kazancıgil, 1997: 22

3. Vakfiye: Orijinal nüshası Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1380/151 numarada kayıtlıdır. 14 Ağustos 1493 tarihinde düzenlenmiş olan vakfiyeden 4 Aralık 1507 tarihinde kopya edilmiştir. 412 sayfadır. Her sayfa 11 satırdır. Bu vakfiyenin Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki orijinal nüshasının yanında 3 adet kopyası vardır. Bunlar, Başbakanlık Arşivi (913 numarayla), Ankara Kuyud-ı Kadime Arşivi (1241/1799 numarayla) ve Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde (286 numarayla) bulunmaktadır. ⁴³²Selimiye Kütüphanesi'ndeki nüshasının her sayfada 26 satır vardır. Boyutları dıştan dışa: 23,6X19,3 cm.dir. Son sayfasında 'vakfiye sureti' olduğu belirtilmiştir ve "Sultan Bayezid Han" ibaresi yazılıdır.⁴³³

4.1.9. 1489 Tarihli Vakfiyeye Göre Sultan II. Bayezid Külliyesi İçin İstanbul ve Edirne'de Vakfedilen Yerler:

Sultan II. Bayezid Külliyesi, dönemine göre büyük ve çok yönlü düşünülmüş bir tesistir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılarını göreceğimiz üzere, çok sayıda insan burada çalışmış ya da külliye'nin hizmetlerinden karşılıksız olarak yararlanmıştı.

Bu kadar büyük ve çok yönlü bir tesisin hem çalışanlarının ücretlerinin düzenlice ödenmesi, hem ihtiyaçların karşılanması hem de hizmetin aksamadan yürütülmesi için çok sayıda gelirin olması gerekir.

İşte bu ihtiyaç doğrultusunda İstanbul ve Edirne'de çok sayıda dükkân, köy, arsa, hamam ve dolap vakfedilmiş ve tüm bunlar düzenli olarak vakfiyeye işlenmiştir.

İstanbul:

Despina Köprüsü'yle Kâğıthane arasında bir oda ve 2 değirmen, Yeni Camii civarında yapılan çifte hamam, Yeniçeri Odaları civarındaki Molla Hüsrev Mescidi yanındaki bir hamam, Balat'ta çifte hamam, İstanbul dışında Salhane denilen yerde 2 hamam.

⁴³² Kazancıgil,(A.g.e): 23

⁴³³ Gökbilgin, 1952: 359-361

Edirne

Abdurrahman Hibri⁴³⁴, 1636 tarihinde kaleme aldığı *Enis-ül Müsamirin*⁴³⁵ adlı eserinde, Meriç ve Arda Nehirleri arasındaki bahçeler, Tunca kenarında Şahabettin Paşa Köprüsü altındaki 2 dolap ve 1 değirmenin külliyyeye gelir sağlamak için vakfedildiğini yazar. Bunların dışında vakfedilen yerler ise şunlardır:

Pir Mezit bahçesi ve içinde 3 ev ve 1 mutfak, külliyenin köprüsü altındaki 2 değirmen ve köprü yanındaki çifte hamam ve 1 dolap, 164 adet saraç dükkânı, Bayezid İmareti önünde yapılan 10 dükkân, tahıl pazarındaki 9 dükkân, Salhane'de 35 dükkân ve Şahabettin Paşa Çifte Hamamı.

Bunların dışında toplam 88 köy de bu amaç doğrultusunda vakfedilmiştir ki bunların bağlı oldukları şehir ve kasabalar 1574 yılındaki eklemelerle şu şekildedir:

- Edirne'ye bağlı 20 köy,
- Dimetoka'ya bağlı 12 köy,
- Kızılağaç'a (Fikeli) bağlı 12 köy,
- Filibe'ye bağlı 12 köy,
- Süzeboli'ye bağlı 5 köy, 2 ada,
- Yanbolu ve Nigbolu'ya bağlı 9 köy,
- Gümülcine'ye bağlı 10 köy,
- İnoz'da 728 hane (Enez) ve buraya bağlı 1 köy

1493 yılında tüm bu vakıflardan gelen gelir 782.930 akçedir. Bu gelir 1574 yılında 1.552.131 akçeye yükselmiştir. Bu, dönemine göre oldukça yüksek bir rakamdır ve vâkfa ne kadar büyük önem verildiğini ve hizmet kalitesinin yüksekliğini gösterir.1507 yılında vakfiyeyi yazan **Mehmet Efsani**'ye 500, çeviren Limboslu **Mevlana Muhiddin**'e 2000 akçe ödenmiştir.⁴³⁶

⁴³⁴ Abdurrahman Hibri, Çelebi (1999) *Enis-ül Müsamirin*, Sadeleştiren Ratıp Kazancıgil, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, s.120-121

⁴³⁵ **Enis-ül Müsamirin**: Abdurrahman Hibri'nin (ö.1676) adlı eseri (1636) Edirne ve çevresinin tarihi, sarayları, sokakları, meydanları, camileri, akarsuları, bahçeleri, çeşmeleri gibi monografik bilgileri içerir.

⁴³⁶ Kazancıgil, 1997: 24

Külliye vakfını yürüten kişilerin alacağı ücretler de vakfiyede belirtilmiştir. Buna göre mütevelliyeye (padişahın temsilcisi) günde 50 akçe ve üç köyden 4918 akçelik ürün, hesapları günlük tutan nazıra günde 10 akçe, gelir gider defterini işleyecek kâtime günde 10 akçe ve bütün ürünleri toplayıp, tahsildarlık yapan 12 cabiye günde 4'er akçe ödenecek.⁴³⁷

Fotoğraf 21- Külliye'nin 100 yıl öncesini gösteren bir kartpostal (Prof. Emre Dölen Arşivi- T.Ü. Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi)

4.3. KÜLLİYENİN BİRİMLERİ

Külliye, döneminin en önemli sağlık, sosyal, kültürel, eğitim ve dini kurumlarından biri olup şu birimlerden oluşmuştur.

1-Camii, 2-Darüşşifa (Hastane), 3-Medrese, 4-Tabhane (misafirhane), 5-İmaret (Mutfak- aşevi- kiler), 6-Çifte Hamam, 7-Değirmen, 8-Köprü, 9- Su Dolabı, 10-Mehterhane, 11-Sıbyan Mektebi

Bu birimlerden; çifte hamam, değirmen, su dolabı, mehterhane ve sıbyan mektebi yıkılarak yok olmuştur.⁴³⁸ Bunlardan çifte hamam, değirmen ve su dolabı'nın yerleri bilinmekte, mehterhane ve sıbyan mektebinin yeri hakkında günümüze bir bilgi ve belge ulaşmamıştır.

Külliye'nin tüm birimlerinde çalışanlar **1617** yılındaki kayıtlara göre **228** kişiydi ve bu kişilere günde **1018** akçe olmak üzere toplam **397.020** akçe ücret ödenirdi. **Sultan**

⁴³⁷ Kazancıgil, (A.g.e): 25

⁴³⁸ Ratip Kazancıgil, (1999) *Edirne İmaretleri*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul: s.82

II.Bayezid bu giderleri karşılamak için birçok gelir kaynağı vakfetmiş ve bunları düzenli defterlere yazdırmıştır.⁴³⁹

4.3.1. Külliye Camisi ve Avlusu

Tunca Nehri havzası, Edirne'ye göre alçak bir noktadadır ve yüksek noktalardan batı yönüne bakıldığında göze ilk çarpan etrafında onlarca kubbenin olduğu, tek ve büyük kubbeli bir yapı ve bu ana kubbenin kenarlarından yükselen iki zarif minaredir. Osmanlı külliye mimarisinin en seçkin eserlerinden biri olan bu kubbeler topluluğu ve iki zarif minare, Sultan II. Bayezid Külliyesi'ne aittir. Uzaktan bile bakıldığında göz okşayan bir sadelik ve zarafete sahip olan bu külliye camisi abartısız mimarisi ile dikkati çeker.

Oktay Aslanapa⁴⁴⁰, bu cami için “Tam bir klasik sükûnet hâkimdir.” der. “15.yüzyılın en büyük dini ve sosyal kuruluşlarından biri olan mimari topluluğunun ortasında 500 m2'lik bir alanı kaplayan cami, ana kütle halinde bütün külliye hâkimdir.”⁴⁴¹

Fotoğraf 22- Sultan II. Bayezid Camii

⁴³⁹ Kazancıgil, 197: 67

⁴⁴⁰ Aslanapa, 2004: 145

⁴⁴¹ Aslanapa, (A.g.e): 144

Cami vakur, sade ve iddiasız bir dış görünüşe sahiptir. İç mekânda da farklı bir mimari üslubun izlerine rastlanır. Kare plan olarak yükselen duvarların yükseldikçe tek ve büyük bir kubbeye dönüşmesinin mimari estetiği de dikkat çekicidir.

Sultan II. Bayezid Camii, 19.34 metre yüksekliğinde ve 22 metre çapındaki kubbe 20.58 X 20.60 metrelik kare şeklindeki kalın duvarlar üzerine oturtulmuştur. Yükselen 4 duvar arasına derince girmiş kubbesiyle büyük kübik bloğu Tunca Nehri'ne aksederek unutulmaz bir etki bırakır. Kubbe kasnağı bir demir çemberle desteklenmiştir. İki yanında bulunan dokuzar küçük kubbeli ve alçak tutulmuş taphaneler camiye kapanmıştır.⁴⁴²

Padişahların ayrı kapıdan girerek namaz kıldığı hünkâr mahfili, ilk defa bu camide uygulanmıştır. Somaki mermer sütunlar üzerindeki bu mahfil Edirne'de kalan en eski örnektir.⁴⁴³ **Dr.Rıfat Osman Bey**⁴⁴⁴, bu mahfilin altında bulunan 17 mermer sütunun Diana Tapınağı'ndan⁴⁴⁵ getirildiğini öne sürer. Caminin giriş kapısı ve pencere kapakları ağaç işleme sanatının üstün örnekleridir. Caminin akustiği oldukça hassastır. Mihraptaki en küçük bir ses caminin her tarafından rahatlıkla duyulmaktadır. Tek şerefeli ve 149 basamaklı iki minaresi 38.50 metre yüksekliğindedir.⁴⁴⁶

Caminin orijinal bezemeleri, 1850'lerden sonra moda haline gelen Barok tarzı süslemelerle kapatılmıştır. Oktay Aslanapa "*Duvarlarda dört kat halindeki pencerelerin üstü ve kubbenin içi, ruhsuz bir barok süsleme ile, saygısızca çirkinleştirilmiştir.*" der.⁴⁴⁷ 1998 yılından beri onarım nedeni ile kapalı tutulan caminin restorasyonu tamamlanmış ve geçtiğimiz aylarda tekrar ibadete açılmıştır. Avludaki restorasyon çalışmaları ise sürmektedir.

Caminin iç giriş kapısı üzerinde mermerden bir kitabe bulunur. İki sıra halinde ve 6 mısra olarak yazılan bu kitabenin sözleri **Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi**'ye aittir. Yazıyı ise Hamdullah yazmıştır. Kitabenin son satırındaki "Hayrun Cemil" sözü ebcelele hesabıyla H.893'e (M.1488)'e işaret eder.

⁴⁴² Oktay, Aslanapa, (2004) *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılâp Yayınları, s.144

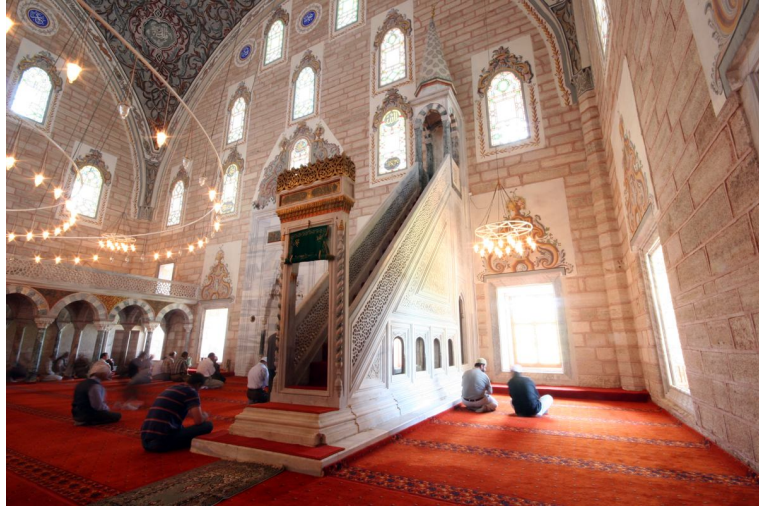
⁴⁴³ Aslanapa, 2004: 145

⁴⁴⁴ Dr.Rıfat Osman Bey, 1994: s.45

⁴⁴⁵ Türkiye'de Efes'te bulunan **Diana Tapınağı**, 7 Harika'nın dördüncüsüdür. Tapınağın çatısı, 18-19 metre yüksekliğinde taştan sütunlarla desteklenmişti. Tapınağın boyu 110, eni 55 metreydi. Grek sanatının en seçkin örneklerinden biri sayılmıştır. M.S.262 yılında, Ege kıyılarına saldırgan akınlar yapan Gotlar tarafından yakılıp yıkıldığı bilinmektedir.

⁴⁴⁶ Kazancıgil,1997: 28

⁴⁴⁷ Aslanapa, 2004: 147

Fotoğraf 23- Sultan II.Bayezid Camii İç Mekan

Şöyle ali yaptı darülhayn Sultan Bayezid

Kim feleklerde melekler eyledi medhü sena

Bu meratip ne cihettendir sana dedim, dedi.

Ben kara toprağı ihya etti ol zıllihüda.

Menbaı bahri ata oldum ki benden feyz alan,

Hem hikemdir, hem niamdır, hem seha vü hem şifa,

Böyle olur kime düşse pertevi hursidi baht,

Böyle olur kime salsa sayei perri hüma

Hüsn ile bağı cihanı hurrem etti gül gibi,

Anın için dediler tarihini hurrem bina.

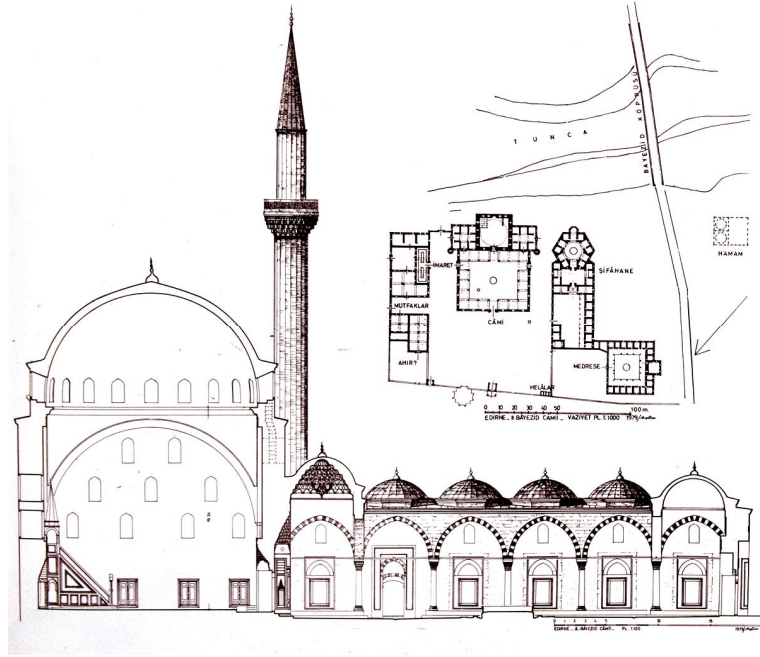
Şiirin üçüncü beyitinin ikinci mısrasındaki “Hem hikemdir, hem niamdır, hem seha vü hem şifa” kelimeleri, camiye, medreseye, imarete ve darüşşifaya işaret etmektedir. Son beyitin ikinci mısra sonundaki “hurrem bina” kelimesi de ebced hesabına göre yine külliye'nin hizmete girdiği 1488 yılını gösterir.⁴⁴⁸

Avlu, camiye tamamlayan çok önemli bir mekân olarak karşımıza çıkar. Beyaz mermer döşelidir. Avluya bahçedeki asırlık çınar ağacının yanından geçilerek girilir.

⁴⁴⁸ Kazancıgil, 1999: 83-84

Avluya oldukça yüksek olan ana kapının dışında iki ayrı yan kapıdan daha girilir. Dikdörtgen biçimindeki mermer döşeli iç avluyu, 18 mermer sütuna dayalı 22 kubbeli revak çevreler. Avlunun merkezinde üstü açık mermerden bir şadırvan vardır.⁴⁴⁹

Şu an bu avlu restorasyon aşamasında olup Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım çalışmaları sürdürülmektedir.

Plan 10- Sultan II. Bayezid Camii kesiti (İ. Aydın Yüksel)

4.3.1.1. Vakfiyede Gösterilen Cami Görevlileri ve Ödenekleri

1 Hatip: Bayram ve cumalarda hatiplik edecek ve günde 15 akçe alacak.

2 İmam: Her biri günde 8 akçe alacak.

1 Sermahfil-i Huffaz: Hafız olacak ve devir okunurken onları idare edecek ve günde 7 akçe alacak.

30 Hafız ve Devirhan: Her sabah camide tam bir hatim yapacak, günde üçer akçe alacaklar. (10 tanesi devirhan olacak, 1'er akçe daha alacaklar.)

5 En'amhan: Her gün en'am okuyacaklar. Her birine 4 akçe verilecek.

1 Muarrip: Cüz sandıklarını, cüz okuyanlara verip toplayacak ve 5 akçe alacak.

⁴⁴⁹ Kazancıgil, (A.g.e): 85

1 Meddah: Her Cuma övgü okuyacak ve günde 4 akçe alacak.

7 Mühellil: Her gün değişik tehliller (La ilahe illallah) getirecekler. Biri reis ki günde 3 akçe alacak, diğerleri 2,5'ar akçe alacaklar.

7 Selavatçı: Selavat getirecekler. Reis 3, diğerleri günde 2'şer akçe alacaklar.

1 Mücevvid- mürettıl: Öğle ve ikindi namazlarından sonra bir 'hizip miktarı' okuyacak, günde 2 akçe alacaklar.

2 Kayyum: Caminin içini dışını süpürüp, halıları döşeyip kaldıracak.

2 Çerağcı: Cami ve imarette çerağ (mum) ve kandilleri vaktinde yakıp söndürecekler. Her birine günde 3 akçe, kandilciye günde 4 akçe verilecek. (kandillerin yağ ve fitil giderlerinin karşılığı olarak)

1 Noktacı (denetçi): Üzerine aldığı hizmeti özenle yapmayanları kaydedip, mütevelliyeye bildirecek. Günde 2 akçe alacak.

Toplayacak olursak bu tarihte caminin görevli sayısının 66'yı bulduğunu görürüz.⁴⁵⁰

4.3.2. Tabhane

Caminin iki yanında birer tabhane yer alır. Her biri dokuz kubbe ile örtülü tabhaneler, haç biçimli iç düzenlemeye sahiptir. Ortadaki avluya dört eyvan açılır ve köşelerinde birer odacık vardır.⁴⁵¹

Sultan II. Bayezid Camii, örneklerine çok az rastlanan "tabhaneli cami"dir. Yani sağ ve soluna bitişik şekilde yapılmış iki misafirhanesi vardır. Bu binaların her biri, dokuz kubbenin örttüğü, köşelere yerleşmiş dört oda ile, yanlardaki ikişer eyvan ve bir orta boşluktan oluşur.

Tabhane, kelime anlamı olarak "Güç ve kuvvet bulma evi" anlamına gelir.⁴⁵² Hem uzak yoldan gelen yolcuların, hem de hastanede yakınları yatmakta olan kişilerin, üç günü geçmemek koşuluyla ücretsiz olarak yatıp, yemeklerini yiyebilecekleri bir yerdi. Burada hastaneden taburcu olan kişiler nekahet dönemlerini geçirirlerdi.

⁴⁵⁰ Kazancıgil 1999: 86

⁴⁵¹ Jane , Taylor, (2000) *İmparatorlukların Başkenti İstanbul*, Ark.ve Sanat Yayınları , İstanbul: s.428

⁴⁵² Kazancıgil 1997: s.82

Tabhanelere, biri caminin son cemaat yerine, diğeri ise dış bahçeye açılan kapılarla girilir. Caminin minareleri ise tabhanelerin köşelerinden yükselir. Vakfiyede belirtilen yatak ve yastık sayılarına bakıldığında bu misafirhanelerin 30 yatak kapasiteli bir yer olduğu söylenebilir.⁴⁵³

Fotoğraf 24- Külliye'nin mutfak, aşevi ve mumhanesinin bulunduğu imaret bölümü

4.3.3. İmaret:

Aşevi bölümüne, ana yoldan cami dış bahçesine açılan bir kapı ile girilmekte olup her iki bloğun aynı bahçeye açılan ayrı kapıları da vardır. Daha önce Edirne’de bulunan sekiz imaretin en sonuncusu olduğu için “Yeni İmaret” olarak da anılır. İmaret binaları iki büyük taş bloktan oluşur ve caminin sol tarafındadır. Bloklar içinde birbirinin içine geçme geniş salonlar, bölmeler, ocak ve fırınlar vardır. Binalardan camiye göre sağda olanı 11, solda olanı ise, diğeri göre daha küçük 12 kubbe ile örtülüdür. Mutfak, aşevi, fodlahane, mumhane, helvahane, kiler, depo ve ahır gibi bölümlerden oluşur. Bu bölümlerde her gün iki öğün yemek pişirilir, külliye personeli ve fakir fukara buradan ücretsiz olarak yer içerdi.⁴⁵⁴

Vakfiyede bu bölümdeki personel sayıları da ayrıntılı şekilde belirtilmiştir. Buna göre imarete 1 imaret-i amire şeyhi, 2 vekilharç (iaşe görevlisi), 1 kilerci, 1 ambarcı, 1 aşçıbaşı, 5 aşçı, 6 ekmekçi, 2 nakip (şeyh yardımcısı), 2 ferraş (temizlik görevlisi), 1 hamal, 2 bulaşıkçı, 1 baltacı (odun kırmak için), 1 mutfak temizlikçisi, 2 kapıcı, 1

⁴⁵³ Kazancıgil, 1981: 25-26

⁴⁵⁴ Ratıp Kazancıgil (1999)*Edirne İmaretleri*, İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları, s. 96-97

buhurcu, 2 pirinç ayıklayıcı, 2 buğday dövücü, 1 helâcı, 1 ahır bekçisi, 1 bahçıvan başı, 2 bahçıvan, 1 dülger (tamirci), 1 su yolcu, 1 kurşuncu, 2 tamirci çalışmaktaydı.⁴⁵⁵

Resim 31- İmarette fakir fukaraya ücretsiz yemek dağıtılırdı. (İllustrasyon: Soner Tuna)

Vakfiyede, tüm bu personelin ayrıntılı görev tanımı yapılmış olup, alacakları ücretler de belirtilmiştir. Bu ayrıntılardan, bu imaretin ne kadar fonksiyonlu çalıştığını ve yöneticilerce tüm ayrıntıların düşünülmüş olduğu sonucu çıkarılabilir.

4.3.4. Hamam

Külliyenin ünitelerinden biridir. Çifte Hamam diye de anılmakta olup bayanlar ve erkekler için iki ayrı bölüm bulunmaktaydı. Külliye de ayrıca hamam olmadığı için personel ve darüşşifada yatan hastalara da hizmet verdiği kuvvetle muhtemeldir. Şu an yıkılmıştır ve temelleri dahi belirsizdir. Temellerinin bir bölümü Tunca kenarına yapılan taşkın seddelerinin altında kalmıştır. Eski fotoğraflardan köprünün külliye tarafındaki ayağına yakın bir yerde olduğu bilinmektedir. Mimari olarak çifte hamam tipindedir.

⁴⁵⁵ Kazancıgil,(1999): 96-97-98

Hamamlardan elde edilen gelir Külliye vakfına kalmaktaydı. Vakfiyede “Ol ki hamamı, Sultan-ı Vakıf hazretleri yaptı. Ve ol ki hamamın her yılda hasılı 10 bin akçedir” açıklaması bulunmaktadır.⁴⁵⁶

Fotoğraf 25- Külliye'nin Hamamı. 1800'lerin sonu. (T.Ü. Sultan II.Bayezid Kül. Sağlık Müzesi Arşivi)

Abdurrahman Hibri de, hamam ile ilgili şu bilgiyi vermiştir: “Biri dahi, merhum Sultan Bayezid Han-ı Veli hamamıdır ki görülmemiş ferah çifte hamamdır. Suyu bir dolab-ı azimle Tunca Nehri’nden verilir. Camekânı kubbelerdir”.⁴⁵⁷

4.3.5. Değirmen

Yine geliri külliye aktarılan bir diğer yapıdır. Köprü'nün yanında, Tunca Nehri'nin kenarında inşa edilmiş olup sonradan tamamen yıkılmıştır. Varlığı ve biçimi hakkındaki bilgilere, eski fotoğraflardan ulaşılmaktadır.

Değirmenin yanında bulunan su dolabından da hem değirmene, hem de gerektiğinde külliye su çekilmekteydi.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Kazancıgil,1997: 84, Gökbilgin, 1952: 30

⁴⁵⁷ Hibri Çelebi, 24-25

⁴⁵⁸ Kazancıgil 1999: 104

4.3.6. Köprü

Külliye ile birlikte 1488 yılında **Mimar Hayrettin** tarafından yapılmıştır. Şu an ayakta ve taş dokusu olduğu gibi korunmuştur. Şehirle külliye arasındaki ulaşımı da sağlamaktadır. Boyu 78, eni 6 metredir. Beş sivri kemeri vardır. Son haliyle üzerine sonradan dökülmüş asfalt ve beton kaplama kaldırılarak yeniden onarılmaktadır

Fotoğraf 26- Külliye'nin fotoğraflarda tespit edilen değirmeni ve köprüsü (değirmeni günümüze ulaşmamıştır). (Ratip Kazancıgil Arşivi)

4.3.7. Mehterhane ve Sıbyan Mektebi:

Külliye birimleri içerisinde imaret blokları arasında bir de mehterhane olduğu bazı kaynaklar tarafından belirtilmektedir. **Dr. Rıfat Osman** Edirne Sarayı adlı çalışmasında, “Sultan II. Bayezid Camii şark cephesinde, mevcut arsanın köşesine, **I. Sultan Ahmet Han** tarafından Mehterhane-i Amire inşa kılınmıştır. Edirne’de konuşlandırılan Asakir-i Mensure-i Muhammediye Alaylarının iskânı zamanında bu bina tamir edilmiştir.”⁴⁵⁹ denmektedir.

Darüşşifada tedavi amaçlı yapılan musiki fasılları için gelen hanende ve sazandelerin mehterhaneden geldikleri de kuvvetle muhtemeldir⁴⁶⁰. Külliye medresenin dışında bir de sıbyan mektebi (ilkokul) olduğu bilinmektedir.⁴⁶¹ Ama bu

⁴⁵⁹ Dr. Rıfat Osman, (1989) *Edirne Sarayı*, Yayınlayan Ord. Pof.Dr. Süheyl Ünver, T.T.K. Basımevi, Ankara, S:109

⁴⁶⁰ Kazancıgil,1997: 87

⁴⁶¹ **Sıbyan mektepleri:** 5 ile 10 yaşındaki erkek ve kız çocuklarına dini bilgiler vermek ve okuma yazmayı öğretmek amacıyla kurulmuş eğitim kurumlarıdır.. Bu mektepleri ilk defa Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’da meşhur cami ve medreselerinin yanına tesis etmiştir. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Mahalle_mektebi)

yapı vakfiyede ayrı bir bölüm olarak belirtilmemiştir. Giderlerinin medrese giderlerinden karşılandığı tahmin edilmektedir. Evliya Çelebi⁴⁶² külliyezi ziyaretinde, bu bölümden “ebcet okuyan çocuk mektebi” diye söz eder. Bu yapı günümüzde yıkılıp yok olmuştur.

4.3.8. Muvakkithane (Saathane)

(Zamanı Ölçüm Birim Merkezi- camilerin yanında özellikle namaz vakitleri, iftar saatleri vb.nin hesaplanması için kurulan 1-2 personelin çalıştığı yerler) Külliyezin açılışından bir yıl sonra, yani 1489 tarihindeki giderlerin listesine bakıldığında, yeni yapıldığı bildirilen muvakkithane, bimarhane kapısı ve su dolabı için 8455 akçe ödenek konulduğunu görmekteyiz. Ödeneğin başındaki kayıta “Padişahın buyruğuyla, caminin harem kapısı yanında yeni yapılan saathane için, 3794 akçe ödenek konmuştur.” diye yazar.⁴⁶³ Günümüzde bu birimin temelleri bile yok olmuştur. Halen caminin bahçesinde dikili bulunan güneş saatinin, bu bölüme ait olduğu kuvvetle muhtemeldir.

4.3.9. Medrese (Medreset-ül- Etıbbı)

Tıp Medresesi, külliyezin en önemli yapılarından biri olup külliyezin doğusunda ve darüşşifanın girişinin hemen sağında bulunur. Diğer Selçuklu ve Osmanlı medrese planlarındaki mimari özellikler, bu medresede görülmez.⁴⁶⁴ Külliyezin vakfiyelerinde bu medresenin, bir tıp medresesi olduğu konusunda ayrıntılı bir açıklama yoksa da, burayla ilgili günümüze ulaşan birçok bilgi doğrultusunda bu medresede tıp eğitiminin verildiğini söyleyebiliriz.

Bu konudaki en ayrıntılı bilgiyi yine 1652 yılında burayı gezen Evliya Çelebi konuyla ilişkin. **Evliya Çelebi**⁴⁶⁵, gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır. “Medreset-ül-Etıbbı ve odalarında talebeler vardır ki; her biri daima **Eflatun, Sokrates, Filbos, Aristoteles, Calen, Pisagor** gibi âlimlerden bahseden olgun tabiplerdir... Her biri bir

⁴⁶² Evliya Çelebi. *Seyahatname*, yeni baskı. Cilt 6, s.327

⁴⁶³ Kazancıgil,1997: 66

⁴⁶⁴ Terzioğlu, 1999: 12

⁴⁶⁵ Evliya Çelebi, (1979) *Seyahatname*, sadeleştiren Z. Danışman Yeni Baskı. Cilt 6, s.21

fenne yönelip hekimlik ilminde kıymetli kitaplara itibar ederek ademoğullarının derdine deva bulmaya çalışırlar.”⁴⁶⁶

Fotoğraf 27- Külliyyenin medresesinde (Medreset-ül- Et'ibba) tıp eğitimi verilirdi.

Bu medresenin tıp medresesi olduğunu Dr. Rıfat Osman⁴⁶⁷, Dr. Osman Şevki Uludağ⁴⁶⁸ ve Mimar Kemal Altan⁴⁶⁹ gibi araştırmacılar da kabul etmişlerdir.⁴⁷⁰

Bu medresede okutulan ve medresenin tıp ile ilgisini açıkça ortaya koyan hekimliğe ait 30 civarındaki kitap ise günümüze ulaşmış durumdadır. Bazılarını **Sultan II.Bayezid**'in kendi mührüyle bizzat bağışladığı bu kitaplar şu an Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde koruma altındadır. Bu kitaplar bu medresede tıp eğitimi verildiğinin en önemli kanıtıdır.

Bu kitaplardan 10 adetinin isimleri şunlardır:

- Zahir-i Harzemşahi
- Şifau'l-eskâm ve Devau'l-âlâm
- Kitab el-Cami-i fi Edviyeti'l-Müfrede
- Kitabu Edebü't-Tabib
- Mâlâ Yasa'u't-Tabiba Cahluhu
- *Gunyetü'l-Mihsalin fi tercemeti Tuhfeti'l-Mümînîn*

⁴⁶⁶ Evliya Çelebi AGE Cilt 5 s. 314-315

⁴⁶⁷ Dr.Rıfat Osman, 1994: s.45

⁴⁶⁸ Osman Şevki Uludağ, (1918) *Osmanlı Tababeti Tarihi*, Akşam Matbaası, İstanbul, s.81

⁴⁶⁹ Kemal Altan, *Edirne'deki Türk Eserleri*, Arkitekt, No:10-11, s.30

⁴⁷⁰ Kazancıgil, 1997: 32

- *Maddetü 'l-Hayât*
- *Hallü 'l-Şerhü 'l-Mucez*
- *Rahatü 'n-Nufûs*
- *Tezkiretü 'l-Dâvud Antakî:*

Fotoğraf 28- Sultan II.Bayezid tarafından bağışlanan tıp kitaplarından *Zahire-i Harzemşahi*

Bedii N. Şehsuvaroğlu⁴⁷¹ ise bu medresenin lise düzeyinde bir okul olduğunu, liseyi bitiren bazı öğrencilerin ise, darüşşifada usta çırak ilişkisi içinde tıp tahsiline başladıklarını ve medresede yatıp kalkmaya devam ettiklerini ve hatta medresenin kitaplığından yararlandıklarını belirtir.⁴⁷²

Külliyenin medresesi, Osmanlı medreseleri arasında önem rütbesi açısından 50'lik medrese iken, 951- 1544 yılından itibaren en üst sırada olan 60'lık medreseler arasına girmiştir.⁴⁷³ **Ahmet Badi Efendi**, "Riyaz-ı Belde-i Edirne" adlı eserinde, medreseden

⁴⁷¹ Şehsuvaroğlu, (1963): s.257

⁴⁷² Bedi N. Şehsuvaroğlu (1963) Edirne II.Bayezid Darüşşifası, Edirne'nin 600.Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, TTK. Yayınları, Ankara: s. 59)

⁴⁷³ Yekta Demiralp (1999) Erken Dönem Osmanlı Medreseleri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara: s. 155

“Çatısı taştan kubbeli olup payesi altmışlıdır. Bitişiginde bir de Darüşşifa vardır” diye bahseder.⁴⁷⁴

İlk müderris **Şeyh Lütfullah Zade Bahaüddin Efendi'dir.**

Fotoğraf 29- Zahire-i Harzemşahi'nin giriş sayfası. (Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi)

Medrese odaları kare avlunun üç yanını çevreler. Odaların önünde sütunlarla ayrılmış üç tarafı dönen revaklı avlu vardır. 1910 yılında külliye gelen ve buranın rölevesini çizen **Cornelius Gurlitt**,⁴⁷⁵ medrese için “alanın etrafında yükselen sütunlar, Türk mimarisindeki narin ölçüyü yansıtmaktadır” der.⁴⁷⁶ Tıp medresesi, toplam 18 öğrenci odası ve 1 dershaneden oluşmuştur. Öğrenci odalarının altısı sağ, altısı sol ve altısı ise derslane ile birlikte karşı cephededir. Cephesindeki giriş kapısının sağ ve solunda revaklı sahanlıklar vardır. Öğrenci odaları 3.63X3.63 m, derslane ise 8.35X8.30 m. ölçülerindedir. Dershanede giriş kapısının hemen arkasından 15 basamaklı merdivenle çıkılan 4.94X1.36 m. ebadında bir de balkonu vardır. Bu balkondan öğrencilerin ve misafirlerin anlatılan dersleri dinledikleri kuvvetle

⁴⁷⁴ Ahmet Badi Efendi (2000) Riyaz-ı Belde-i Edirne, Çev. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul: 107

⁴⁷⁵ **Cornelius Gurlitt**: Alman araştırmacı. II.Abdülhamit'in izniyle İstanbul ve Edirne'de araştırmalar yapmıştır.

⁴⁷⁶ Cornelius Gurlitt, *Edirne'deki Yapılar* (2007) Yayına Hız. Mustafa Özer, Yöre Yay. Edirne, s.38

muhtemeldir. Avlunun ortasında 1 şadırvan vardır ve bu şadırvandan günümüze sadece temel kısmı ulaşmıştır. Medreseden darüşşifaya ana kapıların yanı sıra ara bir bölme ile geçilirdi. Bu ara bölme sonradan yapılan değişikliklerle kalorifer kazan dairesi ve tuvaletlere dönüştürülmüştür.

4.3.9.1. Medresenin Kadrosu ve Aldıkları Ücret

1 Müderris (Profesör): Tatil günleri dâhil günde 60 akçe alırdı.

1 Muid (Yardımcısı): Müderrisin yardımcısıydı ve günde 7 akçe alırdı.

1 Hafız-ı Kütup (Kütüphaneci): Günde 2 akçe alırdı. (Medresede okutulan tıp kitapları halen Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.)

2 Hizmetli: Günde 2'şer akçe alırlardı.

18 Öğrenci: Bütün ihtiyaçları karşılanırdı ve günde 2'şer akçe alırlardı.

1516 yılının masraf defterinde külliye'nin genel giderleri arasında, yetenekli kişiler ve başarılı öğrencilere Nevruz bayramında verilmek üzere 5.000 akçe ödül konulmuştur.⁴⁷⁷

1560 yılına ait günümüze ulaşan harcama listesinde, öğrencilere mutfak giderleri için külliye bütçesinden o yıl 46.000 akçe ödenek konulduğunu görmekteyiz⁴⁷⁸.

Resim 32- Medresenin hocası olan müderrise günde 60, öğrencilere ise 2'şer akçe ödenirdi. (Soner Tuna)

⁴⁷⁷ Kazancıgil, 1997: 68

⁴⁷⁸ Kazancıgil,(A.g.e): 68

4.4. XVI. YÜZYILDA MEDRESEDE DERS VERMİŞ OLAN MÜDERRİSLER

Medrese, derece bakımından önceleri 50'li iken sonra 60'lı ve daha sonra da 60 üstü olmuştur. Yani İstanbul-Ayasofya Medresesi ile aynı dereceyi taşımaktadır. Buna göre medrese, döneminin önemli bir eğitim birimi sayılmaktadır.

Bugün biz, XVI. yüzyılda bu medresede ders vermiş müderrislerden, 35'inin adını bilmekteyiz.

- İbni Kemal (1513)
- Şücaeddin İlyas Rumi (1517)
- Kara Haydar Efendi (1519)
- Abdu'l Vasi Efendi (1520)
- Hilili Efendi (1521)
- Muhyeddin Mehmet bin Hatip Kasım (1522)
- Yakup bin Seydi Ali Efendi (1524 ten önce)
- Pamuk Kadı (1532)
- Vasi Alişi (Alaeddin Ali bin Salih) (1537)
- Muhaşşi Sinan Efendi (1538)
- Celalzade Salih Efendi (1542)
- Muhyeddin Mehmet (1543)
- Arapzade Abdalbaki Efendi (1544)
- Taşköprülüzade Ahmet Efendi(1545)
- Abdurrahman bin Seydi Ali (1545-46)
- Kaf Ahmet Efendi (1548-49)
- Cafer Efendi (1550)
- Baldırzade Abdurrahman Efendi (1551-52)
- Karamanlı Seydi Mehmed Efendi (1554)
- Abdülkerim Efendi (1563)

- Manav İvaz Efendi (1566)
- Samsunluzade Mehmet Efendi (1566-67)
- Hacegizade Mustafa Efendi (1569-70)
- Mahmut Bey (1571-72)
- Kasapzade Abdülkerim Efendi (1573-74)
- Ayas Efendi (1580)
- Küçük Mahmud Efendi (1581-82)
- Abdülhamid Efendi (1586)
- İbrahim bin Mustafa Efendi (1587)
- Abdülkerim Efendi (1589-90)
- Kavalalızade Abdul Fettah Efendi (1594)
- Kazancı kulu Sinaneddin Yusuf Efendi(1595)
- Potur Salih Efendi (1596)
- Baba Cafer Efendi (1598)⁴⁷⁹

⁴⁷⁹Cahit Baltacı (1976) *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Mat., İstanbul: s.480-487

EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI

5.1.Darüşşifalar ve Darüşşifaların Türk Mimarisindeki Gelişimi

Türk-İslam medeniyetinde, özellikle de Selçuklu ve Osmanlılarda, Vakıf geleneği içinde kurulan, hastaların kim olduklarına bakılmaksızın ve hiçbir karşılık beklemeden tedavi edildikleri, pratiğe ve gözleme dayanan sağlık bilgilerinin verildiği sağlık ve eğitim kurumlarına “Darüşşifa” adı verilmiştir.⁴⁸⁰ Arapça kökenli olan **dar** (kapı, ev, yer, mahal) ile **şifa** (tedavi, iyileşme) kelimelerinden türemiş olup **şifa kapısı** veya **şifa evi** anlamındadır⁴⁸¹. Ferit Devellioğlu⁴⁸², Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'ta darüşşifayı “Şifa Yurdu” olarak tanımlar.

Dârü's-sıhha, dârü'l-afiye, şifahane, bimarhane, bimaristan, mâristan ve tımarhane gibi isimlerle de anılan darüşşifalar tedavi edici sağlık hizmeti sunulan yerlerdi. Külliye vakfiyesinde, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde⁴⁸³ ve Dr. Rıfat Osman Bey'in Edirne Rehnüması adlı eserinde Edirne Darüşşifası “**Bimaristan**” olarak geçer.

İlk darüşşifa yapıları Suriye ve Mısır'da, Türk hükümdarlar tarafından inşa ettirilmiş, Anadolu'da ise XII. yüzyıldan itibaren en güzel örnekleri verilmeye başlanmıştır.⁴⁸⁴

Vakıf şeklinde düzenlenmiş olan bu darüşşifalar ya padişah ailesinin üyeleri, ya dönemin yöneticileri ya da ileri gelen zenginler tarafından hayır amaçlı olarak

⁴⁸⁰ Esin Karlıkaya, (1999) *Anadolu Osmanlı ve Selçuklu Darüşşifaları*, Oluşum Dergisi, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayını, Sayı 27, S.17

⁴⁸¹ Kazancıgil, 1997: 41

⁴⁸² Ferit Devellioğlu (1980) *Osmanlıca- Türkçe Lügat*, Ankara

⁴⁸³ Türk Ansiklopedisi Cilt 1, s.12-20

⁴⁸⁴ Gönül Cantay, (1992) *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s.35

hizmete sokulmuş; bu kurumlara süreklilik kazandırmak için de gelir getiren birçok mal ve diğer gelir kaynakları vakfedilmiştir. Darüşşifalar, emin ve güven verici kadrolara sahip olan güvenilir kuruluşlardı.⁴⁸⁵

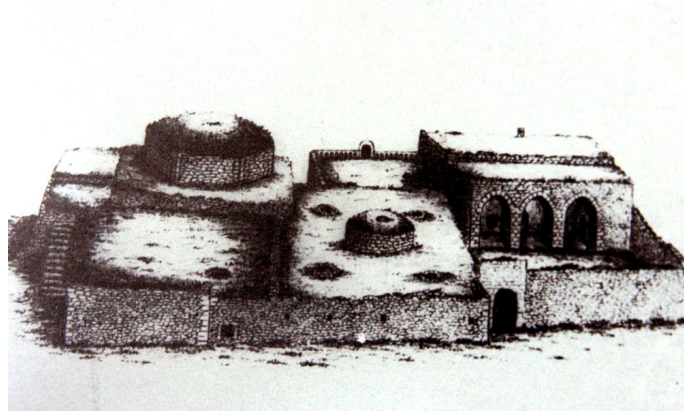
İslam hukuku esaslarına göre düzenlenen vakıfnamelerinde, kuruluş amaçları, gelir kaynakları, kuruluşta çalışacak hekim ve diğer görevliler, çalışma şekilleri, gelirin dağıtılması ve kuruluşun yönetimi gibi konular en ince ayrıntılarına kadar anlatılır; denetlenmesi de ayrıca gösterilirdi.⁴⁸⁶

Bu kurumların birçoğunda, bir yandan hastaların tedavileri ile uğraşılırken, bir yandan da vakfiyesindeki şartlara uygun olarak alınan çıraklara usta hekimler yanında tıp eğitimi verilirdi.⁴⁸⁷ Bazı darüşşifaların bitişiğinde bu amaçla kurulan medreseler de vardı (medresetü'l etıbbı). Bu medreselerde usta çırak ilişkisi ile hekim yetiştirilirdi.

Darüşşifalar, mimari açıdan belirli bir tarz takip ederler. Çoğu bir avlu etrafında dört eyvan şeklinde inşa edilmişlerdir. Daha sonraki bölümlerde değinileceği üzere Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası ise mimari açıdan bu anlayışın dışındadır.

5.1.1. Anadolu Selçuklu Darüşşifaları

- Mardin Eminateddin (H.502-516/ M.1108/9-1122/23)

Resim 33- Mardin Eminateddin Darüşşifası (Aziz Tezcan'dan 1938)

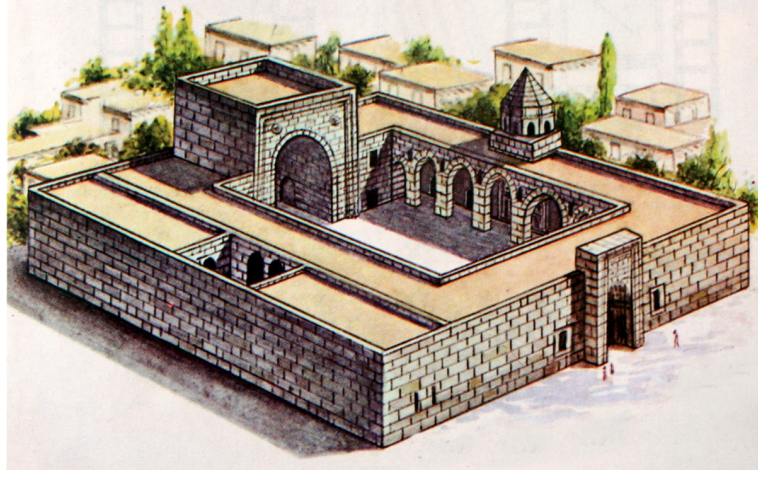
- Kayseri Gevher Nesibe (H.602/ M.1205-6)

⁴⁸⁵ Cantay, (1992): 2

⁴⁸⁶ Ratip, Kazancıgil (A.g.e.41)

⁴⁸⁷ Age. S.12

- Sivas İzzeddin Keykavus (H.614/ M.1217-18)

Resim 34- Sivas İzzeddin Keykavus Darüşşifası (Süheyl Ünver)

- Mardin Necmettin Gazi (H.619/M.1222)
- Divriği Turan Melik (H.626/ M.1228-29)
- Çankırı Cemaleddin Ferruh Darüşşifası (H.633/ M.1235)
- Kastamonu Pervaneoğlu Ali Darüşşifası (H.671/ M.1272-73)
- Tokat Muineddin Pervane Darüşşifası (13.yüzyıl son çeyreği başı)
- Konya Kemalettin Karatay (H.653/ M.1255)
- Kastamonu Atabey (H. 672/ M.1273)
- Amasya Amber bin Abdullah (H.708/ M.1308-9)

5.1.2. Osmanlı Darüşşifaları

- Bursa Yıldırım Bayezid (H.802/ M.1399/1400)
- İstanbul Fatih Sultan Mehmet (H.875/ M.1470)
- Edirne Sultan II.Bayezid (H.889/893/ M.1484-1488)
- İstanbul Haseki Hurrem Sultan (H.957/ M.1550)

Fotoğraf 30- Bursa Yıldırım Bayezid Darüşşifası

- İstanbul Süleymaniye (H.961-966/ M.1553-1559)
- Manisa Hafsa Sultan (H.946/ M.1539)
- İstanbul Atik Valide Darüşşifası (H.990/ M.1582)
- Üsküdar Nurbanu Valide Sultan (H.991/ M.1583)
- İstanbul Sultan II.Ahmet (H.1018-1026/ M.1609-1617)

Anadolu'daki darüşşifa yapıları tek tek ele alındığında birbirlerinin banilerinin ekonomik gücüne paralel, fakat devrin mimari üslubunu aksettiren yapılar olarak günümüze ulaştıkları görülür. Gerçekten darüşşifa yapıları, medrese avlulu medrese plan şemasının uygulandığı en güzel örnekler olarak karşımıza çıkar.⁴⁸⁸

5.1.3. Darüşşifalarda Akıl Hastalıklarının Tedavisi

Darüşşifalar aslında her türlü hastalığın tedavi edildiği sağlık merkezleridir. Bu sağlık merkezlerinde akıl hastaları da dışlanmadan, diğer hastalarla birlikte tedavi edilmişlerdir. Birçok darüşşifada ise akıl hastalarının tedavi edildiği bölümler ayrıdır. Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nın kuruluş yıllarında da ileri derecede akıl hastaları için birinci avluda ayrı bir oda ayrılmıştır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ Çantay, 1992: 10

⁴⁸⁹ Ömer Lütfi, Barkan, *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu, Cilt 1, İstanbul: s.287

Bazı darüşşifalar tarih içinde zaman zaman sadece akıl ve ruh hastalıklarının tedavi edildikleri yerler olmuşlardır. Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nın 18. yüzyıldan sonraki hali de bu anlayış içinde değerlendirilebilir.

Osmanlı'da akıl hastalıkları çeşitli isimler altında sınıflanmış ve bu doğrultuda hastalar darüşşifalarda tedavi altına alınmışlardır. 15-18. yüzyıllardaki Osmanlı el yazmalarına göre akıl hastalıkları şu şekilde sınıflanmıştır:⁴⁹⁰

- **Sersam:** Menenjit ve beyin iltihaplanması. Subari denilen sersam tipi ise en kötüsü olarak kabul edilir ve belirtileri delilik ve endişedir. Soğuk sersam olarak bilinen türün belirtileri ise, unutkanlık, baş ağrısı ve kuvvetli uykusuzluktur.
- **Seher Subatı:** Bir tür uyuşukluk ve akli başında olmama hali. Uykuya yenilmiş, bilinci kaybetme ve derin uyuma isteği.
- **Ahze:** Motor davranışların ve bütün duyguların aniden durması. Oturmak ya da dikilmek gibi bir duruş pozisyonunda kaskatı kesilme hali.
- **Mal-i hülya:** Birçok değişik hastalığı içinde bulunduran rahatsızlık durumu. Osmanlıca'daki isimleri merakî, kutrup ve aşk. Ana belirtileri endişe, takıntı ve kederlilik olduğu kabul edilir.
- **Aşk:** Sevginin aşırı hastalıklı hali, karasevda.
- **Unutsağuluk:** Unutkanlık anlamına geliyor. Bu hastalığa yakalananlar gördükleri ve işittikleri her şeyi büyük bir netlikle yakalar, ama hemen sonra unutuverirler.
- **Eblehlik:** Ahmaklık ya da gaflet olarak biliniyor. İnsanların küçük çocuk ya da yaşlılar gibi davranma hali.
- **Süban:** Kafatasının içinde toplanan su.
- **Devvar:** Hasta, dünyanın kendi başının etrafında döndüğünü zanneder.
- **Kabus:** Uyku sırasında ortaya çıkan korku hali. Karabasan.
- **Sar'a:** Kontrol dışı aşırı kasılmalar ve şuur kaybı. Epilepsi.
- **Sekte:** Aniden oluşan bir kasılma türü. Organların işlevsiz kalma hali.

⁴⁹⁰ İrfan Unutmaz (2001) *Bilimsel Ruh Sağlığı Süreci ve Edirne*, Focus Dergisi Sayı: 2001-2, İst.: S.73

- **Lakve:** Yüz felci.
- **Hadr:** Uyuşukluk hali.
- **Ra'se:** El ve başın istem dışı titremesi.
- **Falic:** Kasların normal hareketini yapmaması.
- **Teşennüc:** Bir tür adale kasılması. Ense çekilmesi olarak da bilinir.
- **Levi:** Çok yemek ve içmekten oluşan hareketsizlik hali.
- **Suda ve Şakika:** Baş ağrısı, migren.

Resim 35- Bir Osmanlı şifhanesinde, 16.yüzyılda akıl hastalarının telkinle tedavilerini gösteren bir minyatür. (Sultan I. Ahmet Albümü, Topkapı Sarayı Müzesi, No: 3408)

Hayrettin Kara⁴⁹¹ ise Osmanlı'daki akıl hastalıklarını şu şekilde sınıflamaktadır: “Eğer bir delinin deliliği bünyesel bir hastalıksa iyilik ve kötülük açısından olabildiğince yüksüz bir durumdur. O zaman delinin bir hasta olarak muamele görmesi gerekir. İkinci durumdaki gibi bir deli eğer aşk yüzünden aklı başından gitmiş bir mecnunsa toplumdan uzaklaştırılması şöyle dursun o itibar gören bir âşıktır. Üçüncü durumdaki gibi delilik cinlerin musallat olmasının bir tezahürüyse ilk iki durumdan farklı olarak kültürün bu kişilere tutumunda bir olumsuzluk bekleyebiliriz. Ama bu durumda bile Osmanlı kültürüyle zamandaşı Avrupa kültürü arasında derin bir farklılık vardır.

⁴⁹¹ Hayrettin Kara, (2006) *Osmanlıda Mecnunlar, Deliler ve Ölümler*, Osmanlıda Sağlık Cilt 1 Biofarma, İstanbul: s:205)

5.2.EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI'NIN TARİHÇESİ

Müzikle tedavinin de yapıldığı Türk-İslam hastanelerinin en önemlilerinden biri Edirne Sultan II.Bayezid Darü'sşifası'dır. Bu hastane için, tarihteki müzikle tedavinin zirvesi denebilir. Çünkü daha önce değindiğimiz hiçbir hastanede müziğin tedavide kullanımı böylesine sistematik bir şekilde düzenlenmemiştir. İnsanları rahatlatmak için sadece musiki değil, bunu tamamlayan ve belki de etkisini arttıran bir de su sesinin devreye sokulduğu bu hastanenin yapılışında müzik sahnesinin düşünülmesi ve ayrıca ortamın akustiğine büyük önem verilmesi dikkati çeken önemli ayrıntılardır.

Sultan II.Bayezid Külliyesi başlıklı bölümünde, darü'sşifanın da içinde bulunduğu binaların tarihçeleri hakkında bilgi vermiştik. (Bakınız:4.3.1- 4.3.9 arası)

Darü'sşifa, külliye binalarının en önemlilerinden biridir ve kuruluş yıllarında çok yönlü bir hastanedir. İlk yıllarındaki hekim kadrosuna baktığımızda içlerinde cerrahlar ve göz hekimlerinin (kehhal) de buldukları saptanmaktadır. (Bknz:8.2)

15. ve 16. yüzyıllar Edirne'nin en parlak dönemleridir. Bu dönemde Avrupa'nın en önemli beş kentinden biri haline gelen Edirne, bir eyalet merkeziydi ve sınırları Gümülcine'den Silivri'ye kadar uzanıyordu. Bu bölgesel güç Edirne Darü'sşifası'nda da kendisini göstermekte, diğer hastalarla birlikte akıl hastalarına da musiki eşliğinde şifa dağıtılmaktaydı.

1821 yılı, Edirne'nin çok uzun bir dönem barış, huzur ve zenginlik içinde geçirdiği günlerinin sona erdiği yılların başlangıcıdır. Edirne, bu yılda, daha sonra göreceği toplam 4 işgalin ilkinin yaşamış, şehir Ruslar tarafından işgal edilmiştir.

Resim 36- Osmanlı Rus Savaşı'nda Edirne ikinci işgalini yaşadı. (İllustrasyon: Soner Tuna)

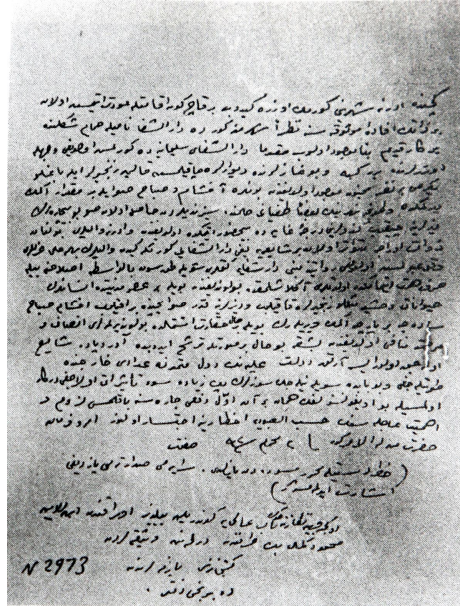
Osmanlı'nın gerileme dönemine girmesi, savaşlar, devletin ekonomik ve teknik olarak gittikçe zayıflamasıyla birlikte vakıf sisteminin de işlevsiz hale gelmesi, Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin hizmetlerini de olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Bu dönemlerde hastane tamamen akıl hastalarının tecrit ve tedavisinde kullanılmaya başlanmıştır. 1870'lerden sonra ise burası tamamen bir tecrit yeri olmuştur.

5.2.1. Safvet Paşa Mektubu

1875 yılında darüşşifanın durumu perişan haldedir. Bu durumu en iyi şekilde yansıtan ve günümüze ulaşan mektup ise sonraları sadrazamlığa yükselen Safvet Paşa'nın, dönemin sadrazamına yazdığı mektuptur.

Bu mektup, Edirne'ye gelip birkaç gün kalan güvenilir bir kişinin İstanbul'a döndükten sonra Safvet Paşa'ya anlattıklarının, sadrazama arz edilmesi şeklindedir. Bu mektup, İ.Ü.Kütüphanesi İbnul Emin Kitaplığı 2973 numarada kayıtlı yazma içinde bulunmaktadır.⁴⁹²

⁴⁹² Murat, Tuğrul, (2001) *Sultan II. Bayezid Darüşşifası ve Safvet Paşa Mektubu*. 1. Edirne Tıp Tarihi Günleri Bildirileri Kitabı. Trakya Üniversitesi Yayınları No: 42, Edirne

Fotoğraf 31- Safvet Paşa Mektubu (İ.Ü.Kütüphanesi İbnul Emin Kitaplığı, no:2973)

Mektupta şunlar yazmaktadır:

Edirne şehrini görmek üzere gidip, orada birkaç gün kaldıktan sonra geri dönen güvenilir bir kişinin anlattıklarına göre: Adı geçen şehirde, dârüşşifa adı ile bilinen, eskiden kalma, hamam şeklinde bir bina bulunmakta... Binanın içinde, Süleymaniye Dârüşşifası'nda görüldüğü gibi, üzerlerinde birer keçe elbise ve boğazlarından duvarlara kalın zincirlerle bağlı, on veya yirmi kadar akıl hastası bulunuyordu. Bu hastalara, sabah ve akşam biraz su ve ekmek verilmekte. Tunca Nehri'nin suları kabararak taşıdığında sular, darüşşifadan içeriye girmekte ve bu zavalluların dizlerine kadar gelerek onları rahatsız etmekte. Edirne'de görev yapan Valiler, halk arasında yayılan "Edirne Valileri eğer dârüşşifayı görmeye gelirlerse, hemen görevlerinden azledilirlermiş" rivayetine inanarak dârüşşifanın bu durumunu düzeltmek için en ufak bir çaba sarf etmedikleri gibi orayı ziyaret bile etmezler. Bu konuda söylenecek sözlerin pek etkisi olmayacağından, hoş olmayan bu durumun düzeltilmesi için hemen acilen bir çare bulunması lüzumlu ve gereklidir." - Safvet

2.Muharrem.1292 (M: 1875)

5.2.2. İkinci Rus İşgali ve Darüşşifanın Kapatılması

Sultan II. Bayezid Darüşşifası yaklaşık 400 yıl boyunca sürdürdüğü hizmetine Osmanlı-Rus Savaşı ile ara vermiştir. 1860'lardan sonra yavaş yavaş önemini yitiren ve bakımsız bir kurum haline gelen darüşşifa, Edirne işgalleri ile birlikte çok kötü günler yaşamaya başlamıştır.

Safvet Paşa'nın mektubunun yazıldığı 1875 yılından iki yıl sonra patlayan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Edirne Rusların ikinci kez işgaline uğramış, bu işgal esnasında şehirdeki birçok kurum gibi burası da kapatılarak, hastalar İstanbul'a gönderilmiştir. Rusların Edirne'yi boşaltmasından sonra restorasyondan geçirilip, bir süre daha hizmet vermeye devam eden dârüşşifa, 1883 yılında tekrar kapatılarak, akıl hastaları, İstanbul'a Toptaşı Bimârhanesi'ne gönderilmiştir.⁴⁹³

Fotoğraf 32- Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nın kendi kaderine terk edildiği yıllar (T.Ü. Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi Arşivi)

İstanbul'da bu hastalara artık yer bulunamaz olunca, İstanbul'dan, Edirne'ye bir yazı gönderilerek akıl hastalarının buldukları yerde tedavi edilmeleri istenmiştir.

⁴⁹³ Esin Karlıkaya, Nilüfer Gökçe, (2001), *Modern Türk Psikiyatri Biliminin Kurucusu Mazhar Osman Uzman*, T.Ü.Tıp Fakültesi Dergi, Sayı:2, s,150

Ahmet Badi Efendi⁴⁹⁴, Riyaz-ı Belde-i Edirne adlı eserinde, Rus işgali esnasında hastanenin boşaltılarak buradaki hastaların İstanbul'a gönderildiğini yazarak şöyle der: "İstanbul'da tutukevleri tamamen dolduğundan, akıl hastalarının buldukları yerde korunması istendi. Vakıf gelirlerinde de yeterli para bulununca 1891 Kasım'ında tekrar tamir edilerek hizmete açıldı"

Bunun üzerine Edirne Darüşşifası onarıma alınmış ve 1896'dan itibaren akıl hastalarının tecridinde yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Bu onarımla ilgili Edirne Gazetesi'nde çıkan haber şöyledir:

*"Sultan II. Bayezid'in Edirne'deki Darüşşifası, 1880 senesi istilasından beri boş bırakılıp akıl hastaları İstanbul'a gönderilmekte idi. Buradaki hastanelerle genel tutuk evleri alacaklarının çok üzerinde dolmuş olduğundan, oraya akıl hastaları gönderilmeyip, oldukları yerde tedavileri hakkında görülen lüzum ve hastaların il tutuk eviyle hastanesindeki imkânsızlık, iş bu bimarhanenin ihya ve imarını gerektirdiğinden ve evkafından yeterli ödenek de bulunduğu onarılarak 1896 senesi Ekim ayında hizmete açılmıştır"*⁴⁹⁵

Bu belgeye göre darüşşifa 1896 tarihinde tekrar onarım görerek akıl hastalarının tecrit ve tedavisinde bir süre daha kullanılmıştır. Fakat yapılan onarım yeterli görülmemiş olacak ki, 1910 yılında Alman Mimar Cornalius Gurlitt tarafından rölevesi yapılmıştır. 1906 yılında ise medrese bölümü kısa bir süre ordudan ihraç edilenlerin kapatıldığı cezaevi olarak kullanılmıştır.⁴⁹⁶

5.2.3. Balkan Savaşı Yılları

Balkan Savaşları sırasında medrese bölümü bir dönem askeri cezaevi olarak kullanılmıştır. İ.Hakkı Soyannmaz⁴⁹⁷ "II. Meşrutiyet için askeri birliklerde ayaklanmalar başlayınca çevresinde isim yapmış olan genç subaylar, tutuklanıp, sırtlarındaki subay elbiseleri alınıp, ordudan ihraç edilip Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi'nde tutuklu bulunduruldu" diye yazar.

⁴⁹⁴ Ahmet Badi Efendi (2000) *Riyaz-ı Belde-i Edirne*, Çev. Ratip Kazancıgil, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul: 107

⁴⁹⁵ 1896 tarih ve 680 sayılı Edirne Gazetesi

⁴⁹⁶ Hakkı Soyannmaz, (2003) *Destan-ı Edirne*, Eser Matbaacılık Edirne 2003 s.755

⁴⁹⁷ Soyannmaz, 2003: 755-756

Fotoğraf 33- Medrese Bölümü'nün askeri cezaevi olarak kullanıldığı yıllar.Yıl 1906 (Destan-ı Edirne)

Soyanmaz, bu açıklamasını babası Sandıkçı Mehmet Soyanmaz'ın da içinde bulunduğu 1906 yılına ait bir fotoğrafla belgeler (Fotoğraf:48). Fotoğrafta cezaevi olarak kullanılan medresenin avlusunda “Padişahım Çok Yaşa” yazısının altında poz verenler: Resimde sağ başta ayakta, Sandıkçı Mehmet Soyanmaz; ortada oturan Balkan Savaşı'nda şehit olan topçu başçavuşu Kirişhaneli Şevki Çavuş, sol başta ayakta süvari başçavuşu Hürriyet Mustafa görülmektedir.

Resim 37-Külliye, Balkan Savaşlarında yardım merkezine dönüştürüldü. (Popüler Tarih, 2006 sayı 71)

Balkan Savaşları'nda ve Yunanlıların Edirne'yi işgalinde ise burada tecrit edilen akıl hastaları şehre salınır. Balkan Savaşı'nın görgü tanıklarının söylediklerine göre daha önceki işgallerde bile düşman delileri burada saklayanlara para verirken, Yunan işgalinde bu para ödenmemiş ve deliler şehre salınmıştır.⁴⁹⁸

Fotoğraf 34- Darüşşifanın kendi kaderine terk edildiği yıllara ait bir görünüm (T.Ü.Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi Arşivi)

5.2.4. İki Önemli Belge

Günümüze ulaşan bazı belgelere⁴⁹⁹ dayanarak, darüşşifanın 1916 yıllarına kadar açık olduğunu söylemek mümkündür. Konuya ilişkin olarak, dönemin Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Reisliği'nin Edirne Darüşşifası ile ilgili yaptığı yazışmaların iki örneğini buraya aktarıyoruz. Bunlardan biri 1910 yılına ait bir

⁴⁹⁸ A.Süheyl Ünver, (1958), *Edirne'nin Tıp Tarihimiz Noktasından Ehemmiyeti*, İstanbul, Becid Basımevi, s.13

⁴⁹⁹ Ratıp Kazancıgil, Nilüfer Gökçe (2005) *Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Reisliği ile Edirne valiliği ve dönemin İçişleri Bakanlığı ile yapılan yazışmalar*. Yöre Dergisi Sayı: 65 S.3-13

Nilüfer Gökçe, (2002), "10.Yüzyılda Edirne Sultan II.Bayezid Darüşşifası'nın Durumu", Türkiye Klinikleri Tıp Etiği- Hukuku- Tarihi, C:10, S:1, S.26-33

hekim ataması ve alacağı ücretle, diğeri de 1916 yılındaki bir hastabakıcı tayini ile ilgilidir.⁵⁰⁰

Belge 1

Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Riyaseti

Adet:1045 Dâhiliye Nezaret-i Celilesine (İçişleri Bakanlığı)

Sayın Bakana,

Edirne Bimarhanesi hekimliğine ayrılmış olan 400 kuruş maaşla istekli olan Edirne ili Askeri Ortaokul Doktoru Kol Ağası Ahmet Bey'in atanması hakkında, adı geçen vilayetten gönderilen 10 Ocak 1325-1309 tarih ve 360 numaralı tezkere alındı.

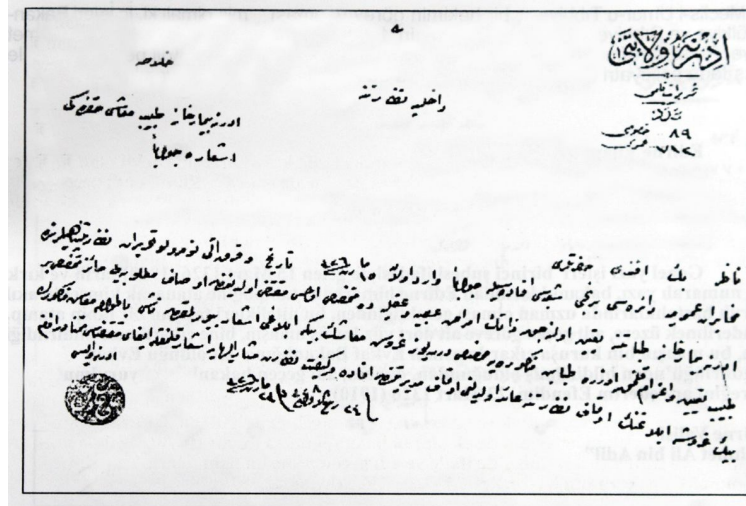
Osmanlı memleketinde, birinci derecede bimarhaneye sahip bir yer de Edirne olup, buraya atanması gereken tabibin, akli ve asabi hastalıklar üzerinde oldukça bilgili bir uzman olması gerekir.

Bimarhaneler bugün güvenli bir yığılma evi olmaktan ziyade, bir tedavi evi olduğu için, böyle önemli bir göreve 400 kuruş maaş verilmesi, amaca uymayan ve hatta boşuna ve fazladan bir harcama olacaktır.

Uzman bir tabip sağlanabilmesi için hiç olmazsa aylık 1000 kuruş maaş verilmesi lazım gelmektedir. Bu paranın biçare akıl hastalarının merhamet ve şefkate olan ihtiyaçları düşünülürse esirgenmeyeceğinin cevap olarak ve bu bin kuruşun sağlanması halinde gerekenin yapılıp acele olarak bildirilmesini, ek olarak bakanlığımıza duyurulması Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye'de ifade ve adı geçen yazışma bağı olarak takdim buyrulmaktadır, efendim hazretleri.

Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Reisi Besim Ömer

⁵⁰⁰ Bu belgeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Vesika 2/3, Dosya 17, Vesika 24, Dosya 50-2, Vesika 53, Dosya 9 da bulunmaktadır.

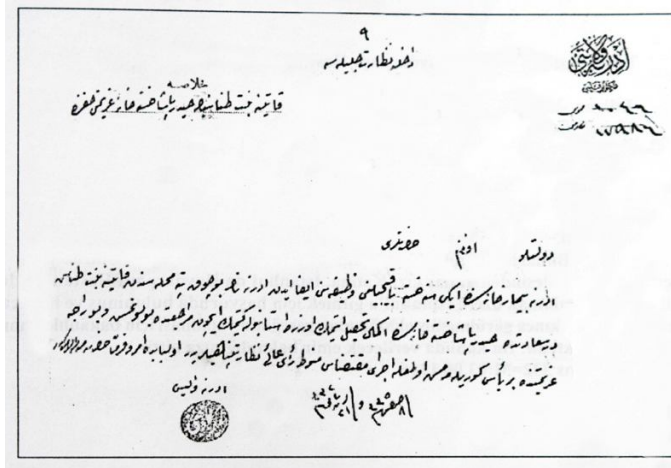
Fotoğraf 35- Bir hekim ataması yazısı (Yöre Dergisi- Nilüfer Gökçe)

Belge 2

Edirne Valiliği Mektubi Kalemi - Genel 1046 - Özel 1786

Dahiliye Nezaret-i Celilesine (İç işleri Bakanlığına)

Efendim, Edirne Bimarhanesi'nde 2 sene hasta bakıcılığı görevi yapan Edirne'nin Buçuktepe Mahallesi'nden Tanaş kızı Katina, İstanbul'da Haydarpaşa Hastanesi'nde, eğitimini tamamlamak üzere İstanbul'a gitmek için başvuruda bulunmuş ve gitmesinde bir sakınca görülmemiş olduğundan gereğinin yapılması için bakanlıklarının oluru gerekmektedir. Bu konuda verilecek emir bakanlığınıza aittir. 21 Mayıs 332-03.06.1916
Edirne Valisi Zekeriya

Fotoğraf 36- Bir hastabakıcı tayinini gösteren belge(Yöre Dergisi- Nilüfer Gökçe)

Bu iki belgede de görüldüğü üzere Darüşşifa 1910 yılında son derece faaldi. Burada akıl hastaları barındırılıyordu ve bu önemli hastaneye atanacak hekim için 400 kuruşun az olacağı belirtilip en az 1000 kuruş verilmesi öneriliyordu. 1916'da da faaliyetini sürdürüyordu ve burada görevli Katine isimli hasta bakıcı kızın eğitimini tamamlaması için İstanbul'a atanması isteniyordu.⁵⁰¹ Buna karşın, Oktay Aslanapa, Balkan Savaşı'ndan sonra 1915'de, darüşşifanın tamamen kapatıldığını yazmaktadır.⁵⁰² 2. Belge, Aslanapa'nın bu iddiasını çürütmektedir.

5.2.5. Dr. Mazhar Osman Darüşşifa'daki Akıl Hastalarının Zincirlerini Çözüyor.

Modern Türk Psikiyatrisinin kurucusu olarak bilinen Dr. Mazhar Osman, ülkemizde akıl hastalığına modern anlamda bilimsel yaklaşan ilk psikiyatr olarak bilinir. Daha 24 yaşında "Tababet-i Ruhiye" adlı kitabını yazmıştır. O'na göre akıl hastalığı gizemli bir şey değildir ve beyindeki bazı hücrelerin bozulmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁰³

Toptaşı Bimârhanesi'nde ilk kez bir arada gördüğü çok sayıda akıl hastasının insan pisliği içinde, çırılçıplak ve zincirle bağlı halinden çok etkilenmiş ve kendine şu sözü vermiş: "Bir gün burada idareci olursam, hastanenin tüm kapılarını yıktıracağım."⁵⁰⁴

İşte o Mazhar Osman, yıllar sonra yöneticisi olduğu Toptaşı Bimarhanesi'nin kapılarını yıktırmakla kalmamış ve 1915 yılının Mart ayında **Dr. Tefvik Rüşdü** tarafından, Edirne Bayezid Bimarhanesi'ne yollanarak bu kurumu da tasfiye etmiştir, Edirne Dürüşşifası'nda zincirlerine bağlı olarak tecrit edilen son akıl hastalarını da zincirlerinden çözerek, önce Kıyık'taki Fransız Hastanesi'ne, oradan da İstanbul Toptaşı Bimarhanesi'ne götürmüştür.⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Yöre Dergisi (2005) Ratıp Kazancıgil, Nilüfer Gökçe, "Edirne Sultan II.Bayezid Darüşşifası'na Hekim Atanması İle İlgili Belgeler" Sayı: 65, S.3-13

⁵⁰² Oktay Aslanapa (2004) *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılâp Yayınları, İstanbul: s.150

⁵⁰³ Faruk Bayülkem, (2000)*Türkiye'de Psikiyatri- Nöroloji ve Nöroşirürjnin Tarihi Gelişimi*, Pentamed, İstanbul: s.32

⁵⁰⁴ Bayülkem (A.g.e.) 32

⁵⁰⁵ Esin Karlıkaya, Nilüfer Gökçe, (2001), *Modern Türk Psikiyatri Biliminin Kurucusu Mazhar Osman Uzman*, T.Ü.Tıp Fakültesi Dergi, Sayı:2, s,150

Fotoğraf 37- Dr. Mazhar Osman Edirne Darüşşifası'ndaki akıl hastalarını zincirlerinden çözerken. 1915 (Maviş-İstanbul Ruh Hastalarını Readaptasyon Derneği Yayını)

Mazhar Osman, Edirne Bimarhanesi'nde o dönem, 5'i kadın 40 kadar hasta olduğundan söz eder "1915 senesinde Edirne'de kapattığımız Sultan II.Bayezid Bimarhanesi'nde, iri yarı, tek gözlü, koca kuşaklı, şalvarlı, baldırı çıplak, elinde kocaman sopalı bir Pomak güllabici, şarkın eski bimarhanelerinin son yadigarı idi"⁵⁰⁶

Mazhar Osman'ın 1915'te Edirne Bimarhanesi'nde bir hastanın zincirlerini çözmesi önemli bir hadiseydi. Artık bu deliler hasta olarak algılanacaktı.⁵⁰⁷

5.2.6. Cumhuriyet Dönemi

1920'lerden sonra Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin camii hariç diğer tüm bölümleri kendi kaderine terk edilir. 1950'lerde bu bölümler ve özellikle darüşşifa harap haldedir. O eski günlerden geriye, hayvan ağılı olarak kullanılan bölümler, yıkılan duvarlar ve çöken kubbeler kalmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1964 yılında bu bölümleri restore ederek yıkılmaktan kurtarır. Ancak, tıp ve mimarlık tarihimizin bu önemli yapılarının gerçek anlamda kurtuluşu, Trakya Üniversitesi'nin bu yapıyı sahiplenmesi ile yaşanır.

⁵⁰⁶ Bayülkem,(2000):.47, 49

⁵⁰⁷ Haşim Söylemez (2007) *Maviş'ini Bekleyen Deliler*, Aksiyon Dergisi, Sayı 631. s.27

Fotoğraf 38- Darüşşifa 1950'lerde harap haldeydi.(T.Ü. Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi Arş.)

5.2.7. Külliye'nin Trakya Üniversitesi'ne Devri

Vakıflar Bölge Müdürlüğü bünyesinde bulunan Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin, camii hariç diğer bölümleri, 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu'nun 10. maddesi uyarınca, 14.09.1984 tarihinde düzenlenen protokol ile Trakya Üniversitesi'ne devredilmiştir. Restorasyondan geçirilen bu yapılar bir süre Trakya Üniversitesi Edirne Meslek Yüksekokulu'nun Restorasyon ve Duvar Süsleme Sanatları Bölümleri tarafından eğitim ve öğretim amaçlı olarak kullanılmıştır.

Fotoğraf 39- Darüşşifa'nın onarım gördüğü yıllar (Fotoğraf: Mehtap Ülkücü)

5.3. DARÜŞŞİFA'NIN MİMARİSİ

“XV. Yüzyılda Edirne’de inşa edilen Sultan II.Bayezid Darüşşifası, dış konturlarıyla altıgen bir merkezi kubbeli mekana bağı ve ard arda iki avlu etrafında yer alan bir plan şeması uygulamasıyla öncekilerden farklı bir özelliğe sahiptir.

Sultan II.Bayezid Darüşşifası’nı diğerlerinden ayıran en önemli özellik ise öncelikle mimarisindeki ayrıntılardır. “Ayrıntılı şekilde ve merkezi olarak planlanmış olmasından dolayı, dünyada ilk olarak kabul edilmekte; batıdaki benzerlerinin bundan ancak 200 yıl sonra yapıldığı öne sürülmektedir”⁵⁰⁸

Darüşşifa’da zamanı için çok mükemmel merkezi plan şemasının uygulanmış olması, zahiri olmaktan ziyade gerçek anlamda hastaya hizmetle beraber, personel sayısında ekonomi ve tedavi metoduyla (müzikle tedavi), yani tamamen sosyal hizmet anlayışıyla ilgili olmuştur. Ortadaki alan ise aydınlık fenerli bir kubbe ile yüksek ve hâkim bir hacim olarak belirtilmiştir.”⁵⁰⁹

Sultan II.Bayezid Darüşşifası’nı, Selçuklu ve Osmanlılardaki hastane anlayışından ve geleneksel müzikle tedavi yöntemlerinden farklı düşünmemek gerekir. Bunu tarihsel sürecin devamı olarak da tanımlamak mümkündür.

Fotoğraf 40- Edirne Darüşşifası’nın maketi (İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi (En.No: F.06)

⁵⁰⁸ Arslan, Terzioğlu (1999): *Osmanlılarda Hastaneler, Eczacılık, Tababet ve Bunların Dünya Çapındaki Etkileri*, İstanbul: S.12, Dr.Rıfat Osman Bey, 1994:s.45.

⁵⁰⁹ Cantay, 1992: 25

Sultan II. Bayezid Külliyesi bünyesinde yaptırılan darüşşifa Tunca Nehri kenarındadır. Aslında külliyenin Edirne’de yapılma nedeni de, bu şehrin bir hastaneye ihtiyacının bulunmasıdır. Halkın bu yöndeki isteğini uygun gören Sultan II. Bayezid, içinde darüşşifa ve tıp medresesinin de olduğu bir külliyenin yapılmasını emretmiş, büyük imkânlarla 1484 yılında başlanan inşaat 4 yıl gibi kısa bir sürede tamamlanarak 1488 yılında bu sağlık kurumu hizmete girmiştir. Sonuçta Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi’ndeki darüşşifa, halkın isteği üzerine düşünülen bir külliye içinde önemli bir yapı olmuştur.⁵¹⁰

Fotoğraf 41- Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası

Selçuklu ve Osmanlılarda tesis edilen benzer hastane ve medrese planlarındaki benzerlik Sultan II. Bayezid Darüşşifası ve yanındaki medresede görülmez. Daha önceki dönemlerde Osmanlı külliyelerinde ağırlık daha ziyade cami yapısına verildiği halde, Edirne’de II. Bayezid Külliyesi’nde ağırlık merkezini hastane ve onun bitişiğinde yer alan medrese teşkil etmektedir. Buranın, diğer hastanelerin medreseyi andıran dört eyvanlı ve çift eksenli karakterinden bambaşka, ilk defa hastane fonksiyonlarına ve merkezi sisteme önem verilerek planlanmış bir mimari karakter taşıdığı görülmektedir.

Terzioğlu’na göre: “Hayrettin’in, 15. yüzyılın sonunda Edirne’deki II. Bayezid Hastanesi’nde; Sinan’ın ise İstanbul’da 16. yüzyılda inşa ettiği hastanelerde az personelle fazla randıman almayı amaçlayan merkezi planlama ile havalandırma tekniği

⁵¹⁰ Cantay, 1992: 32

sahasında yeni fikirleri gerçekleştirmeleri, Osmanlı mimarisinin Rönesans döneminde, 15 ve 16. yüzyılda eriştiği yüksek düzeyi kanıtlar”⁵¹¹. Terzioğlu yaptığı tüm çalışmalar sonucunda, “Edirne Sultan II.Bayezid Hastanesi, Rönesans Devrinde ve hatta hastane tarihinde bir eşi daha olmayan mimari bir abidedir.” tanımlamasında bulunmuştur.⁵¹² Bu hastanenin medrese, cami, tabhane, fırın ve imaretle birlikte Tunca Nehri kenarında yeşil bir sahada inşa edilişi, şehircilik bakımından bugünün modern İsveç hastanelerindeki en ileri planlama yönteminin, bundan 500 yıl önce uygulandığını göstermektedir.⁵¹³

Fotoğraf 42- Darüşşifa ve Medresenin havadan görünüşü

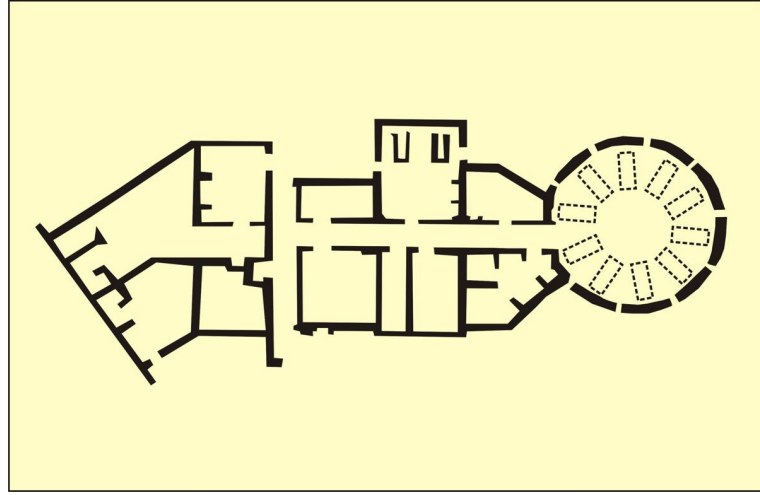
Terzioğlu'nun belirttiği gibi günümüzden 520 yıl önce yapılan bu hastanede, bir sağlık kurumunda olması gereken özellikler ayrıntısı ile planlanmış ve hayata geçirilmiştir. Merkezi sistem, havuzlu ve kubbeli ferah mekân, havalandırma ve aydınlatma feneri, yazlık ve kışlık hasta odaları, musiki sahnesi, akustik, yönetici odaları, poliklinik odaları, saldırgan akıl hastalarının tecrit yeri, mutfak, çamaşırhane, şuruphane (laboratuvar), personel odası, ilaç depoları (eczane) ile medrese bölümündeki öğrenci odaları, dersane ve hatta dershanenin amfisi bile tüm ayrıntısı ile göz önünde tutan tasarımındaki ileri düzeye, Batı'da 18 ve 19. yüzyıllarda, hatta bazı ayrıntılar açısından ancak 20. yüzyılda ulaşılabilmiştir.”⁵¹⁴

⁵¹¹ Terzioğlu,1992:11

⁵¹² Terzioğlu, (A.g.e.): 12

⁵¹³ Terzioğlu, 1985: 16-24

⁵¹⁴ Terzioğlu (1999) S.16

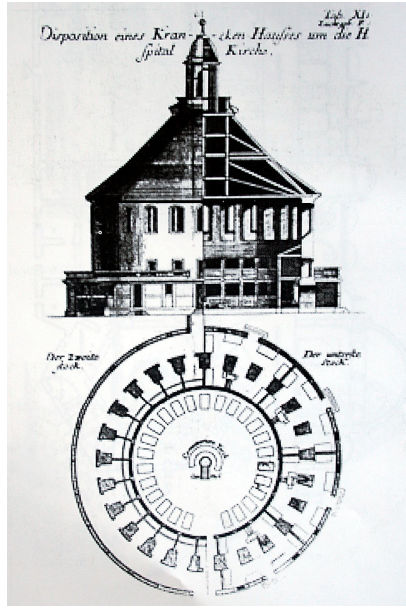
Plan 10- Liverpool’da, 1884 yılında inşa edilen Seaforth Askeri Hastanesi. (A. Terzioğlu)

Rönesans Dönemi hastane mimarisinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen ve 1457 tarihinde **Antonio Flarete**’nin merkezi sistem sağlamak için haç şeklinde planlayarak inşa ettiği **Milano**’daki **Ospedale Maggiore Hastanesi**’nden 30 yıl sonra Edirne’de inşa edilen II. Bayezid Hastanesi, gerek müzik tedavisi için akustiğin sağlanmış olması, gerekse az elemanla yüksek randıman almak için merkezi bir şekilde inşa edilmiş olarak bilinen ilk hastane olması ve hatta 18 ve 19. yüzyıllardaki hastane yapılarına ışık tutacak kadar mükemmel bir havalandırma ve aydınlatma sistemi getirmesi bakımından daha da üstün ve Rönesans Dönemi hastane mimarisinde çığır açan bir hastane olarak görülmektedir.⁵¹⁵

L.Ch. Sturm tarafından 1720’de neşredilen merkezi hastane projesinde, merkezi kubbe üzerinde yer alan havalandırma fenerinin yine II. Bayezid Hastanesi havalandırma fenerine benzemesi üzerinde durulacak bir konudur. Sturm’un bu projesinde merkezi mekânın üzerindeki havalandırma fenerinin yetersiz bulunmasına karşın, Mimar Hayrettin, merkezi mekânda bunu başardığı gibi, kışlık hasta odalarındaki bacalar vasıtasıyla da bu odalardaki havalandırma sorununu da çözerek, havalandırma tekniğine önemli bir boyut kazandırmıştır.⁵¹⁶

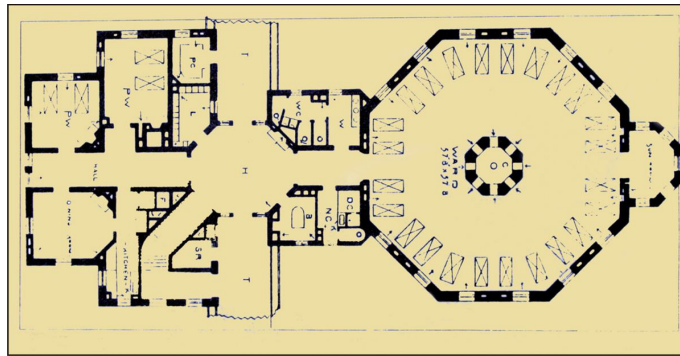
⁵¹⁵ Kazancıgil,1997: 46; Arslan Terzioğlu, (1999) *Osmanlılarda Hastaneler, Eczacılık, Tababet ve Bunların Dünya Çapında Etkileri*, Osmanlı Devletinin 700. Kuruluş Yıldönümü, s.14

⁵¹⁶ Terzioğlu, Arslan; (1992) *Türk İslam Hastaneleri ve Tababetinin Avrupa’daki Tıbbi Rönesansı Etkilemesinden, Türk Tıbbının Batılılaşmasına*, Hipokrat Yayınları, İstanbul. S.18.191, Dr.Rıfat Osman Bey, *Edirne Rehnüması* s.45

Plan 10 a- L.C.Sturm tarafından 1720 tarihinde yapılan merkezi hastane projesi (A.Terzioğlu)

Paris'teki ünlü Hotel-Dieu Hastanesi'nin 1772 yılında yanmasından sonra, yerine yapılacak yeni bir hastane için açılan proje yarışmasında Antonie Petit tarafından teklif edilen merkezi sisteme göre yıldız şeklinde planlanmış hastane projesinin ortasında yer alan konik merkezi bölümden havalandırma sisteminin yapılandırılması düşünülmüş olup,⁵¹⁷ bu merkezi yapının, konik çatısı üzerinde yer alan havalandırma feneri ile sanki bu proje Edirne Darüşşifası'ndan örnek alınmış gibidir.⁵¹⁸

Plan 11- Baltimore'da 1876'da, pavillon sisteminde inşa edilen Johns Hopkins Hastanesi'nin havalandırma sistemi, Edirne Darüşşifası'na çok benzemektedir. (Arslan Terzioğlu)

⁵¹⁷ John, Thompson, (1975) *The Hospital: A Social and Architectural History*, New Haven-London: s.127-128),

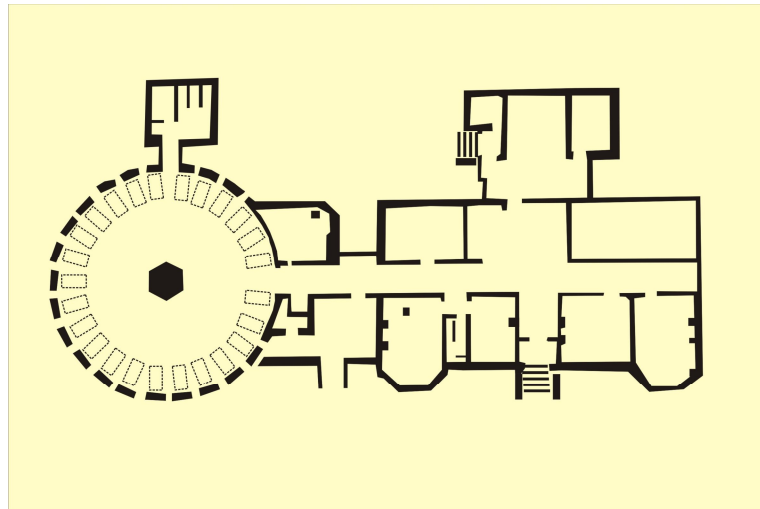
⁵¹⁸ Terzioğlu, 1999: 13-14

ABD'nin Baltimore şehrinde, 1876'da pavillon (pavyonlar) sisteminde inşa edilen Johns Hopkins Hastanesi'nin gerek plan ve gerekse sekizgen şekildeki hasta koğuşunun ortasında yer alan havalandırma sisteminin kubbemsi çatı üzerindeki fener üzerinden çalışma sistemi ise yine Edirne Darüşşifası ile büyük bir benzerlik göstermektedir.⁵¹⁹

Fotoğraf 43- Johns Hopkins Hastanesi

Az personelle yüksek randıman sağlamak gayesiyle yapılan merkezi planlamanın birer ürünü olan Antwerpen'deki Stuienberg Hastanesi (1855), Philadelphia'daki Presbyterian Hastanesi (1885), Bradford Çocuk Hastanesi (1890), ve özellikle Liverpool'daki Seaforth Askeri Hastanesi'nin (1884) planlarının, onlardan 400 yıl önce yapılan Edirne II.Bayezid Hastanesi'ne çok benzemesi oldukça ilginçtir.⁵²⁰

Plan 22- Merkezi Sisteme Göre Planlanmış Antwerpen'deki Stuienberg Hastanesi 1855 (Arslan Terzioğlu)

⁵¹⁹ Thompson, 1975: 127-128

⁵²⁰ Terzioğlu, 1999: 14

Dr. Rifat Osman Bey⁵²¹ Edirne Rehnüması adlı eserinde⁵²² (s.45) merkezi hastane planına 1884 yılında Greenwich'te inşa edilen Miller Hastanesi'nde de rastlandığını yazar.

Darüşşifa'nın en önemli mimari özelliklerinden biri de, mimarının belli geometrik proporsiyonları gözeterek yapıyı planlanmış olmasıdır.⁵²³ Ana kütlelerin yerleşiminde geometrik bir düzen vardır. Kare ve dikdörtgenlerin hâkim olduğu külliye'nin bu açıdan en özellikli yeri yine darüşşifadır. Darüşşifanın şifahane bölümü ana kütledeki altıgen grafiksel düzeni, 12 kenar üzerine kurulu 12 pencereci kubbe örtmekte; altıgen geniş salonun ortasında 12 kenarlı bir havuz bulunmaktadır.

5.3.1. Darüşşifa'nın Kitabesi

Darüşşifa'nın şu an bilinen ve günümüze ulaşan bir kitabesi yoktur. Ancak, Türkiye'de ilk tıp tarihi kürsüsünün kurucusu olan, **Prof.Dr. Süheyl Ünver**, Ratip Kazancıgil'e yazdığı bir mektupta, Topkapı Sarayı Arşivi'nde 2580 sayılı bir belge olduğunu ve bu belgenin Darüşşifa'nın kitabesi için hazırlanmış olabileceğini ifade eder. Kitabe taslağı şöyledir:

Kanun sığınağı Şah Bayezid Han, Alamın def'i için bir ev yaptı.

Haif tarafından, hüve darüşşifa el-eskam tarih olarak ilham oldu.

Ebcet hesabıyla⁵²⁴ son mısradan 1486 tarihi çıkmaktadır.

Her ne kadar darüşşifa 1488 yılında hizmete girmişse de Ratip Kazancıgil, bina için bazı başka tarihlerin yazıldığını, bitiş tarihi bu zamana denk gelmediği ya da

⁵²¹ **Dr.Rifat Osman Bey:** (1874-1933) Türkiye'nin ilk radyologlarından. Edirne Asker Hastanesi'nin başhekimliğini yaptı. Emekli olduktan sonra Edirne'den ayrılmadı ve kendisini bu şehrin tarihi araştırmalarına ve kültür hayatına adadı. Mimar, mühendis, araştırmacı, tarihçi, ressam ve fotoğrafçıdır. Edirne tarihi ile ilgili çok sayıda kitabı vardır

⁵²² **Edirne Rehnüması:** Dr. Rifat Osman Bey'in Edirne Rehnüması adlı eserinin çevirisi" I. Baskı: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi yayınları – 11 İstanbul 1994 II. Baskısı: Nisan – 1998 tarihinde Türk Kütüphaneciler Derneği yayınları arasından çıktı.

⁵²³ Arslan, Terzioğlu (1992) *Türk İslam Hastaneleri ve Tababetinin Avrupa'daki Tıbbi Rönesansı Etkilemesinden Türk Tıbbının Batılılaşmasına*, Hipokrat Basım, İstanbul: s.52

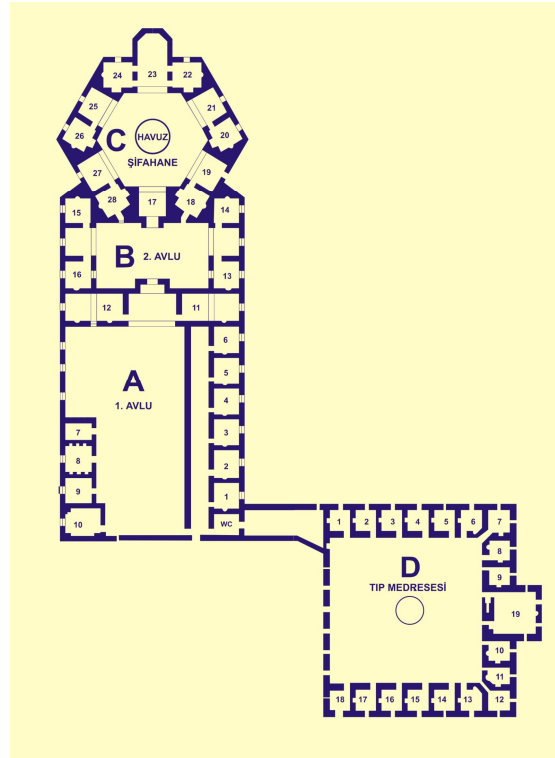
⁵²⁴ **Ebcet Hesabı:** İslamiyet'in kabulünden ve Arabistan'da Hint sayıları kullanılmaya başlanmadan önce hesap yapabilmek için harflerin rakam olarak kullanıldığı bir sayı sistemidir. Çağdaş ondalık sayı sistemi olan Hint sayıları çıktıktan sonra hesap yapmak için uygun olmayan ebcet terkedilmiştir. Arap alfabesiyle yazılan bir yazıdaki harflerin sayısal değerlerinden (*cifr*) tarih bilgisi gibi gizlenmiş bilgileri çıkarmaya yönelik çalışma yapanlar da olmuştur.(<http://tr.wikipedia.org/wiki/Ebcet>)

bitirilmediği için kitabenin yerine konulmamış olabileceği yorumunu yapar⁵²⁵. Hastanenin diğer binalara göre 2 yıl erken tamamlanarak hizmete girmiş olabileceği de akla gelen bir diğer konudur.

5.3.2. Darüşşifa'nın Bölümleri

Sultan II.Bayezid Darüşşifası'nın en büyük özelliklerinden biri, tüm ayrıntıları ile bir hastane olarak planlanmış olmasıdır. Kendisinden önceki darüşşifalarda böylesine ayrıntılı bir planlama görülmez. Bu nedenle hastane farklı bölümler şeklinde yapılmış ve her bölüme farklı fonksiyonlar yüklenmiştir. Darüşşifa, 3 ana bölümden oluşmuştur.

- Birinci bölümde, geniş ve ferah avlunun içinde poliklinik ve hizmet odaları vardır.
- İkinci bölüm idari odaların olduğu bölümdür.
- Üçüncü bölümde ise yataklı tedavi bölümü bulunur ve burası darüşşifanın en özellikli bölümüdür.

Plan 13- Darüşşifa ve Medrese'nin Planı

⁵²⁵ Kazancıgil, 1997: 42

5.3.2.1. Birinci Avlu:

Birinci avlu dikdörtgen şeklindedir. Bu avluya külliye'nin diğer kapılarıyla kıyaslanmayacak kadar sade ve fazla özelliği olmayan iki kapıdan girilir. Kapılardan biri, şu an kullanılmakta olan doğu kapısıdır. Bir kapı da kuzeyden avluya bağlanır. Yine doğu yönünden bu avluya bağlanan ancak sonradan kapatılan bir kapıdan da söz edilmektedir. Ayrıca medreseden de birinci avluya geçiş yapan başka bir kapı da vardır ki restorasyon döneminde bu geçiş kapatılmış ve bugün buraya tuvalet ile kazan dairesi olarak kullanılan bölümler yapılmıştır.

Doğu girişinin sağ tarafında 10 mermer sütun üzerine oturtulmuş kubbeli revak sahanlığına açılan 6 oda vardır. Odaların pencereleri dış bahçeye açılır. İçlerinde de birer ocak bulunur. *(Planda 1-6 numaralarla gösterilen odalar)*

Doğu kapısı girişinin hemen solunda ise yan yana bitişik 4 oda daha bulunur. Bunlardan ilki diğerlerine göre biraz daha büyüktür ve güney yönüne doğru çıkıntılıdır. İlk üç odanın tavanları kubbeli fenerlerle örtülüdür. Dördüncü odanın kubbesi yoktur *(Planda 7-10 numaralarla gösterilen odalar.)* Dördüncü oda ile kuzey kapısı arasında da taş bilezikli bir su kuyusu bulunur. Bu kuyu "süt kuyusu" olarak da tanımlanır. Halk arasında sütü olmayan annelerin bu sudan içmeleri halinde sütlerinin artacağı yolunda bir inanç vardır.

Fotoğraf 44- Darüşşifa Birinci Avlu

Birinci avlunun bitimi ile ikinci avlu kapısı arasında kubbe ile örtülü bir sahanlık vardır. Bu sahanlığın sağ ve solunda iki büyük salon bulunur. Bu salonlarda

ikişer ocak ve ikişer pencere bulunur. Pencerelerden biri dış bahçeye, diğeri ise birinci avluya bakar (*Planda 11 ve 12 numaralarla gösterilen odalar*).

5.3.2.2. İkinci Avlu:

Buraya birinci avlu sahanlığının bitimindeki mermer kemerli kapıdan girilir. Bu kapının üst kısmı taş işçiliği ile dikkat çeker. İkinci avlu enine dikdörtgen bir yapıya sahiptir ve avlunun sağ ve solunda sekili birer sofaya açılan kapılarıyla 4 adet oda bulunur. Sağlı sollu ilk odaların ikişer penceresinden biri avluya, diğeri ise dış bahçeye bakar. Karşılarındaki odaların ise dış bahçeye bakan tek pencereleri vardır. Tüm odalarda olduğu gibi buradaki odalarda da birer ocak bulunur. (*Planda 13-14-15 ve 16 numaralarla gösterilen odalar*) Bu bölümdeki 4 odadan birinin hekimbaşı, diğerlerinin de hekim ve diğere görevlilere ait olduğu sanılmaktadır.⁵²⁶

Fotoğraf 45- Darüşşifa'nın ikinci avlusu

5.3.2.3. Yataklı Tedavi (Şifahane) Bölümü

İkinci avludan yine bir kapıyla bu bölüme girilir. Burası ortada büyük fenerli bir kubbe ile bunu çevreleyen 12 küçük kubbenin örttüğü merkezi bir yapıdan oluşur.

⁵²⁶ Bedi N. Şehsuvaroğlu, (1963) *Edirne II.Bayezid Darüşşifası*, Edirne'nin 600.Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, TTK. Yayınları, Ankara: s.258

Büyük kubbe fenerinin tam altında ve büyük salonun tam ortasında 12 köşeli fiskiyeli bir havuz bulunur.

Şifahanenin çok özellikli bir mimarisi vardır ve altıgen grafiksel bir yapıya sahiptir. Bu altıgen yapının her kenarında 4.35X4.35 ölçülerinde kare şeklinde altı adet kapalı kışlık hasta odası vardır. Bu odalardan dört tanesinin kapısı, salondan birer basamak merdivenle çıkılan, altlarında pabuçlukları bulunan ve salona bakan cepheleri açık kemerli dört adet yazlık odaya açılır (*Planda 18-20-26 ve 28 numaralarla gösterilen odalar.*) Geri kalan iki odanın kapıları ise doğrudan orta salona açılır (22 ve 24 numaralı odalar).

Fotoğraf 46- Yataklı Tedavi Bölümü'nün havadan görünüşü

İlk dört kışlık oda ile tüm yazlık odaların dış bahçeye açılan birer pencereleri olup yazlıkları olmayan son iki kışlık odanın hem dış bahçeye, hem iç salona açılan birer penceresi vardır. Kışlık odaların içinde birer de ocak bulunur.

Giriş kapısının tam karşısında, diğer yazlık odalar gibi cephesi açık, kemerli bir bölüm bulunur. Diğer açık bölümlerden farkı içe doğru daha geniş bir yapıda olması ve diğerlerinden farklı olarak beş pencereye sahip bulunmasıdır. Orta alana hâkim olan bu bölümün müzik sahnesi olduğu düşünülmektedir.(Krokide 23 numarayla gösterilen oda)

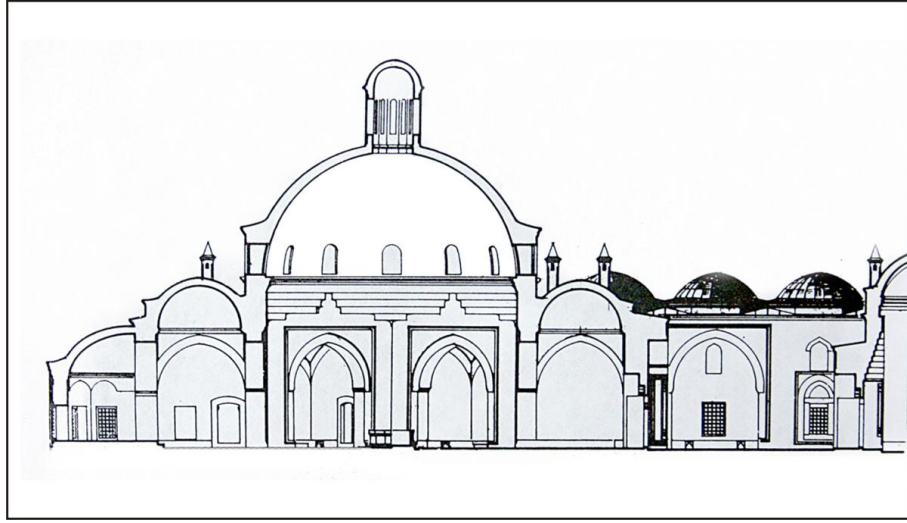

Fotoğraf 47- Yataklı Tedavi Bölümü

Şifahanenin zemini mermer olup havuzdan kenarlarda bulunan kanala doğru hafif eğimlidir. Bu eğimin, havuzdan taşan suların ikinci bir kanalda rahat toplanması ve hastane temizliğinin daha kolay yapılabilmesi amacıyla verildiği düşünülmektedir.

Şifahanenin geniş alan biçimindeki merkeze bakan odalardan meydana gelmesi, az personelle daha fazla hizmet elde etmenin mantığını akla getirmektedir. Zaten Dr. Rıfat Osman Bey de “hasta odalarının havuzlu avluya açılmaları sebebiyle az personelle kapıları açık odalardaki hastalar daimi kontrol altında tutulabilmektedir.” diye yazmaktadır.⁵²⁷ Bu bölümle ilgili en ayrıntılı çalışmayı yine Terzioğlu yapmıştır. Özellikle binanın musiki icrası yönünden çok önemli olan akustik konusu üzerinde de çalışmış ve mimaride bu özelliği ön plana çıkaran bilinçli bir ölçü kullanıldığını ortaya koymuştur.

⁵²⁷ Dr. Rıfat Osman Bey, (1994) *Edirne Rehnuması*, Çev: Ratıp Kazancıgil, Edirne: Edirne Türk Kütüphaneciler Derneği Yayını, Edirne: s. 45

Plan 14- Edirne Darüşşifası Kesiti (Arslan Terzioğlu)

Edirne Darüşşifası'nın en belirgin özelliklerinden biri, merkez kubbenin tam altında ve zeminin tam ortasında fiskiyeli bir su havuzunun bulunmasıdır. Başta Ratip Kazancıgil⁵²⁸ olmak üzere birçok araştırmacı, bu havuzun amacının tedaviye yönelik huzur ortamı yaratmak olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca sözlü kültürümüz de bu havuzun tedaviye yönelik bir havuz olduğu yönünde bilgileri günümüze ulaştırmıştır.

Fotoğraf 48- Edirne Darüşşifası'nın merkezinde bulunan şadırvan

⁵²⁸ Kazancıgil, 1999: 45

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, burada yatırılan akıl hastalarının tedavisini anlatırken “kimisi havuz ve şadırvandan akan suya bakıp kalender hülyası kabilinden sözler eder”⁵²⁹ diye yazmaktadır.

Edirne Darüşşifası'nın, Türk İslam mimarisinin ilk çok yönlü ve planlı hastanesi⁵³⁰ olduğu düşünülürse, orta mekâna konulan şadırvanın da bu planın bir parçası olduğu kaçınılmazdır. Şadırvanın etrafında musluğun bulunmaması ve sadece fiskiyeden suyun akması, havuzun öncelikle görsel bir zenginlik olarak mekâna katıldığını akla getirmektedir.

Akustiğin mükemmel olduğu bu mekânda suyun hem görsel etkisi hem de çıkardığı sesin yankılanarak müzik sesi ile birlikte odalarında yatmakta olan hastalara ulaşması ve onların huzura kavuşturmak suretiyle iyileştirilmelerinin düşünülmesi kuvvetle muhtemeldir.

5.3.3.Darüşşifa'da Altın Oran

Sanatta “Altın Oran”, parçaların birbirine estetik anlamda uyum en doğru orandır. Uyum açısından en yetkin boyutları verdiği sanılan geometrik ve sayısal bir oran bağıntısıdır.⁵³¹ En yalın anlatımı ile de “gözün nizamı”dır. Mimarlık tarihinde Mısır Piramitleri'nden, Eski Yunan tapınaklarına kadar birçok önemli yapıda bu oran kullanılmıştır. Bu oranın matematiksel bir karşılığı vardır ve sayılarla da ifade edilmiştir. Fibonacci Dizini olarak kabul edilen altın oranın sayılara olan ifadesi, “birbirine komşu iki sayının toplamından elde edilen üçüncü sayı” ilkesine dayanır. $1+2=3$, $2+3=5$, $3+5=8$, $5+8=13$ gibi⁵³² Beşin üçe oranı altın orandır. Sekizin beşe oranı da. Tüm bu oranların birbirine bölümü 1.618 ve ya buna çok yakın bir sayı olarak karşımıza çıkarır. İşte bu sayı altın oranın sayısal ifadesidir ve Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin birçok ölçüsünde de bu oran kullanılmıştır.

Bütün pencereler 8/5 oranındadır. Yani pencerelerin uzun kenarı 8, kısa kenarı ise 5 parçalık oranla yapılmıştır. Ölçü olarak pencerelerin uzun kenarı 1.60x99 cm'dir. Bu iki sayının birbirine bölümü altın orana çok yakın bir sayı verir: 1.616.

⁵²⁹ Evliya Çelebi, (1979 *Seyahatname*, sadeleştiren Z. Danışman Yeni Baskı. Cilt 6, s.21-25

⁵³⁰ Terzioğlu, 1999: 12

⁵³¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Alt%C4%B1n_oran (Erişim:20.06.2008)

⁵³² http://tr.wikipedia.org/wiki/Leonardo_Fibonacci (Erişim: 20.06.2008)

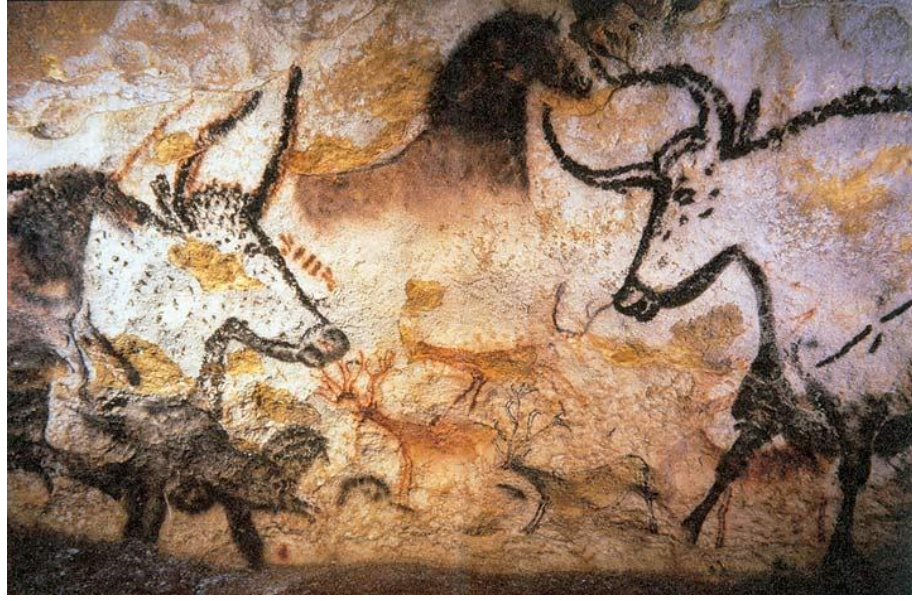
Fotoğraf 49- Darüşşifa pencerelerinde altın oran

Ana kütlelerin ölçülerinde de bu orana yakın ölçüler kullanılmıştır. Bu nedenle yapı tümüyle estetik bir değer taşır ve bakanların gözünü okşar. Darüşşifayı turistik amaçla gezenlerin binadan mimari olarak çok etkilenmelerinin nedenlerinden birinin de bu oran olduğu söylenebilir.

5.3.4. Darüşşifa’da Duvar Grafitileri

Sultan II. Bayezid Darüşşifası’nın bugüne kadar incelenmemiş konularından biri “duvar grafitileri”dir. Grafiti, kelime olarak Eski Yunan etimolojisinden kalma “graphein=yazma” anlamına gelen bir kelimedenden türemiş olup İtalyanca’daki “sgraffito” kelimesi günümüze okuma ve söyleme yanlışı olarak “grafiti” olarak ulaşmıştır. Grafiti çok eski çağlardan beri yapıla gelmektedir.⁵³³

⁵³³ <http://trhiphoprap.blogcu.com/rss.php?u=trhiphoprap> (Erişim 15.06.2008)

Fotoğraf 50- Fransa'daki Lascaux mağaralarında tespit edilen kaya resimleri grafitilerin bilinen ilk örnekleridir. Geçmiş 16 bin yıl öncesine dayanır. (<http://en.wikipedia.org/wiki/Graffiti>)

Grafiti, bir mülk üzerine herhangi bir biçimde çizilerek, kazınarak veya boyanarak yapılan resim veya yazılara verilen addır. Bazen bir sanat biçimi olarak değerlendirilse de genelde göze hoş görünmeyen zarar veya vandalizm olarak algılanır. Fransa'daki Lascaux mağaralarında⁵³⁴ ilk insanların mağara duvarlarına kemikler ve taşlarla kazdığı resimler de grafitinin bilinen ilk örnekleridir. Antik Yunan'da üzerine notlar kazınmış çeşitli kil parçaları bulunmuştur.

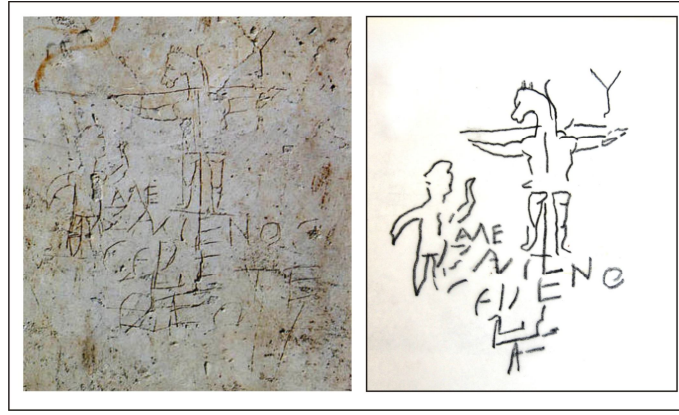

Fotoğraf 51- Pompei'de bulunan bir politikacının karikatürünü gösteren bir grafiti

Çizim:1- Fotoğraf 51'deki grafitinin çizimi

⁵³⁴ **Lascaux mağaraları:** Fransa'nın güney batısındadır. Mağara resimleri ile ünlüdür. Yaklaşık 2 bin figürü barındırır. 1979 yılında "UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi"ne girmiştir,

Roma yeraltı mezarları ve Pompei’de olduğu gibi eski çağ gömütleri ve yıkıntıların duvarlarında bulunan yazıtlar ve figür çizimlerine grafiti adı verilirdi. Modern stil grafitinin bilinen ilk örneği Eski Yunan şehri olan Efes’te bulunur. Yerel rehberler bu grafitinin fahişelik reklâmı olduğunu ileri sürerler. Mozaik ve taş bir patikanın yanında yer alan bu grafiti kalbe benzeyen bir el iziyle birlikte bir ayak izi ve rakamı gösterir. Bu grafitinin genel evin yakında olduğuna işaret ettiğine ve el izinin de ödemeyi sembolize ettiğine inanılır.

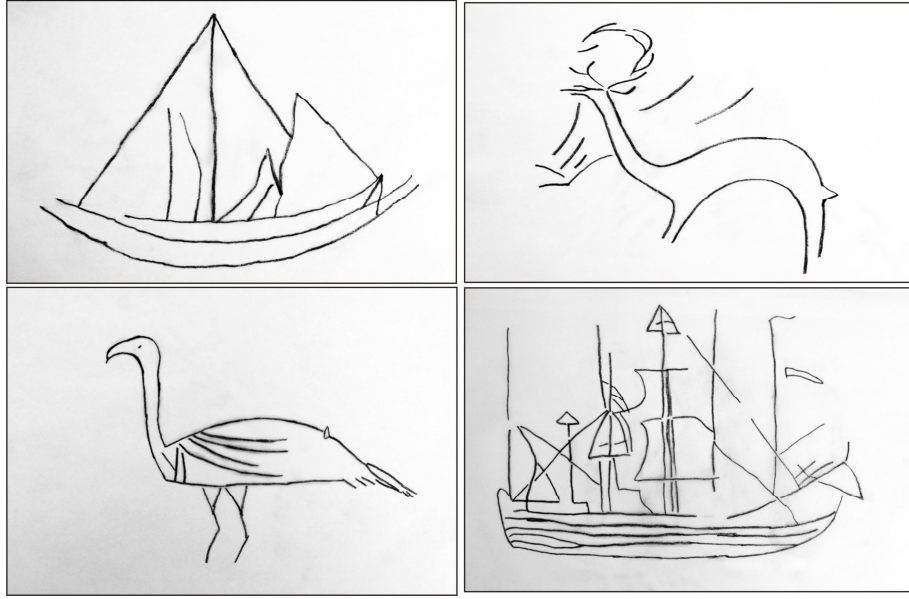
Fotoğraf 52- Roma'da Palatine Tepesi'nde İsa'nın Çarmıha gerilişini ilk gösteren Alexamenos Grafitisi. Orijinal yapım tarihi ise kesin olmamakla birlikte 1. yy sonlarından 3.yy sonlarına kadar kesitlilik gösteriyor. 1857 yılında bulunmuş. (Linki:http://en.wikipedia.org/wiki/Alexamenos_graffito)

Çizim 2: Fotoğraf 52 deki grafitinin çizimi.

Eski Romalılar da örnekleri grafitileri duvarlara ve anıtlar üzerine kazırlardı. Pompei’de yapılan kazılarda ise sloganlar, resimler ve müstehcenlik içeren grafiti örneklerine rastlanır Vezüv Yanardağı’nın püskürmesiyle birlikte Latince beddualar, büyümlü sözler, aşk ilanları, alfabeler, siyasi sloganlar ve edebi sözler içeren Pompei’deki grafitiler de korunmuştur.

Fotoğraf 53- Darüşşifadaki grafitilerden örnekler

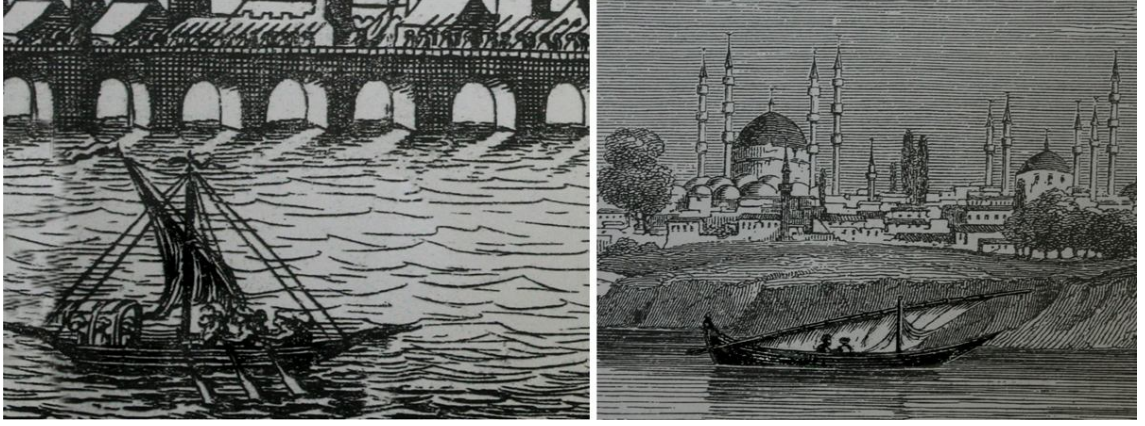
Çizim 3- Darüşşifadaki grafitilerin kâğıt üzerine alınan kopyaları

Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nın taş duvarlarında da farklı grafiti örneklerine rastlanır. Çizimler taş doku içinde kaybolup gittiği için pek göze çarpmazlar. Özellikle ikinci avlunun duvarlarındaki çizim örnekleri ilgi çekicidir. Birinci avlunun tam karşısında bulunan pencereyi iki duvarda da grafiti örneklerine rastlanır.

Her iki avludaki tespit edilen toplam grafiti sayısı 28'dir. Bunlardan, birinci avlunun karşı duvarında bir kale ve altı gemi, ikinci avlu girişinin sol duvarında yedi

geyik, dört kuş ve dokuz gemi; ikinci avlunun sağ duvarında ise bir kale çizimi bulunmaktadır.

Bu grafitilerin darüşşifada yatmakta olan hastalar tarafından çizildiği düşünülmekteyse de, günümüze ulaşan herhangi bir bilgi ve belge yoktur. Çizgiler farklı karakteri yansıtmakta, gemi ve çeşitli hayvan resimlerinin yanı sıra kale duvarları ve burçlarının çizimleri ön plana çıkmaktadır.

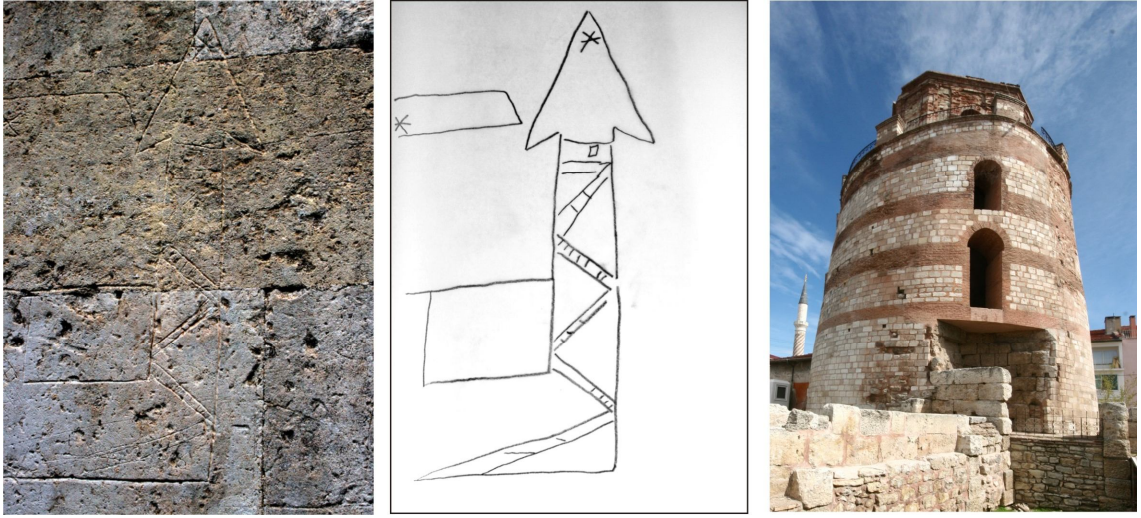

Resim 38- Edirne'ye ait eski gravürlerdeki yelkenliler (Ch. Lalaisse- Gravürlerle Türkiye)

Yine çizgilere bakıldığında bu kişilerin gemilerle ilişkisi olduğu da düşünülebilir. Gemi grafitilerini çizen ya gemiciydi, ya da o yıllarda külliye'nin önünden akan Tunca Nehri'nde ulaşım amaçlı kullanılan kayıkları görüp resmediyordu.

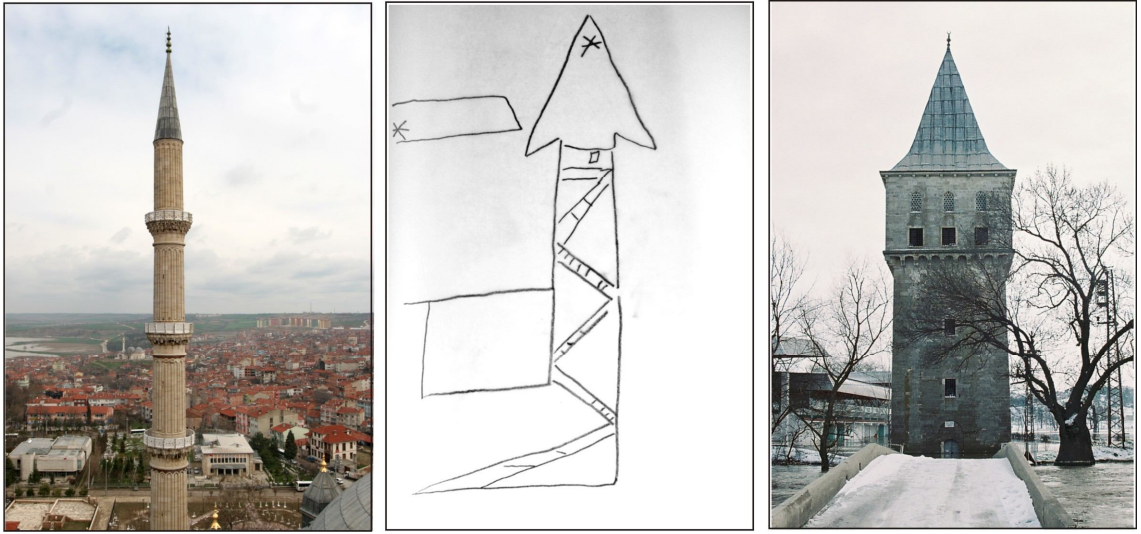
Darüşşifanın bir ve ikinci avlusunun duvarlarında 2 adet büyük kale duvarlarını andıran çizimler vardır. Bu kuleler tepesindeki külahlar itibarıyla minareyi de andırmaktadır. Şifahanenin faaliyette olduğu yıllarda Edirne Kalesi'nin ayakta olduğu düşünülürse, bu sur çizimlerinin Edirne Kalesi'ne ait olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Edirne Kalesi'nin 4 tane büyük kulesi vardı ve bunlardan 3 tanesi külliye'nin bulunduğu alandan görülebiliyordu. Yine bu minareyi de andıran çizimlerle Edirne'deki minarelerde anlatılmış olabilir

O tarihlerde Edirne Sarayı'nın etrafında da yüksek duvarlar ve kuleler vardı. Darüşşifanın duvarlarındaki kale ve burçların Edirne Sarayı'na ait olabileceği de akla gelen diğer bir yaklaşımdır.

Fotoğraf 54- Grafitilerdeki kule ve Edirne Kalesi'nin günümüze ulaşan tek kulesi

Çizim 4- Fotoğraf 54'deki grafitinin çizimi

Fotoğraf 55- Selimiye Camii minaresi ve Sarayıçi'ndeki Adalet Kulesi

VI

EDİRNE DARÜŞŞİFASI'NDA MÜZİKLE TEDAVİ

Tezimizin ilk bölümünde müzikle tedavinin tarihi hakkında ayrıntılı bilgi vermiştik. Türk-İslam tarihinde hem bireysel olarak, hem de çeşitli sağlık merkezlerinde müzikle tedavi uygulamalarının yapıldığı konusunda birçok yayın bulunmaktadır.(Bknz.Bölüm 2.1)

Resim 39- Darü'sşifa' da hastane ortamı ve müzisyenler (Çizim:Ülker Erke,boyama Nil Sarı)⁵³⁵

⁵³⁵ Ülker Erke, Nil Sarı(2002) *Ülker Erke'nin Yorumu ve Fırçasıyla Türkiye'de Tarihi Sağlık Kurumları*, Nobel Matbaacılık, İstanbul

Şam'daki Nureddin Hastanesi'nde ve daha sonra Selçuklu ve Osmanlılardaki birçok darüşşifada fiziksel ve ruhsal hastalıklar müzikle tedavi edilmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bu tedavinin yapıldığı merkezlerden birinin de Edirne Darüşşifası olduğu bilinmektedir.

Külliyenin, günümüze ulaşan vakfiyeleri ve masraf defterlerinde müzikle tedavinin yapıldığına dair bir kayda rastlanmamış olmasına karşın Vakfiyeler kuruluş yıllarına ait olup müzikle tedavi, büyük bir ihtimalle daha sonraki dönemlerde darüşşifada kullanılmaya başlanmıştır.

Ayrıca, Edirne'nin dört kez yaşadığı Rus, Bulgar ve Yunan işgallerinde, bu hastaneye ait birçok defter ve belgenin de ya yakılıp yok edildiği veya alınıp götürüldüğü kuvvetle muhtemeldir. Belki günün birinde, bu konudaki belgeler daha ayrıntılı bir şekilde gün ışığına çıkacaktır.

Bu hastane için, tarihteki müzikle tedavinin zirvesi de denebilir. Çünkü daha önce değindiğimiz hiçbir hastanede müziğin tedavide kullanımı böylesine sistematik bir şekilde düzenlenmemiştir. İnsanları rahatlatmak için sadece musiki değil, bunu tamamlayan ve belki de etkisini arttıran bir de su sesi devreye sokulmuştur.

Bu hastanenin yapılışında bir de müzik sahnesinin düşünülmesi ve ayrıca ortamın akustiğine büyük önem verilmesi de dikkati çeken diğer konulardır.

Fotoğraf 56- Edirne Darüşşifası'nın iç mekanı

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Edirne Darüşşifası'nda müzikle tedaviyi ayrıntılı olarak tanımlamaktadır ve bu konu ileriki bölümlerde ele alınacaktır. Öyle ki, bu mekânda çalınan müzik aletlerine, hanende ve sazendelerin sayılarına kadar bilgiler vermektedir.

Tıp ve mimarlık tarihinde önemli bir yeri bulunan bu hastanede müzikle tedavi sadece akıl ve ruh hastalıklarında değil, fiziksel hastalıklarda da uygulanmıştır.⁵³⁶

Resim 40- Darüşşifada hastaların hastalıklarına göre müzik çalınırdı (Soner Tuna)

Külliye'de, ilk yıllardan başlayarak çok düzenli ve ayrıntılı bir sistemin kurulmuş olduğunu, vakfiyelerden ve günümüze ulaşan masraf defterlerinden anlıyoruz. Bütçenin düzeninden, masrafların ayrıntılı olarak kaydedilmesine, personelinden, çalışanların görev tanımlamalarına kadar her şey düşünülmüş ve kayıt altına alınmıştır.

Külliye vakfedilen yerler, araziler, dükkânlar ve tüm bunların ayrıntılı gelir ve giderlerinin yanında kuruşu kuruşuna personel ve ambar giderleri defterlere düzenli şekilde yazılmasına karşılık hastanedeki tedavi yöntemleri konusunda günümüze ulaşan belgeye rastlanmamıştır. Bu bilgiler yazılmamış veya rekabet duygusu içindeki hekimlerce saklanmış olması ihtimali de akla gelmektedir.

⁵³⁶ Kazancıgil,1997: 41-42

Hasta isimleri, hekim uygulamaları, ilaç formülleri, bu ilaçların kullanım biçimleri. Müzikle tedavinin ayrıntıları. Koku ve meşguliyetle tedavinin uygulama şekilleri...Tüm bunların da kaydedildiği defterlerin olduğu çok büyük bir olasılık dahilindedir.. Bu defterlerin işgallerde yakılıp yok edildiği ve ya birçok Osmanlı arşivi belgesi gibi Bulgaristan, Rusya ve Kosova gibi ülkelerin arşivlerinde kilitli oldukları düşünülebilir. Bu arşivler üzerinde yapılacak ayrıntılı incelemeler sonrasında Edirne Darüşşifası'nda uygulanan tedavi biçimleri ve müzikle tedavi konusunda ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkün olabilir.

Fotoğraf 57- Külliye'nin yüz yıl öncesine ait bir fotoğraf. (Prof.Emre Dölen Arşivi)

Fotoğrafın icat edildiği 1839 yılından sonra pek çok fotoğrafçı makinesini kaptığı gibi gizemli ve yüzyıllar boyu dünyaya hâkim olan gizemli Osmanlı topraklarını ve özellikle de İstanbul'u fotoğraflamaya koşmuştur. Eskiye dair fotoğraflar İstanbul'dan sonra en çok Edirne'de çekilmiştir. Çünkü Edirne hem İstanbul'un yol güzergâhındadır ve hem de eski başkenttir. Bu fotoğrafların içinde Sultan II. Bayezid Külliyesi'nin de dışarıdan çekilen bir çok fotoğrafı bulunmaktadır. Acaba bu fotoğrafçılar Külliye'nin bu kadar yakınlarında dolaşp fotoğraf çektiler de içine girmediler mi? Bunun bir nedeninin Müslüman ve fakir hastaların kabul edildikleri darüşşifalara yabancı seyyahların girmelerinin zorluğu olarak da düşünülebilir.

Fotoğraf 58- Külliye'nin yüz yıl öncesine ait bir fotoğraf (Prof.Emre Dölen Arşivi)

Darüşşifada müzikle tedavinin yapıldığına ilişkin en ayrıntılı gözlem ve tanımlamayı Evliya Çelebi yapmıştır. Daha sonra başta Dr.Rıfat Osman, Ord. Prof. Dr. A.Süheyl Ünver, ve Dr.Ratıp Kazancıgil gibi araştırmacılar, müzikle tedavinin, darüşşifadaki tedavi araçlarından biri olduğunu öne sürmüşlerdir. Arslan Terzioğlu⁵³⁷ “merkezi olarak planlanmış hastane binasında, mükemmel bir akustiğin de sağlanması, daha o devirde bu hastanenin müzikle tedavi düşünülerek Mimar Hayrettin tarafından inşa edildiğini göstermektedir” diye yazmaktadır.

Dr.Osman Şevki Bey⁵³⁸, müziğin hekimlikle ilgisinin çok önceden beri bilindiğini, İstanbul’da Fatih ve Edirne’de Bayezid Bimaristanı’nda müzikle psikoterapi uygulandığını; ayrıca hastaların müziğin ahengi karşısında dinlendikleri ve ıstıraplarını unutarak musiki nağmeleri eşliğinde tedavi edildiklerinin görüldüğünü belirtir.

O.Nuri Peremeci⁵³⁹ ise müzik tedavi hakkındaki söylenenlerin yakın zamana kadar Edirne’de canlı olarak yaşandığını yazar.

Ömrünün uzun bir bölümünü Edirne araştırmalarına adanmış ve “Ben artık Edirne için yaşıyorum” diyecek kadar bu şehre bağlı olan, Ord. Prof.Dr. A. Süheyl Ünver⁵⁴⁰ de Edirne’nin Osmanlı dönemi sağlık kurumlarını incelemiş ve özellikle Edirne Darüşşifası

⁵³⁷ Arslan, Terzioğlu (1999) *Osmanlılarda Hastaneler, Eczacılık, Tababet ve Bunların Dünya Çapındaki Etkileri*, İstanbul: s.13

⁵³⁸ Şevki, 1991: 136- 137

⁵³⁹ Osman Nuri, Peremeci (1939) *Edirne Tarihi*, İstanbul: Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, Ay Matbaası: s.111

⁵⁴⁰ A.Süheyl Ünver, (1958) *Edirne'nin Tıp Tarihimiz Noktasından Ehemmiyeti*, İstanbul, Becid Basımevi S.12

üzerinde durmuş ve şunu belirtmiştir: “Akli za’f ile buraya (Edirne Darüşşifası’na. E.Ş.) gelenlerin etrafındakilerde de yapılan bu telkinin tesiri görülmüştür. Şimdiki fen ruhi hastalıkların musiki ile tedavi olunabileceğini kabul etmiştir”

Fotoğraf 59- Sağlık Müzesi’nde, müzikle tedavinin canlandırılması

7.1. Evliya Çelebi’nin Müzikle Tedavi Konusundaki Gözlemleri

Evliya Çelebi⁵⁴¹ 1652 yılında Edirne’ye geldiğinde, darüşşifaya da uğrayarak, buradaki hem genel durum hem de musikiyle tedavi konusunda ayrıntılı bilgiler vermiştir. Evliya Çelebi’nin ayrıntılı bilgi ve tanımlamaları bu mekânlardaki musikiyle tedaviyi şüphe götürmez bir şekilde ortaya koymaktadır.

Evliya Çelebi, hastanede yapılan musiki ile tedavi konusunu da şu şekilde anlatmıştır:

“Merhum ve Mağfur Bayezid Veli Hazretleri, Vakfiyesinde, hastalara deva, dertlere şifa, divanelerin ruhuna gıda ve defî seva olmak üzere, 10 adet hanende ve sazende gulan (genç erkek) tayin etmiş ki; üçü hanende, biri neyzen, biri kemancı, biri musikarcı,⁵⁴² biri santurcu⁵⁴³, biri çengi⁵⁴⁴, biri çeng santurcu biri udçu olup, haftada 3

⁵⁴¹ Evliya Çelebi (A.g.e.) cilt 6, s 20-21

⁵⁴² **Musikar:** 1-Ağızla çalınan çığırta sınıfından bir çalgıdır. Giriift ve battal adlı iki çeşidi vardır. Birden fazla neyin birbirine bağlanması oluşan ve bu boruya üflenmesi ile ses çıkaran eski bir çalgı. (<http://www.aaalozluk.com/goster.php?g=musikar+i+hatayi>) ; 2-18.yy’dan önce Türk Müiğinde kullanılan ve pan flüte benzeyen üflemeli bir çalgı. Büyük Larousse, (1986) İstanbul: İnterpress Yayıncılık, Cilt 16, s.8398

⁵⁴³ **Santur:** Kültür ve sanat tarihinin en eski çalgılarından biri. Biçim olarak kanun benzeri bir enstrüman. İbranilerin çalgısı olup 11 ci yüzyıldan sonra Avrupa’ya yayılmıştır. (<http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/santur>)

kez gelerek hastalara ve delilere musiki faslı ederler. Allah'ın emriyle, nicesi saz sesinden hoşlanır ve rahat ederler.

“Doğrusu musiki ilminde neva, rast, düğah, segah, çargah, suzinak makamları onlara mahsustur. Ama zengule makamı ile buselik makamında rast karar kılsa insana hayat verir. Bütün saz ve makamlarda ruha gıda vardır.”

Resim 41- Evliya Çelebi 1652 yılında darüşşifaya gelmiş ve gördüklerini ayrıntılı olarak yazmıştır.

Bu anlatılanlardan şunu çıkarmak mümkündür:

1652 yılında darüşşifada hastaları iyileştirmek için müzikle tedavi yapıyordu. Bu amaçla hastanede 10 kişilik bir müzisyen grubu vardı ve bu grup haftanın üç günü müzik yapardı. Bunlardan üçü şarkı söyler diğerleri çalardı. Müzik aletleri arasında ney, santur, çenk, keman, mıskal ve ud bulunurdu. Bu faaliyet esnasında Türk müziğinin değişik makamları çalınırdı. Çalınan makamlar ise neva, rast, düğâh, segâh, çargâh, suzinak, zengule ve buselik gibi makamlardı. Musikiyle tedavi sadece deliler için değil, diğer hastalar için de uygulanırdı.

Dönemine göre olukça ayrıntılı sayacağımız bu bilgiler, darüşşifada müzikle tedavi yapıldığını açıkça ortaya koyacak niteliktedir.

⁵⁴⁴ **Çeng:** Bugünkü harpa benzer kanunu andıran ve dik tutularak çalınan bir çeşit müzik aleti. Binlerce yıl boyunca Anadolu, Mezopotamya ve Mısır uygarlıkları yanı sıra Orta Asya ve Uzak Doğuda da kullanılan köşeli arpların tarih sahnesinden en son çekilene Osmanlı “çengi”dir. (<http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/%E7eng-> (Erişim 2.06.2008))

Fotoğraf 60- 16.yüzyılda darüşşifadaki müzikle tedavide kullanılan enstrümanlar: Ud, kabak kemane, rebap, ney, santur ve çeng.

Ayrıca, Evliya Çelebi'nin kendisinin de müzisyen olması ve döneminin müzik üstadı Derviş Ömer Gülşeni'den musiki dersleri almış olması, bu konudaki görüşlerini daha değerli kılmaktadır.⁵⁴⁵

7.2. Darüşşifa'nın Musiki Sahnesi

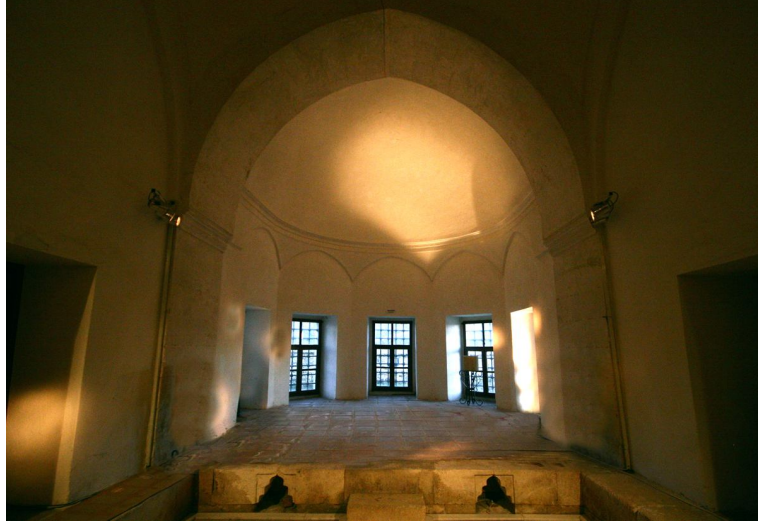
Darüşşifanın giriş kapısının tam karşısında bulunan, dışa doğru çıkık yarım kubbeli açık sayvanın musiki sahnesi olduğu ve müzisyenlerin burada oturarak eserlerini icra ettikleri yoluna yaygın bir görüş vardır. Hizmete girmesinden bu yana 500 yılı aşkın bir zamanın geçtiği darüşşifada bu bölümün değişik zamanlarda ve farklı amaçlarla kullanılmış olabileceği de muhakkaktır. Darüşşifanın mimari yapısı ve akustiğindeki yüksek planlama dâhilinde, bu bölümün musiki icra edilen yer olması ihtimali daha akla yakındır.

Dr. Rıfat Osman Bey ve Mimar Kemal Altan, bu bölümün mescit olduğunu öne sürerler.⁵⁴⁶ Bu fikir pek kabul görmez. Çünkü darüşşifanın hemen bitişiğinde külliyenin camisi vardır. Çok yakında böylesine büyük ve güzel bir caminin olması, ayrıca darüşşifanın içinde küçük bir mescit yapılmasını gereksiz kılar.

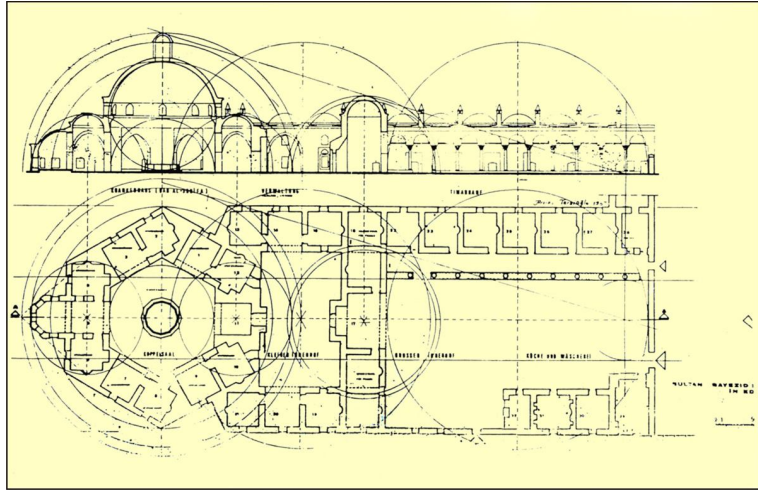
⁵⁴⁵ Kazancıgil 1997: 61

⁵⁴⁶ Dr.Rıfat Osman Bey, Darüşşifanın gerilediği dönemlerde ve Balkan Savaşı sırasında Edirne'de çalışmış biridir. Savaş ve fakirlik yıllarının hakim olduğu bu yıllarda mescit olarak kullanılmış olabilir.

Ratıp Kazancıgil⁵⁴⁷, “Dini mimarimizde dışa açık pencere şeklinde bir mihrap yapısına açık namazgâhlarda bile rastlanmamaktadır. Kible yönüne düşen orta pencere diğerlerine benzeyip, önce kapalı mihrap iken sonradan pencereye dönüştürüldüğüne ilişkin bir ize rastlanmamaktadır. Vakfiyede ise burada görevli imam ve müezzin kadrosu bulunmamaktadır” diye yazar.

Fotoğraf 61- Edirne Darüşşifası'ndaki müzik sahnesi, mekana hakim bir konumda bulunuyor.

Plan 34- Darüşşifanın geometrik proporsiyonları ve akustik planı (Arslan Terzioğlu)

Dr. Osman Şevki Uludağ⁵⁴⁸, Oktay Aslanapa, Bedii N.Şehsuvaroğlu, Osman Nuri Peremeci⁵⁴⁹ ve Ratıp Kazancıgil⁵⁵⁰ ise bu bölümün musiki sahnesi olmasının akla daha

⁵⁴⁷ Kazancıgil 1997: 48

⁵⁴⁸ Osman Şevki Uludağ, (1918) *Osmanlı Tababeti*, Akşam Matbaası, İstanbul,s.75-88

yakın bir görüş olduğunu öne sürerler. Arslan Terzioğlu bu iddiada yetinmemiş ve darüşşifanın akustik planını da çizmiştir. (Plan 11)

10 kişilik hanende ve sazende grubu geniş mekâna hâkim ancak böyle bir alanda oturarak müzik icra edebilirlerdi. Bu alanın dışında herhangi bir yerin müzik icrası için uygun olmadığı da araştırmacıların birleştiği ayrı bir konudur.⁵⁵¹

Fotoğraf 62- Evliya Çelebi'nin anlatımı doğrultusunda müzik sahnesinin canlandırılması

Edirne Darüşşifası'nda müzikle tedavinin yapıldığı, Dr. Adnan Çoban⁵⁵², Ahmet Şahin Ak⁵⁵³, Osman Şevki⁵⁵⁴ ve Semavi Eyice⁵⁵⁵ gibi araştırmacılar tarafından da kabul edilmektedir.

Ayrıca külliye bünyesinde bir mehterhanenin bulunduğu da belirtmiştik (Bknz. Bölüm 3.10.7) Site içinde mehterhanenin olması bu yapılarda bol müzisyenin olması anlamına gelir. Mehterhane bünyesindeki müzisyenlerin aynı zamanda darüşşifada müzik terapi seanslarına katılması da akla yakın bir konudur.

Osman Şevki, Türk İslam şifahanelerini anlatırken, mehterhanelerin rolünden de söz eder. Şevki, haftanın belirli gün ve saatlerinde bimarhanelerde Mehter-i Hakani konserleri verildiğini, bimarhanelerin bu mehter gruplarının dışında kendi musiki

⁵⁴⁹ Peremeci 1939:111

⁵⁵⁰ Kazancıgil (A.g.e) 61

⁵⁵¹ Kazancıgil,(A.g.e): 48

⁵⁵² Çoban, 2005: 57

⁵⁵³ Ak, (2006):179

⁵⁵⁴ Şevki, 1991: 136

⁵⁵⁵ Semavi Eyice, *Bayezid II. Camii ve Külliyesi* Türk Diyanet Vakfı 6. cilt s.44

takımlarının olduğunu ve bu müzik grubunun çalgıları arasında mehterhanenin zurna, davul, nakkare, zil ve kös gibi enstrümanlarının dışında ney, keman, musikar ve ses sanatçılarının olduğunu da anlatır.⁵⁵⁶

Resim 42- Osmanlı'da Mehteran Bölüğü

Evliya Çelebi⁵⁵⁷, Edirne Darüşşifası'nda sadece müziğin değil güzel kokuların da insan sağlığı üzerindeki olumlu etkisinden söz eder. “Bahar mevsiminde çiçek kısmından sim ve zerrin, deveboynu, müşk-i Rumi, yasemin, gülnesrin, şebboy, karanfil, reyhan, lale ve sümbül gibi çiçekleri hastalara verip güzel kokuları ile hastaları iyi ederler” 1652 yılında musikinin yanında güzel kokuların insan ruhu üzerindeki etkilerinin düşünülmüş ve bu hastanede uyulanmış olması ilginçtir. Kazancıgil, bu konuda “Makamlar nasıl sesin ayrı tonlardaki armonisiyse, değişik kokular da, güzel kokunun ayrı ayrı tonlarda oluşturdukları armonidir. İnsan ruhu kendi yapısına uygun düşen güzel koku ve güzel sesler karşısında rahatlar, haz duyar ve rahatlayıp huzura kavuşur”⁵⁵⁸ demektedir.

⁵⁵⁶ Şevki, 1995: 140

⁵⁵⁷ Evliya Çelebi, (1979) *Seyahatname*, sadeleştiren Z. Danışman Yeni Baskı. Cilt 6, s.21.

⁵⁵⁸ Kazancıgil,1997: 62

7.3. Darüşşifa’da Müziğin Etkisi Üzerine Bir Test

Şu an Sağlık Müzesi olarak kullanılan Darüşşifa, dönemin hastanesi ortamı şeklinde canlandırılmış olup yine tedavide kullanıldığı bilinen musiki makamları fon müziği olarak sürekli çalınmaktadır.

Müzeye gelen ziyaretçiler üzerinde müze görevlilerince 2007 yılı Mayıs ayı içinde yapılan bir araştırma sırasında, ziyaretçiler darüşşifa içinde dinledikleri müziğin kendilerini ruhsal olarak rahatlattığını ifade etmişlerdir. 100 ziyaretçiye yüz yüze görüşme uygulanmış ve dinletilen bu müzikten etkilenip etkilenmedikleri sorulmuş; 92 kişi, bu ortamda müzik dinlemenin kendilerini olağanüstü şekilde rahatlattığını ifade etmişlerdir. Ayrıca ziyaret amacıyla, Uzunköprü Rehabilitasyon Merkezi’nden müzeye iki kez getirilen zihinsel engelli kişilerin de darüşşifada çalınan müzikten çok etkilendikleri ve mekândan kolay kolay çıkmadıkları, gözlemlenmiştir.

Fotoğraf 63- Uzunköprü Rehabilitasyon Merkezi hastaları darüşşifada (16 Mayıs 2007)

VII

DARÜŞŞİFA'DA ODALARIN KULLANILMASI, PERSONEL DURUMU VE DİĞER AYRINTILAR

7.1. Darüşşifa Odalarının Kullanımı

Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası, hiç şüphe yok ki çok uzun yıllar insanlara hizmet vermiştir. Kuruluşundan, 1877–78 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar, yani 389 yıl boyunca aralıksız olarak hastalara şifa dağıtmıştır. Bu tarihteki Rus İşgali, ardından yaşanan kötü günler ve Balkan Savaşları nedeniyle belirli dönemlerde kapansa da, darüşşifanın 1916 yılına kadar hizmet verdiği bilinmektedir.⁵⁵⁹

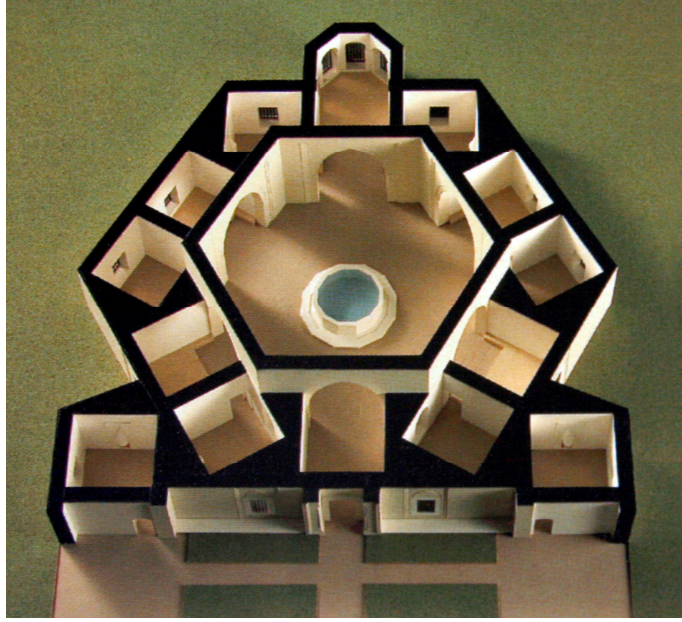
Yaklaşık 400 yıllık bir zaman dilimi boyunca zaman darüşşifanın bölümlerinin çok farklı amaçlarla kullanılmış olabileceği akla yakın bir durumdur. Ana mekânın yataklı tedavi bölümü olarak kullanılması pek değişmese de, bu bölümün dışında bulunan birinci avludaki 12 ve ikinci avludaki 4 odanın zaman içinde farklı amaçlarla kullanılmış olabileceği kuvvetle olasıdır.

Kuruluş yıllarında kaleme alınan vakfiyesinde yataklı bölümde kullanılan eşyalar sayılırken “İmaret tımarhanesinde, bimarlar için müheyya ve mürettep 30 kıt'a döşek ve 30 kıt'a yorgan ve 64 kıt'a yastık vardır.” denmektedir. Bu anlatımdan açıkça görüyoruz ki, kuruluş yıllarında hastane 30 yataklıdır. Bu sayı dönemine göre oldukça yüksek bir sayıdır. Daha sonraki uzun yıllar boyunca mutlaka bu sayı, ihtiyaç doğrultusunda azalmış ve arttırılmıştır.

Ancak birinci avlu kenarındaki odalarla, ikinci avlunun sağ ve solundaki odalar ile ilgili olarak vakfiyede de herhangi bir açıklama yoktur.

⁵⁵⁹ Ratıp Kazancıgil, Nilüfer Gökçe (2005) *Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Reisliği ile Edirne valiliği ve dönemin İçişleri Bakanlığı ile yapılan yazışmalar*. Yöre Dergisi Sayı: 65 S.3-13

Külliye'nin 1490 yılına ait masraf defterinde, darüşşifanın onarımı için ayrılan paranın harcama yerleri sayılırken, bu odaların hangi hizmette kullanıldığı ayrıntılı olarak belirtilmiştir; ancak zaman içinde bu odaların kullanım amacı değişmiş olabilir.

Fotoğraf 64- Darüşşifadaki Kışlık ve Yazlık Hasta Odalarının maketi

Ömer Lütfü Barkan'ın⁵⁶⁰ çıkarmış olduğu bu listeye göre darüşşifanın odalarının kullanımı şu şekildedir:

“Höcerat-ı darüşşifa:

- 1. Der enderün (iç bölüm): 6 bab, 5 sofa*
- 2. Der miyane (orta bölüm): Höcerat 4 bab, 2 sofa. İki höcresine edviye (ilaç) koyarlarmış.*
- 3. Der birun (dış kısım): Kılar bab, matbah bab, kayyumhane bab, kavashane bab, kehhalhane bab, cerrahhane bab, höcre-i meanin, höcre-i cameşüy, hela bab, hane-i tabah-ı eşribe'antahta”*

Ratip Kazancıgil⁵⁶¹, bu listeyi günümüz Türkçesine şu şekilde sadeleştirmiştir.

- Hastanenin ana bölümünde 6 kışlık oda ve 5 sofa bulunmaktadır.

⁵⁶⁰ Ömer Lütfü Barkan. *Belgeler*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu, Cilt 1 S.287

⁵⁶¹ Kazancıgil, 1997: 47

2. İkinci avluda 4 oda ve 2 sofa bulunmaktadır ve odalardan ikisi ilaç deposu olarak kullanılmıştır.
3. Birinci avludaki odalar şu hizmetlerde kullanılırdı. Kiler, mutfak, bekçi ve nöbetçi odaları, göz doktoru odası, cerrah odaları, akıl hastalarını tecrit odası, çamaşır odası, ilaç olarak kullanılan şurupların hazırlandığı mutfak.

Böylece birinci ve ikinci avludaki odaların kuruluş yıllarında hangi hizmetlerde kullanıldığı belgesel bir açıklığa kavuşmuştur. Yine bu belgelerden anlıyoruz ki, hastane ilk yıllarda göz doktoru ve cerrahların da görev yaptığı çok yönlü bir hastaneydi.

7.2. Darüşşifa'nın Personel Kadrosu

Darüşşifa kuruluş yıllarında çok yönlü bir hastanedir; ancak, burasının bir "akıl hastanesi- tımarhane" olduğu yönünde günümüze ulaşan yaygın bir görüş vardır. Hastane bu özelliğine büyük bir ihtimalle 17. yüzyıldan sonra ulaşmıştır. Aşağıda göreceğimiz gibi ilk dönemlerin personel kadrosunda cerrahlar ve göz hekimleri bile vardır. Dr. Osman Şevki Bey, "Bu kurumun, yalnız mecnun (akıl hastası) tedavisine mahsus bir tımarhane olduğu hakkında bazı söylentiler ve kayıtlar mevcutsa da bunlar doğru değildir." demektedir⁵⁶². Sultan II. Bayezid Külliyesi ile ilgili günümüze ulaşan en sağlam ve tartışmasız kaynaklar vakfiyelerdir. Bu vakfiyelerde de hastanenin yalnız akıl hastalıklarına yönelik bir kurum olduğuna dair bir kayıt yoktur.

Vakfiyelerde birçok konuda olduğu gibi bu sitedeki çalışanlarla ilgili de ayrıntılı bilgiler verilmiş, çalışan kişilerin maaşlarından tutun, kişiliklerine ve görev tanımlamalarına kadar varan ayrıntılı bilgiler akarılmıştır. Bizler de bu bilgiler doğrultusunda günümüzden 500 yıl öncesinin bu yapısı ile ilgili daha detaylı bilgiler elde edebiliyoruz.

Vakfiyelerde, külliyenin diğer bölümlerinin olduğu gibi darüşşifanın personel kadrosu da belirtilmiş olmasına karşın; aradan geçen uzun yılların, bu personel durumunu değişikliğe uğratmış olması da kaçınılmazdır.

⁵⁶² Osman Şevki (1991) *Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, S.107

Resim 43- Osmanlı’da dağlama ile tedavi yapan bir hekim gravürü (Sabuncuoğlu-Cerrahiyat-ül Haniye, İ.Ü.Tıp Fak.Tıp Tarihi ve Deontoloji ABD)

Kuruluş yıllarında Darüşşifa’nın personel kadrosu ve alacakları ücretler ile görevleri vakfiyede şu şekilde yer almıştır.

“Vakıf sahibi Sultan öyle şart etti ki:

*Darüşşifada 3 bilgili tabip olacak. Bir tanesi öbür ikisinin reisi (baştabip) olacak. Hizmetlerde reise danışacaklar. Reis günde 30, diğerleri 10’ar akçe alacak.

*İki kehhâl (göz doktoru) olacak. Bunlar kendi dallarında yetenekli kişiler olacaklar. Her birine günde 7 akçe verilecek.

*Güvenilir 1 kâtip, günde 4 akçe alacak.

*4 adet hizmetkar (hastabakıcı), günde 3'er akçe alacaklar. Dertli ve hastaların hizmetlerini görecekler. Hastalara güler yüzle ve iyilikle hizmet edecekler.

*Bir kişi olacak ki; şurup pişirmekte, ilaç dövmekte tıbbi kanunlara göre marifetli olacak ve günde 6 akçe alacak.

*Bir vekilharç ki; (satın alma görevlisi) dürüst olacak. Otların iyisini kötüsünden, bayatını tazesinden ayırt edebilecek. İlaçların alım satımı onun elinde olacak ve günde 4 akçe alacak.

*Bir kilerdar, güvenilir olacak, zalim olmayacak. Günde 4 akçe alacak.

*İki aşçı olacak. Hastaya uygun yemekleri hekimin emrettiği şekilde pişirmeyi bilecek. Her biri günde 3 akçe alacak.

*Bir ferraş (örtüleri düzenleyen, yatakları yapan): Günde 3 akçe alacak.

*Bir gassal (ölü yıkayan kişi): Günde 3 akçe alacak.

*Bir bevvap (kapıcı): Günde 3 akçe alacak.

*Bir hadim (buhurdancı): Günde 3 akçe alacak.”

Bu bilgileri özetleyecek olursak; darüşşifada o yıllarda 3 hekim, 2 göz hekimi, 2 cerrah, 1 katip, 4 hizmetli, 1 eczacı, 1 vekilharç, 1 kilerci, 2 aşçı, 2 ferraş, 2 gassal görev yapmaktaydı.⁵⁶³

Vakfiyenin yazıldığı tarihlerde darüşşifada **21** kişi görev yapmaktaydı ve bunlara günlük **126** akçe ödeniyordu. Ayrıca ekmek, gıda maddeleri, ilaçlar ve şurup giderleri için de günlük **200** akçe ödenek konmuştu.

1617 yılında tutulan muhasebe defterine göre, darüşşifada çalışanların sayısı 21’den 27’ye, bunlara ödenen ücret ise günlük 126 akçeden, 142 akçeye yükselmiştir.⁵⁶⁴

7.3. Sultan II. Bayezid Darüşşifası’nda Hizmet Vermiş Hekimler⁵⁶⁵

Şifai: Edirneli şair hekimlerden olup, asıl adı “Abdülbaki”dir. Edirne’de yetişmiş, sonra Arabistan ve Ortadoğu’da uzun gezilere çıkmış; gittiği yerlerin bilginlerinden dersler almış. Böylelikle hekimlikte de ün yapmış ve 1053 (M:1644) yılında Edirne’ye dönüp Sultan II. Bayezid Darüşşifası’na başhekim olmuştur. Aynı zamanda usta bir “mühür kazıcı”dır. 1665 yılında Edirne’de ölmüştür.

Sani’i : Edirneli attar Ahmet Efendi’nin oğludur. Düzenli bir eğitim görmüş, tıp ilmini de öğrenip bu yolda üne ulaşmıştır. Kimya ile uğraşırken yaptığı çalışmalar sırasında dişleri dökülmüştür.

⁵⁶³ Osman Nuri Peremeci (1939) *Edirne Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, Resimli Ay Matbaası, İstanbul: s.71; Kazancıgil,1997:49

⁵⁶⁴ Ömer Lütfi Barkan, *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu, İstanbul Cilt 1 s.352

⁵⁶⁵ Kazancıgil,1997:63-64-65

Nasuhi: XVI. yüzyılın ilk yarısında yetişmiş, Edirneli bir şair ve hekimdir. Edirne’de bir dükkân açıp attarlık ve hekimlik yapmıştır. Kendisi zarif, şen ve nüktedan olduğu için dükkânı daima seçkin kişilerin uğradığı bir yer olmuştur.

Atai: Sultan II. Selim Devrinde Edirne’de yetişmiş şair-hekimlerdendir. Kendisine “Hekim Sinanoğlu” da denmiştir. Önce döneminin temel bilimlerini öğrenmiş, sonra da tıp bilimine heves edip hekimlik mesleğini seçmiştir. Edirne’de Sultan II. Bayezid Darüşşifası’nda ikinci tabip olmuş ve bu hizmette iken vefat etmiştir.

Hekim Hasan Bin Kasım: II. Bayezid Darüşşifası’nın ilk hekimlerindendir. Dr. Feridun Nafiz Uzluk’un bir notunda, 1492 yılında hekim Hasan Bin Kasım’ın birinci tabip olduğu yazılır.

Ahi Çelebi: Asıl adı “Muhammed İbni Kemal”dir. Tebrizli Kemaleddin’in oğludur. Sultan II. Bayezid ve I. Selim Dönemlerinde “Tabibi Sultani”, yani padişahların özel hekimi olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman Devri’nde de bir süre görev yapmış ve bu arada Edirne Darüşşifası’na başhekim olmuştur. Kendisinin, böbrek ve mesaneden meydana gelen taşlara dair yazdığı “Risaletü Kula el Mesane” adlı Türkçe bir kitabı vardır. Ayrıca İbn-ül Nefis’in “Mucez” adlı Arapça tıp kitabını Türkçe’ye çevirmiştir.

Destari: Sarıklı İbrahim adlı bir cerrahın oğludur. Kendisi de babasının lakabı ile tanınmıştır. Tıp bilimine ilgi duyup hekim olmuştur; aynı zamanda şairdir. Sultan II. Bayezid Darüşşifası’nda baştabip iken, 1624 yılında ölmüştür. Mezarının yeri bilinmemektedir.

Sinan Efendi: Edirne Darüşşifası’nda Reis’ül Etibba (Baştabip) olduktan sonra, İstanbul Fatih Darüşşifası’na atanmıştır. Yavuz Sultan Selim Trabzon Sancağı’nda iken, O’nun özel hekimi olmuştur. Yavuz’un padişahlığında saray hekimliğine getirilmiş ve Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Reis’ül Etibba iken, (1544-45) yıllarında ölmüştür.

Süleyman Efendi: Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası’nda gündelik 30 akçe ile hekimken, 1578-79 tarihinde Fatih Darüşşifası’na tayin edilmiştir.

Haydar Efendi: Ataide kaydı yoktur. İstanbul Haseki Sultan Darüşşifası’nda gündelik 25 akçe ile Tabib-i Evvel iken, 1578-79 tarihinde Süleyman Efendi’nin yerine, gündelik 30 akçe ile Edirne Darüşşifası’na tayin edilmiştir.

Ahmet bin Hüseyin “Kahvecizade”: Kitabesindeki yazıdan “Ahmet bin Elhaç Hüseyin bin Ali El Edirneli El’Arif Kahvecizade” Edirneli olduğu anlaşılmaktadır. Bir süre Sultan II. Bayezid Darüşşifası’nda baş tabip olarak çalışmıştır. Tıbbi deneyimlerini içeren, beş bölümlük “Ceridetü-l Etibba ve Feridetü-l Etibba” adlı Türkçe bir eseri vardır.

Fani (Attar): Edirneli olup, şair ve hekimdir. Sultan IV. Murat Dönemi’nde yaşamıştır. Farisi’nin tıbbi bir risalesini dilimize çevirmiştir. 1595’te bilmecelele ilgili manzum bir eser yazmıştır.

Mehmet bin Ahmet bin İbrahim: Edirnelidir. Hindistan’a gidip 10 yıl Hint Hükümdarı’nın yanında kalmış ve dönüşünde “Kamusü’l-Etibba” adlı tıp kitabını, 1680 yılında dilimize çevirmiştir.

Lari Abdülhamid Çelebi: Fatih Sultan Mehmet ve Sultan II.Bayezid’in özel hekimliğini yapmıştır. Aslı Horasanlı olup, “Lari-i Acemi” adıyla da tanınırdı.

Cerrah Safari: Kanuni Sultan Süleyman Devri’nin şair-hekimlerinden olup, Edirnelidir. Zamanının tanınmış cerrahlarından.

Hekim Çelebi: 1610 yılında Bayezid Darüşşifası’nda çalıştığı ve günde 40 akçe aldığı bilinmektedir.

7.4. Evliya Çelebi’nin Darüşşifa ile İlgili Gözlemleri

Sultan II. Bayezid Külliyesi ve Darüşşifası ile ilgili günümüze ulaşan en önemli belgelerden biri Evliya Çelebi’nin anlattıklarıdır. 1652 yılında Edirne’yi ziyaret eden Evliya Çelebi bütün detayları ayrıntılı incelemiş ve kaleme almıştır. Hem yapının mimarisi hem de buradaki uygulamalar ve özellikle ileride müzikle tedavi ile ilgili anlatacağımız bölümde ayrıntılarını göreceğimiz darüşşifadaki müzikle tedavi konusunda çok değerli bilgileri günümüze ulaştırmıştır.

Evliya Çelebi külliyyeden; “*Orada bir Darüşşifa vardır ki dil ile tarif edilmez, kalemler ile yazılmaz.*” diye bahseder. Ünlü seyyah, ayrıca bu şifa merkezi ile ilgili şunları anlatmıştır:

Resim 44- 1652 yılında Edirne'ye gelen Evliya Çelebi, darüşşifaya da uğramış ve burada gördüklerini ayrıntılı olarak yazmıştır. (İllüstrasyon: Soner Tuna)

“Adı geçen bağın ortasında, göğe baş uzatmış bir yüksek kubbedir ki güya aydınlık hamam camekânı gibi tepesi açıktır. Bu açık yerde altı adet ince mermer sütunlar üzerinde Kiyaniyan tacı gibi bir kubbecik vardır. San'atkar iş üstadı, bu küçük kubbenin ta tepesine halis altın ile yaldızlanmış bir çeşit demir mil üzerine bir bayrak yapmış, ne taraftan rüzgâr eserse, o bayrak o tarafa döner. Garip görünüşlüdür. Ama aşağı büyük kubbe sekiz köşelidir. Bu kemerli kubbe içinde dahi sekiz kemer vardır. Her kemerin altında bir kış odası vardır. Bu odaların her birinde ikişer pencere vardır. Bir penceresi odanın dışında olan gülistanlı ağaçlığa bakar, diğeri de bu büyük kubbenin ortasındaki büyük havuz ve şadırvana bakar. Bu sekiz adet kışlık odanın önünde, yine büyük kubbe içinde sekiz adet yazlık odalar vardır.

Üç tarafı kafesli mermerler ile yapılmış bu büyük kubbe altındaki büyük havuzun çevresindeki sel sebillerden berrak su çağlayıp havuza girince, fiskiyelerden berrak su, kemerli kubbenin göbeğinde nihayet bulur.

Böyle dikkat ve özenle yapılmış şifa yurdunun anlatılan odalarında çeşitli hastalıklara tutulmuş zengin ve fakir, ihtiyar ve genç doludur.

Bazı odalarda ilkbaharda delilik mevsiminde Edirne'nin aşk denizi derinliğine düşmüş sevdalı âşıklar çoğalıp, hekimin emriyle bu tımarhaneye getirilerek altın ve gümüş yaldızlı zincirlerle kerevetlerine takılıp, her biri aslan yatağında yatar gibi kükreyip yatarlar... Kimisi havuz ve şadırvanlara bakıp kalender hülyası kabilinden

sözler eder, nicesi dahi o kemerli kubbenin etrafında olan gülistan, bağ ve bostan içindeki binlerce kuşların civıltılarını dinleyip, delilerin perdesiz ve ölçüsüz sesleriyle feryada başlarlar.

Bahar mevsiminde çiçek kısmından sim ve zerrin, deveboynu, müşkü rumi, yasemin, gülnesrin, şebboy, karanfil, reyhan, lale, sümbül gibi çiçekler hastalara verilip güzel kokuları ile hastalar iyileştirilirler. Fakat delilere bu çiçekleri verince kimini yerler, kimini ayakları altında çiğnerler. Bazıları dahi meyveli ağaçları seyredip, ah daha hel hope pe pohe pelo deyip, çimenlik temaşası ederler... ”⁵⁶⁶

7.5. Darüşşifa'nın Mutfağı

Külliyenin asıl mutfağı imaret bölümündedir. Bu bölümde, külliye'nin tüm personeline, misafirlere ve fakir fukaraya çeşitli yemekler pişmekteydi. Mutfak içinde ayrıca “fodlahane” denilen ekmek pişirilen bir yer vardı. 1493 tarihli vakfiyeye göre bu mutfakta 1 aşçıbaşı, 5 aşçı, 6 ekmekçi, 2 hizmetçi, 1 temizlikçi, 1 buhurcu, 2 bulaşıkçı, 2 pirinç ayıklayıcı, 2 buğday dövenci görev yapmaktaydı. İmaret mutfağında pişirilen yemeklerin çeşidi ve bolluğu yine bu vakfiyede ayrıntılı olarak belirtilmiştir.⁵⁶⁷

Darüşşifa'nın mutfağında ise hastaların hastalıklarına göre hekim önerisiyle yemek pişirilirdi. ⁵⁶⁸

1652 yılında Edirne'ye gelen ve Külliye'yi de ziyaret eden Evliya Çelebi⁵⁶⁹, hasta mutfağında pişirilen yemeklerden de söz etmiştir. Evliya Çelebi “Seyahatnamesi'nde” bu konuyu şöyle anlatmaktadır.

“Gece ve gündüz üç kere, ister divane, ister hasta olsun mutfaktan her hastanın derdine göre nefis yemekler verilir. Kekik, turaç, sülün, güvercin, üveyik, kaz, ördek ve bülbüle varıncaya kadar bütün kuşları avcılar mütevelliyeye getirip hekimlerin arzu ve isteğine göre pişirerek hastalara verirler.”⁵⁷⁰

⁵⁶⁶ Evliya Çelebi, (1979) *Seyahatname*, sadeleştiren Z. Danışman Yeni Baskı. Cilt 6, s.21-25

⁵⁶⁷ Kazancıgil, 1997: 72-73

⁵⁶⁸ Kazancıgil (A.g.e.) 9

⁵⁶⁹ Evliya Çelebi ,1979: Cilt 6, s.23

⁵⁷⁰ Zuhuri, Danışman (1979) *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt 6, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, Kardeş Matbaası, s.21-25

1490 yılındaki muhasebe bilânçosu gider hesaplarına göre bu mutfağa alınan malzemenin listesi de Ömer Lütfi Barkan tarafından çıkarılmıştır. Toplam 89 kalem tutan bu malzemelerden bazıları ise şunlardır:

4 vakiyye nebat şekeri, 27 vakiyye Frenk şekeri, 50,5 vakiyye bal. Bu listede dikkat çeken diğer malzemeler ise şunlardır:

Resim 45- Darüşşifa mutfağında hastaların hastalıklarına göre yemek pişirilirdi. (İllus.: Soner Tuna)

Cerrahlar ve şerbetçiler için mintan (kısa kollu gömlek), cerrahlar ve hastalar için pamuk, hizmetçiler için önlük, 14 adet gecelik entari, 29 dirhem inci, hastaların hamamda yıkanması için 175 akçe, ölenlerin defin işleri için 203 akçe.⁵⁷¹

7.6. Darüşşifa’da Macun ve İlaçlar

Darüşşifa’da birinci avlunun sonunda bulunan 4 odadan birinin şurup odası olduğu ve ikinci avludaki odalardan ikisine de ilaç konulduğu bilinmektedir.⁵⁷²

Darüşşifa’nın dönemin hekimlik bilgilerinin uygulandığı çok yönlü bir hastane olduğu düşünülürse, burada kullanılan macun ve ilaçların da çok önemli olduğu karşımıza çıkar. Günümüze kadar ulaşan belgelerde, burada ilaç yapımları ile ilgili detaylı bilgi ve belgeye rastlanmamıştır. Buradaki ilaçlar hangi karışımlarla yapılırdı ve hangi tür hastalara hangi ilaç verilirdi yolunda bir bilgiye henüz sahip değiliz. Sadece

⁵⁷¹ Barkan, 1982: .278-281

⁵⁷² Kazancıgil,1997:47

bazı kayıt defterlerinde darüşşifaya ilaçlarla ilgili malzemenin alındığı görülmektedir. Ayrıca Evliya Çelebi⁵⁷³'nin anlattıkları arasında da böyle bir bölüme rastlanır.

Fotoğraf 65- Sağlık Müzesi'nde mankenlerle canlandırılan ilaç şuruphanesi

1490 yılındaki muhasebe bilânçosu gider hesaplarına göre, şuruphane (İlaç yapım yeri) için alınan malzeme listesinin bazıları şunlardır:

“353 vakiyye çeşitli ilaçlar, 2 miskal misk, 1 miskal beyaz amber, 10 kantar kuru gül, 36 vakiyye gül suyu, 35 vakiyye sevr dili suyu, 41,5 vakiyye raziyane suyu, 300 dirhem kafur, 35 adet hindistan cevizi, 150 adet nar, 25 vakiyye limon suyu, 25 vakiyye şahtere suyu, 41 vakiyye hindiba suyu, 3 vakiyye defne yağı, 9 vakiyye badem yağı, 28 vakiyye şırnıgan, 820 adet kavanoz şişe, bazı ilaçların İstanbul'dan Edirne'ye getirilmesi için ödenecek kira ücreti”⁵⁷⁴.

1516 yılına ait masraf defterinde⁵⁷⁵, o yıl ilaçlar için 78.000 akçe harcandığını görmekteyiz. Bu miktar dönemine göre küçümsenmeyecek bir rakamdır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde⁵⁷⁶ macun ve ilaçlarla ilgili şu bilgileri vermiştir; “Haftada 2 gün macun işyeri (eczane) açılarak Edirne şehrinde ne kadar illetli hasta varsa şifa yurduna gelip nice bin türlü ilacı bol bol alırlar. Diğer ot makulesi (cinsi) devalar hesap dışıdır. Libase, kebabe, kaküle, zencefil, emleç, kebed, murabbanın ne kadar çok dağıtıldığının hesabını Allah bilir. Ama şifa yurdunun üst eşiği üzerine

⁵⁷³ Evliya Çelebi ,1979: Cilt 6, s.23-24

⁵⁷⁴ Barkan, 1982: .278-281

⁵⁷⁵ Kazancıgil,(A.g.e): 68

⁵⁷⁶ Evliya Çelebi ,1979: Cilt 6, s.23

Vakıf tarafından ‘Sağlıklı olan adam bu ilaçlardan bir kırat alırsa hastalanıp Firavun ve Karun ‘un laneti üzerine ola’ diye lanet yazısı yazılmıştır. Yapan ve vakfedene Allah rahmet eyleye vesselam’.

Resim 46- Osmanlı'da Bir Eczane (Süheyl Ünver)

VIII SAĞLIK MÜZESİ

8.1. Sağlık Müzesi'nin Kurulması

Külliye'nin cami hariç diğer bölümlerinin 1984 yılında Trakya Üniversitesi'ne devri, onarım çalışmalarının tamlanması ve sonraki yıllarda, darüşşifada eğitim gören bölümlerin Ayşekadın Yerleşkesi'nde yeni yapılan binalarına taşınmasıyla Darüşşifa'nın Sağlık Müzesi olarak açılması gündeme gelmiştir.

Fotoğraf 66- Sağlık Müzesi'nde yüzyıllar öncesinin darüşşifası mankenlerle canlandırılmış.

Darüşşifa'nın müze olma girişimi, 1993 yılının ilk aylarında başlamıştır. Kazancıgil, 6 Mayıs 1996 da Trakya Üniversitesi Rektörlüğü'ne Darüşşifa'da kurulması

düşünülen müze ile ilgili görüş ve önerilerini içeren mektupla bu çalışmaların hızlanmasına neden olmuştur. 10 Ocak 1997 tarihinde Rektörlükçe kurulan komisyonun yaptığı çalışmalar sonucunda 19 Mart 1997 tarihinde Trakya Üniversitesi Senatosu'na Darüşşifa Bölümü'nde bir Sağlık Müzesi kurulması kararı alınmıştır.

Ratıp Kazancıgil öncülüğünde T.Ü.Rektörlüğü ve Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı ve diğer ilgili birimlerce sürdürülen uzun süreli çalışmaların sonucunda Kültür Bakanlığı, 11.04.1997 tarih ve 02428 sayılı yazısıyla buranın bir sağlık müzesi olmasına onay verilmiştir.

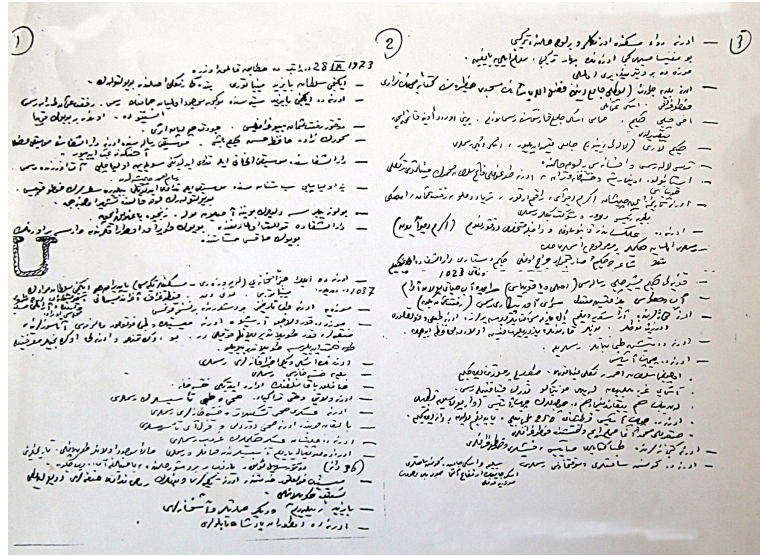
Bu dönemde odaların düzenlenmesi ve sergilerin dalarının hazırlanmasında Dr.Ratıp Kazancıgil'in yanı sıra Prof. Dr. Murat Tuğrul, Öğr. Gör. Nilüfer Gökçe, Araş. Gör. Esin Karlıkaya ve kurucu Müze Müdürü Ayfer Karaduman aktif görev almışlardır. Sağlık Müzesi'nin resmi açılışı ise 23 Nisan 1997 tarihinde yapılan törenle gerçekleşmiştir.

Fotoğraf 67- Sağlık Müzesi 23 Nisan 1997 tarihinde dönemin Rektörü Prof.Dr. Osman İnci ve Trakya Üniversitesi Kurucu Rektörü Prof.Dr. Ahmet Karadeniz tarafından törenle açılıyor.

8.2. Sağlık Müzesi'nin Kuruluş Fikri: A.Süheyl Ünver

Darüşşifada bir sağlık müzesi kurulması fikri, Üniversitenin kuruluşundan da eskilere dayanır. “Ben artık Edirne için yaşıyorum”⁵⁷⁷ diyen, ülkemizin gelmiş geçmiş en önemli şahsiyetlerinden Ord Prof. Dr. Süheyl Ünver⁵⁷⁸, 28 Eylül 1973 tarihine geldiği Edirne’de, ileride kurulabileceğini düşündükleri Tıp Tarihi Enstitüsü Müzesi için Darüşşifa’nın çok uygun olduğunu belirterek, bu müzenin içinde nelerin olması gerektiğini de kendi el yazısı ile not edip dönemin Edirne İl Sağlık Müdürü olan dostu Dr. Ratıp Kazancıgil’e vermiştir.⁵⁷⁹

Fotoğraf 68- Süheyl Ünver'in Darüşşifa'nın müze olması gerektiğine ilişkin mektubu. (T.Ü. Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi Arşivi)

Bunun üzerine Ratıp Kazancıgil, yıllar sürecek bir sabırla bu müzeyi oluşturmak için çaba harcamıştır. İlk girişimlerini dönemin sağlık müdürü olarak 1974 yılında yapmış ve girişimler yine o dönemin hükümetince gerekçe gösterilmeden

⁵⁷⁷ Bknz.; Esin Karlıkaya (2002) *Dr.Rıfat Osman Bey, Prof.Dr. Süheyl Ünver ve Edirne*, Yöre Dergisi 2002;25-26:s.25-31

⁵⁷⁸ **Süheyl Ünver:** Odr.Prof.Dr. (1898- 1986) Türk Kültür ve tıp tarihçisi. Hekim, sanatçı, Edirne ile ilgili 5 kitabı ve çok sayıda makalesi bulunuyor.

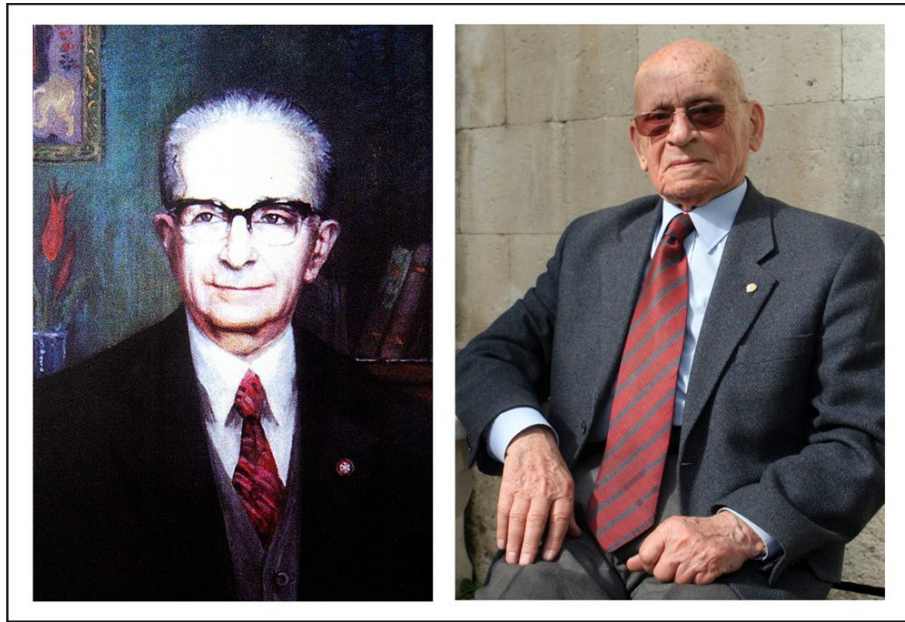
⁵⁷⁹ Esin Karlıkaya, (2006) Prof.Dr. *A.Süheyl Ünver “Ben Artık Edirne İçin Yaşıyorum”* Edirne Valiliği Dergisi , Sayı.17,s.24-27

reddedilmiştir.⁵⁸⁰ Süheyl Ünver'in bu vasiyeti yıllar sonra Ratıp Kazancıgil tarafından yerine getirilecektir.

Kazancıgil'in, 6 Mayıs 1996 da Rektörlüğe yazdığı mektupta da Süheyl Ünver'in bu isteğine geniş yer vermiş ve şöyle yazmıştır:

*“1973 yılında Hoca'nın (A.Süheyl Ünver) Edirne'ye gelişinde, ileri bir tarihte kurulabileceği düşündüğü, daha doğrusu arzu ettiği Enstitü Müzesi'ne konulması gerekli belgeleri beraber sıraladık. Hocamız bunları el yazısı ile kaleme aldı. Belki bir gün bu dileğimiz tahakkuk ederse kuruculara yardımcı olur, bizi de anarlarsa ruhlarımız şad olur.”*⁵⁸¹

Nitekim yıllar sonra Darüşşifa müze oluş ve odalarından biri “Süheyl Ünver Odası” olarak düzenlenerek, bu bilim ve sanat insanının anısı yaşatıldığı gibi yeni kuşaklar tarafından tanınmasına imkân sağlanmıştır.

Fotoğraf 69- Müze tarihinin 2 önemli ismi, Süheyl Ünver ve Ratıp Kazancıgil

Süheyl Ünver ve Ratıp Kazancıgil'in yanında Dr. Rifat Osman Bey'i de anmamız gerekir. Bu üç insan aslında Darüşşifanın kaderini çizen kişilerdir.

⁵⁸⁰ Enver Şengül, Ender Bilar (2007) *Darüşşifa*, (Ratıp Kazancıgil Anıları) Trakya Üniversitesi Yayını, Edirne, S. 81-82

⁵⁸¹ Karlıkaya 2006: 26

Tosyavizade Dr.Rıfat Osman Bey, Süheyl Ünver'in hocası ve arkadaşı, Ünver'de Ratıp Kazancıgil'in hocasıdır. Dr. Rıfat Osman Bey Edirne Darüşşifası'nı bilimsel anlamda araştıran ilk kişilerden biridir. 1929 yılında kaleme aldığı Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Klavuzu) adlı eserinin "Bimaristan" bölümünde Darüşşifa ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer vermiştir.⁵⁸²

8.3. Psikiyatri Tarihi Bölümü

30 Haziran 2000 tarihinde ise İstanbul Ruh Hastalarını Readaptasyon Derneği ile işbirliğine girilerek darüşşifanın, şifahane bölümünde, göze ve kulağa hitap eden bir müzecilik anlayışı hayata geçirilmiştir. Bu çalışma daha sonraki yıllarda birçok müzeye örnek teşkil etmiştir ve etmeye devam etmektedir.

Fotoğraf 70- Sağlık Müzesi ziyaretçilerin büyük ilgisini çekiyor.

Psikiyatri Tarihi Bölümü adı altında düzenlenen bu bölümde, hastanenin yüzyıllar önceki hali canlandırılmıştır. Günümüze ulaşan vakfiye, yazma ve gravürlerin yanı sıra, Evliya Çelebi'nin anlatımlarından yola çıkılarak dönemin darüşşifası cansız mankenlerle görsel zenginlik içinde anlatılmıştır. Hekimler, hastalar, hasta bakıcılar, eczacılar ve müzisyenler dönemin özelliklerine sadık kalınarak ifade edilmişlerdir. Müzeye gelen ziyaretçiler kendilerini yüzyıllar öncesinin tedavi ortamında

⁵⁸² Esin Karlıkaya, Nilüfer Gökçe (2000) *Trakya Üniversitesi Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi*, 9.Anadolu Psikiyatri Günleri, 13-17 Haziran 2000, Edirne, s. 835-840

hissetmektedirler. Bu canlandırmayı şadırvandan akan suyun sesi ile fonda çalan tedavi edici Türk müziğinin makamları tamamlamaktadır.

Bu çalışmaya büyük bir sevgi ve özveri içinde yıllarını veren ülkemizin ünlü psikiyatristlerinden ve uzun yıllar İstanbul Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi'nin başhekimliğini yürütmüş olan Dr. Faruk Bayülkem'i unutmamak gerekir. Böylesine önemli bir çalışmaya imza atan derneğin diğer yönetim kurulu üyeleri ise şunlardır: Dr. Cengiz Ataç, Dr. Esin Alkan, Dr. Mustafa Atanur, Şengül Avcılar, Dr. Encümen Eper, Psikolog Figen Umur. Bu projenin genel sanat yönetmenliğini Türkan Kafadar, danışmanlıklarını ise Yrd. Doç. Dr. Tülin Çoruhlu, Mahpeyker Koçgündüz, Lütfi Özün, Ümit Uygur ve Ahmet Defne yapmışlardır.

8.4. Çağdaş Resim Heykel Müzesi

Külliyenin Medreset-ül Etıbbı denilen Tıp Medresesi ise yine Trakya Üniversitesi tarafından 23 Eylül 2002 tarihinde Çağdaş Resim ve Heykel Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Ülkemizin ünlü sanatçılarının eserlerinin yer aldığı müzede son haliyle toplam 120 eser sergileniyordu. Bu müzenin, Tıp Medresesi şeklinde Sağlık Müzesi'nin devamı olarak düzenlenmesi projesi çerçevesinde kapatılmış ve başka bir mekâna taşınması kararı alınmıştır.

Fotoğraf 71- Trakya Üniversitesi Çağdaş Resim ve Heykel Müzesi

8.5. Müzenin Bölümleri

Müze, 2 ana bölümden meydana gelmiştir.

- 1- Hastane (Darüşşifa)
- 2- Tıp Medresesi (Medreset-ül-Etıbbı)

8.5.1. Darüşşifa

Darüşşifa, külliye'nin hastane bölümüdür. Sağlık Müzesi ilk olarak burada kurulmuş ve daha sonra büyümüştür. Hastanenin yataklı tedavi bölümünde 2000 yılında İstanbul Ruh Hastalarını Readaptasyon Derneği katkılarıyla oluşturulan Psikiyatri Tarihi Bölümü müzenin en ilgi çeken bölümüdür. Burada geçmişteki tedavi yöntemleri ve hastane ortamı cansız mankenler, müzik ve su sesi ile canlandırılmıştır.

Buradaki tasarım sıralaması şu şekildedir:

Hasta kabulü, melankolik hasta odası, ziyaretçi bekleme bölümü, depresif hasta odası, hekimbaşı hastasını kontrol ediyor, kronik psikozlu hasta odası, müzik sahnesi (hanende ve sazandeler), meşguliyetle tedavi odası, hekim ve çocuk hastanın canlandırıldığı bölüm, epilepsi hastası odası, eczane ve laboratuvar.

Bu bölümün dışındaki diğer seksiyonlar da şu şekilde oluşmuştur:

Fotoğraf 72- Hekimbaşı Odası

Hekimbaşı Odası: 2. avlunun soldaki odasıdır. Geçmişte de hekimbaşı odası olarak kullanılan bu bölüm aslına uygun olarak cansız mankenlerle düzenlenmiştir.

Dr. Rıfat Osman Bey Odası: Edirne Asker Hastanesi'nin ilk radyologlarından Dr. Rıfat Osman Bey'e ayrılan bir odadır. Bu odada Edirne'ye çok yönlü hizmet veren Dr. Rıfat Osman Bey'in hayatı, Edirne için yaptıkları ve yazdığı kitaplar tanıtılmaktadır.

Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver Odası: Burada Dr. Rıfat Osman Bey'in öğrencisi olan ve daha sonra Ordinaryüs Profesörlüğe kadar yükselen Süheyl Ünver tanıtılmaktadır. Süheyl Ünver "Ben artık Edirne için yaşıyorum" diyerek bu şehre karşı olan sevgisini dile getirmiştir. Sağlık Müzesi'nin ilk fikir babası Süheyl Ünver'dir.

Hekimliğin Gelişim Tarihi Odası: Eğitim yönü ağır basan ve ilk çağlardan günümüze kadar hekimliğin gelişim tarihini anlatan bir odadır. Bu odada ayrıca müzeye bağışlanan yakın tarihin tıp araç ve gereçleri tanıtılmaktadır. Bu odaya günümüzde kullanılmayan tıp aletlerini bağışlayanlar şunlardır: Dr.Bahattin Ögütmen, Dr.H.İsmet Öztürk, A.Rıza Ataktürk Dr.Turgut Betin, Bekir Bozkurt, Dr.Fuat Koman, Necmiye Bağrı, Nevzat Gedik, Prof.Dr. Özden Vural, Dr. Saadet Yardım, Ecz. H.Cevdet Kınran, Dr. Mehmet Baltalı, Rukiye Atasay, Dr.Adnan Tüzün, Dr.S.Özen Ulupınar, Mehmet Tavukçu

Fotoğraf 73- Hekimliğin Gelişim Tarihi Odası

Edirne Sarayı Sergisi ve Sunum Odası: Bu odada Y.Mimar Orhan Çakmakçıoğlu'na ait Edirne Sarayı restitüksiyon çizimleri sergilenmektedir. Bu

çalışmalar merhum Prof. Dr. Müberra Uygun tarafından satın alınarak, müzemize bağışlanmıştır. Ayrıca gelen ziyaretçilere müzeyi tanıtıcı sunum yapılmaktadır.

Cumhuriyet Öncesi Türk Tıbbı Odası: Cumhuriyet öncesindeki Türk tıbbının gelişim aşamaları ile Selçuklu ve Osmanlı darüüşifaları tanıtılmaktadır.

15.yy.da Osmanlı'da Cerrahi Odası: 15.yy. da yaşamış olan Osmanlı Hekimi Sabuncuoğlu Şerefeddin'in Osmanlı'da uygulanan cerrahi metotları işleyen minyatür çizimlerinin sergilendiği bu odada ayrıca bu hekim hakkında bilgiler verilmektedir.

Eczacılık ve Şifalı Bitkiler Odası: Bu odada eczacılığın tarihi ve şifalı bitkilerle ilgili bilgiler verilmektedir.

Sultan II. Bayezid Külliyesi Tanıtım Odası: Resim ve panolarla, Sultan II.Bayezid Külliyesi'nin geçmişi ve bugünü anlatılmaktadır.

“Kartpostallarda 100 Yıl Önceki Edirne” Sergisi: Prof. Dr. Emre Dölen'in müzeye bağışladığı “Kartpostallarda 100 Yıl Önceki Edirne” fotoğrafları sergilenmektedir.

Hastane Mutfağı: Geçmişte de darüüşifanın mutfağı olarak kullanılan bu odada, bir mutfak canlandırılmış ve bu mutfağın tarihteki önemi anlatılmıştır.

8.5.2. Tıp Medresesi

Bu bölüm 23 Nisan 2008 tarihinde, müzenin kuruluşunun 11. yılında yeni bir seksiyon olarak hizmete açılmıştır. Trakya Üniversitesi ile Uluslararası Rotary 2420. Bölge Governörlüğü'nün ortak çalışması ile hayata geçirilen Tıp Medresesi, Sağlık Müzesi'nin devamı olarak aynı müzecilik anlayışı ile tasarlanmış ve Edirne'nin kültür hayatına sunulmuştur.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kostüm ve Dekor Bölümü'nün desteği ile oluşturulan bu bölümde dönemin tıp medresesi ve tıp eğitimi, 15. yüzyılın özelliklerini yansıtacak şekilde mankenlerle canlandırılmıştır.

Sırasıyla Bekçi Odası, Osmanlı'da Tıp Eğitimi Odası, Öğrenci Odası (2 adet), Uygulamalı Eğitim Odası (2 adet), Müderris (profesör) Odası, Türk Deneysel Tıbbı Odası, Sultan II.Bayezid Külliyesi Tıp Medresesi Odası, Dershane, Teorik Eğitim Odası ve Kütüphane şeklinde düzenlenirken medrese odalarının üçü de “Yaşayan Oda”

şeklinde düzenlenmiş olup bunlar da Musiki Odası, Ebru Odası, Geleneksel El Sanatları Odası şeklinde fonksiyonlandırılmışlardır.

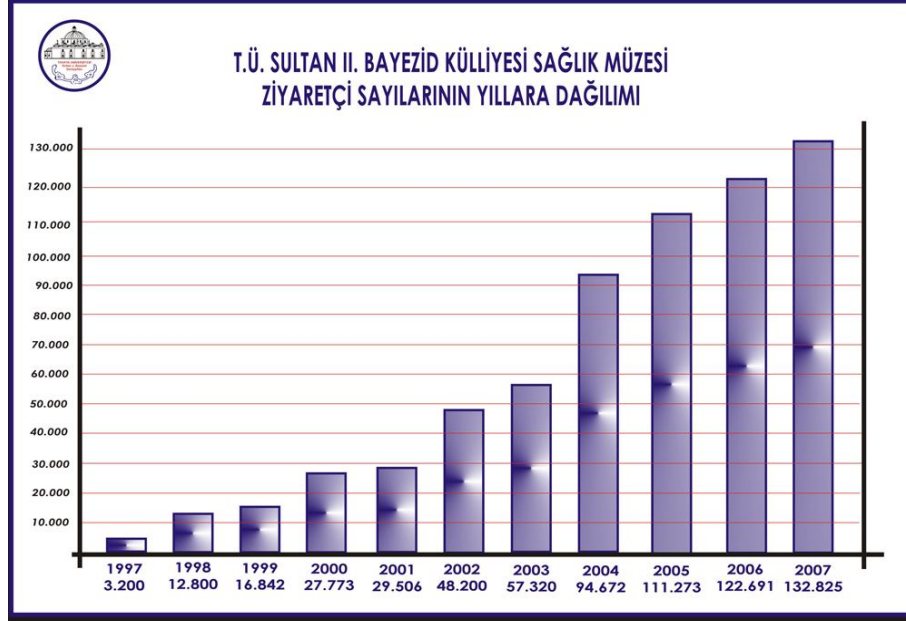
Fotoğraf 74- Tıp Medresesi (Medreset-ül-Etibba) Dershanesi.

9.6. Sağlık Müzesi'nin Ödülleri ve Artan Ziyaretçi Sayısı

Sağlık Müzesi'nin kazandığı ödüller şunlardır:

- Avrupa Konseyi 2004 Yılı Avrupa Müze Ödülü
- Kültürel Mirastaki En İyiler Organizasyonu En İyi 2. Sunum ödülü 22-24 Eylül 2005 Dubrovnik/Hırvatistan
- Güneydoğu Avrupa Gazeteciler Derneği tarafından Yılın Başarı Ödülü, 23 Mayıs 2006 Edirne
- Avrupa Kültürel Miras Birliği ve Mükemmellik Kulübü En İyi Sunum Ödülü 31 Ekim- 03 Kasım 2007 Köln/Almanya

Bu ödüllerin müzenin tanıtımına büyük katkısı olmuş ve kuruluş yılı olan 1997 yılında sadece 3200 olan ziyaretçi sayısı 2004 yılından itibaren hızla artmaya başlamıştır.. 2004 yılında 94.672 ye ulaşan ziyaretçi sayısı, 2005'te 111.273, 2006'da 122.691 ve 2007 yılında ise 132.825'e ulaşmıştır.

Şekil 1- Sağlık Müzesi'nin yıllara göre ziyaretçi sayıları

SONUÇ

Edirne Sultan II.Bayezid Darüşşifası, hem tıp hem de mimarlık tarihinde önemli bir yeri olan ve günümüze dek sağlam bir şekilde ulaşan nadir yapılardan biridir.

Türk İslam müzikle tedavi geleneğinin önemli kilometre taşlarından biri Edirne'nin Yeniimaret semtindeki, bu 530 yıllık Darüşşifadır.

Orta Asya Şamanlarından başlayıp, Anadolu Selçuklularına, oradan da Osmanlı'ya ulaşan süreçte, İbni Sina ve Farabi'den, Gevrekzade Hasan ve Şuuri Hasan Efendilere kadar uzanan müzikle tedavi geleneği, Osmanlı'nın ikinci başkenti Edirne'deki Osmanlı Sarayı'nın yanı başında bulunan Edirne Darüşşifası'nda zirveye taşınmıştır.

Hastanenin mimarisi ve akustiğinin mükemmelliğinin yanında 1652 yılında Darüşşifayı gezen Evliya Çelebi'nin müzikle tedavi konusunda yazdıkları, bu mekânlarda müzikle tedavinin yapıldığına ilişkin şüphe götürmeyecek detaylarla doludur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüyüp gelişip bir dünya devleti olmasındaki başarıyı da bu yapının mükemmel mimarisinin taş duvarları arasındaki yöntem ve uygulamalarda görmek mümkündür.

İnsanına bu kadar önem veren, sosyal devlet anlayışını Külliye adı verilen kompleks içinde sağlık, sosyal, kültürel, eğitim ve dini ihtiyaçlar gözetilerek bu kadar çok yönlü olarak hayata geçiren Osmanlı'nın, insan sağlığı alanındaki insancıl ve ileri yöntemleri kullanmaya büyük önem vermesi günümüzde bile ilgi ile karşılanmaktadır.

Yüzyıllar öncesinden hastane planlamasında varılan ileri düzeyi Edirne Sultan II.Bayezid Darüşşifası'nda görmek mümkündür. Günümüzün eğitim ve uygulama hastanelerine denk gelen, geçmişin bu eğitim ve sağlık kurumunda yine hekim başlarına günde 15 akçe ödenirken, medresenin hocasına günde 60 akçe ödenmesi, eğitime verilen önemin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır..

Kültür tarihi içinde önemli bir yeri olan ve insan psikolojisi üzerindeki etkilerinin tartışılmayacak düzeyde olduğu müzik, mehteranıyla ünlü Osmanlı Sarayı'nın 1 km uzağındaki Edirne Darüşşifası'nda elbette hastaları rahatlatmanın bir aracı olarak kullanılacaktı.

Yaptığımız bu çalışmadan elde ettiğimiz bulgulara göre şu sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Edirne Darüşşifası müzikle tedavi hesaba katılarak planlandı. Mimar Hayrettin tarafından inşa edilirken akustiğine büyük önem verildi, hanende ve sazandelerin oturup musiki fasıl edecekleri müzik sahnesi düşünüldü. Musikinin insan ruhu üzerindeki etkisini arttırmak için de mekânın tam ortasına bir şadırvan oturtuldu. Mimarisi insan huzur verecek şekilde yapıldı ve mimarinin altın oranları bu darüşşifada başarı ile uygulandı.
2. Osmanlı'nın güçlü ve ihtişamlı dönemine paralel olarak, ayrıntıların düşünülmesinde hiçbir fedakârlıktan kaçınılmadı, padişah ya da vakıf yöneticileri tarafından hastalara müzik yapmaları için saz ve söz sanatçıları görevlendirildi. Bu müzisyenler haftanın belirli günlerinde gelip bu sahnede yerleri aldılar ve yine Türk İslam müzik tedavi geleneğinin bir devamı olarak, hastaların hastalıklarına göre makamlar çalıp söylediler.
3. Hastalar, müzik sesinin insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkisi edeni ile muhtemelen iyileşmeye başladılar ve bu tedavi seansları uzun yıllar devam etti. Evliya Çelebi de külliye'nin hizmete girmesinden 164 yıl sonra 10 kişilik hanende ve sazende grubunun yaptığı bu seanslara tanıklık etti ve kaleme aldı. Kurulduğu yıl olan 1484 tarihinden ilk kapatıldığı 1878 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar aralıksız olarak hizmet vermesini bu yöntemlerin başarısına bağlamak çok akıl dışı olmasa gerekir.
4. Osmanlı'nın gerileme devrine paralel olarak buradaki ileri ve insani yöntemler de daha sonra terk edilmeye başlandı. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı ve onu devam eden yıllardaki imparatorluğun daha da ağırlaşan durumu ve ardından patlayan Balkan Savaşları, bu Darüşşifayı da sadece akıl hastalarının kötü koşullarda bağlanıp tecrit edildiği bir yer durumuna getirmiş, Cumhuriyet tarihinde ise kendi kaderine terk edilmiş, son dönemlere kadar sürmüştür.

5. Külliye'nin günümüze ulaşan vakfiyelerinde ve daha sonra Osmanlı belgeleri arasında ortaya çıkan masraf defterlerinde tüm külliye ve darüşşifadaki birçok bilgiye çok ayrıntılı şekilde ulaşabiliyoruz. Tarihinde dört defa işgal gören Edirne'de kurum ve kuruluşların resmi belgelerinin alınıp götürüldüğü ve Avrupa'daki birçok şehrin arşivlerinde olduğu bilinmektedir. Gelecekte bu arşivler araştırıldıkça hastanedeki müzikle tedavinin ayrıntıları da muhtemelen ortaya çıkarılacaktır.

Trakya Üniversitesi'nin yıkılmak üzere olan tıp ve mimarlık tarihimizin bu önemli yapılarına sahip çıkıp, burasını dünya çapında bir müzeye dönüştürmesi, Darüşşifanın geçmişteki görkemli dönemlerine bir nebze olsun yakışan bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- ADASAL**, Rasim (1955) Ruh Hastalıkları “psikozlar” Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları No:45, Cilt 2, Örnek Matbaası)
- AK**, Ahmet Şahin, (2006) *Avrupa ve Türk İslam Medeniyetinde Müzikle Terapi Tarihi Gelişim ve Uygulamaları*, İstanbul: Ötüken Yayınları
- AKDENİZ**, N. (2005), *Osmanlılarda Hekim ve Hekim Ahlakı*, (Doktora Tezi) İstanbul
- AKOK**, Mahmut, (1984) *Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Röleve ve Mimarisi*, Türk Arkeoloji Dergisi s.1
- AKSOY**, M., **İSKİT**, S., (1962) *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden En Güzel Seçmeler*, İstanbul: İskit Yayınevi
- AKTÜZE**, İrkin, (2003) *Müziği Anlamak*, İstanbul: Pan Yayınları.
- ALLOM T. WALSH**, R. (1839) *Constantinople the Seven Churches of Asia Minor*, London&Paris: Fisher, Son, & Co.
- ALTAN**, Kemal, *Edirne'deki Türk Eserleri*, Arkitekt, No:10-11
- ALTINÖLÇEK**, Haşmet, (1998) *Bir İletişim Aracı Olarak Müzik ve Müzikle Tedavi Yöntemleri*, Eskişehir
- ALTINTAŞ**, Ayten (1986) “Eski Türk Tıbbına Bir Bakış” Tıp Tarihi Araştırmaları, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fak. Deontoloji Yayınları, s.84-87
- ALVİN**, Juliet, (1956) *L'influence de la Musique su l'enfant Inadapte*, Paris
- ASLAN**, Aydan, (2005) *Edirne Sağlık Müzesi*, Pratisyen Dergisi, Sayı 2005-2, s.4-8
- ASLANAPA**, Oktay, (2004) *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları
- ATASEVEN**, Asaf, (1984) *Tarihimizde Vakfedilmiş Sağlık Müesseseleri*, II.Vakıf Haftası, İstanbul: s. 28-2
- ANONİM**, (1978) *Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası*, Editör Yılmaz Önge, Ankara
- AYVERDİ**, Ekrem Hakkı, (2000) *Türk Mimarisi ve Dünya*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul
- BADİ EFENDİ**, Ahmet, (2000) *Riyaz-ı Belde-i Edirne*, Çev. Ratıp Kazancıgil, İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları
- BALTACI**, Cahit, (1976) *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İrfan Matbaası
- BARKAN**, Ömer Lütfü, (1964) *Belgeler : Edirne ve Civarındaki Bazı İmâret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilânçoları*, Türk Tarihi Belgeler Dergisi, I, s. 1-2,
- BARKAN**, Ömer Lütfü, (1963), “İmâret Sisteminin Kuruluş ve İşleyişi”, *İÜİFM*, XXII/1-2
- BAYÜLKEM**, Faruk, (2000) *Türkiye'de Psikiyatri- Nöroloji ve Nöroşirürjinin Tarihi Gelişimi*, İstanbul: Pentamed
- BEYZADEOĞLU**, Süreyya, (2001) *Dr. Rifat Osman Anısına, “Şair Dostu Sultan II.Bayezid ve Şifhanesinde İki Şair Tabip”*, 1. Tıp Tarihi Günleri Bildirileri, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, s.19
- BUDAK**, Ogün Atilla, *Türk Musikisinin Kökeni-Gelişimi*, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları
- CANTAY**, Gönül, (2002) *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları

- CANTAY**, Gönül, (1992) *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dariüşşifaları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 61
- CANTAY**, Gönül, (1988) *Dariüşşifalar, Mimarbaşı Koca Sinan*, İstanbul: s.355-368
- CANTAY**, Gönül, (1981) *Tarihi Süre İçinde Sağlık Kuruluşlarının Gelişmesi*, I.Türk İslam Bilim Tarihi Konferansı, İstanbul: s.151-160
- ÇELEBİ**, Hasan, (1989) *Tezkiretü'ş Şuara*, Cilt 1-2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- ÇETİNTAŞ**, S., *Edirne'de Hayrettin Hastanesi'nin Odaları*, Cumhuriyet, 21. IV
- COMBERIAU**, Jules, (1909) *La Musique et La Magie*, Paris: A. Picart &Fils
- ÇOBAN**, Adnan, (2005) *Müzik Terapi*, İstanbul: Timaş Yayınları
- ÇOBANOĞLU**, E. (1962) *Ruh Hastalıklarının Güzel Sanatlarla Tedavisi*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Sayı.13, s.257-262
- TAŞDEMİROV**, Affrand, (1987) *Azerbaycan*, Moskova: APN Yayınevi
- DAUBRESSE**, M, (1908) *Musico- Therapie*, (Çev. Abdullah Cevdet), Mısır: Matbaa-i İc̄tihat, No:18
- DANIŞMAN**, Zuhuri, (1979) *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt 6, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, Kardeş Matbaası, s.21-25
- DANIŞMAN**, Zuhuri, (1965) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 5, Zuhuri Danışman Yayınevi
- DEMİRALP**, Yekta, (1999) *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- EDİRNE Sarayı Sempozyumu Bildirileri** (1995) Trakya Üniversitesi Yayınları No:16, Edirne
- EFENDİ**, Hoca Saadettin, (1979) *Tacü't Tevarih*, (Sadeleştiren İsmet Parmaksioğlu) 3.cilt, 1.baskı, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları
- EFENDİ**, Gevrekzade Hasan, *i, er Risaletü'l -musikkiye mine'd devai'r-rühaniyye*, TMSK nr.571/2, İstanbul
- ERKE**, Ülker, (2002) *Minyatürlerle Türk Tıp Tarihi Sergisi*, İstanbul: Nobel Yayınevi
- ERKE**, Ülker, **SARI**, Nil (2002) Ülker Erke'nin Yorumu ve Fırçasıyla Türkiye'de Tarihi Sağlık Kurumları, Nobel Matbaacılık, İstanbul
- ERKOÇ**, Şahap, (2007) *Maviş, "Mongeri'den Mazhar Osman'a Türkiye'de Psikiyatri"*, İstanbul: İstanbul Ruh Hastalıklarını Readaptasyon Derneği Yayını
- EMECEN**, Feridun M, (1998) *Edirne Serhattaki Payitaht*, "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri Edirne" adlı makalesinden, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- EREN**, Nevzat, (1996) *Çağlar Boyunca Toplum Sağlık ve İnsan*, Ankara: Somgür Yayınları
- ERER**; Sezer, **ATICI**, Elif, (2008), *Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler*, 1.Uluslararası Türk Tıp Tarihi Konresi 10.Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, s.1637-1641
- ERGUN**, Saadettin Nüzhet, (1942) *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları
- ESCHEN**, Johannes Th., (2002) *Analytical Music Therapy*, London: Jessica Kingsley Publishers
- ESİN**, Emel, (1981) *Otacı*, 1.Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Taih Kongresi, Bildiriler Cilt 2, İstanbul, s.12
- EVLİYA Çelebi**, (1970) *Seyahatname*, yeni baskı. Cilt 6, İstanbul

- EYİCE**, Semavi, (1997) *Bayezid II. Camii ve Külliyesi*, İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı, 6.cilt
- GENÇEL**, Özge (2006), *Müzikle Tedavi*, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt 14, No:2, s.697-706
- GÖKÇE**, Nilüfer, (2002) “10.Yüzyılda Edirne Sultan II.Bayezid Darüşşifası'nın Durumu”, Türkiye Klinikleri Tıp Etiği- Hukuku- Tarihi, C:10
- GÖKÇE**, Nilüfer,(2000), “Edirne Sultan II.Bayezid Darüşşifası Vakfiyesine Göre, Darüşşifada Çalışan Personel ve Kullanılan İlaçlar”, IV.Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildirileri, İstanbul, s.311-321
- GÖKBİLGİN**, M.Tayyip, (1952) *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No:508, İstanbul:Üçler Basımevi
- GREBENE**, Bekir, (1978) *Müzikle Tedavi*, Ankara: Ankara Matbaası
- GURLİTT**, Cornelius, (2007) *Edirne'deki Yapılar*, Yayına Hazırlayan Mustafa Özer, Edirne: Yöre Yayınları
- GÜL**, Enes, (2005), *Edirne II.Bayezid Darüşşifası*, Sağlık Bakanlığı Diyalog Dergisi, Sayı12, S. 6-11
- GÜNÜÇ**, Fevzi, **ÖZCAN**, Ali Rıza, (2007) *Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinde Fatih Külliyesi Hazîre 1-2-3* İstanbul: İBB Kültür Yayınları
- GÜRKAN**, Kazım İsmail, (1972) *Selçuklu Hastaneleri*, Malazgirt Armağanı, Ankara: s.259-267
- İNALCIK**, Halil (1993) “Edirne'nin Fethi” Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı., Türk Tarih Kurumu Yayınları s.137-159
- İNAN**, Afet, (1972) *Kayseri'de Gevher Nesibe Şifahanesi*: (Hic. 602 M.1206) Malazgirt Armağanı, Ankara: s.1-7
- GÜVENÇ**, Rahmi Oruç, (1997) *Türklerde ve Dünyada Müzikle Ruhi Tedavinin Tarihçesi ve Günümüzdeki Durumu*, İstanbul: Doktora Tezi, İst.Üniv. Metinler Matbaacılık
- GÜVENÇ**, Rahmi Oruç, (1985) *Türk Musikisi Tarihi ve Türk Tedavi Musikisi*, İstanbul: Metinler Matbaacılık
- GÜVENÇ**, Rahmi Oruç, (2007) *Ey Yolcu*, Ankara: TDV Yayınları
- GÜVENÇ**, Rahmi Oruç , (2005) “Eski Türklerde Müzikle Tedavi” Yolculuk Dergisi, 28 Nisan 2005 İstanbul: Tümata Yayınları
- HATEMİ**, Hüsrev, (1998) *Darülfünun ve Darüşşifa*, İstanbul: Dergah Yayınları
- HATEMİ**, Hüsrev, (1985) *Türk Medeniyetinde Vakıf Sağlık Kurumları*, 3.Vakıf Haftası, Ankara: s.71-75
- HATEMİ**, Hüsrev, **SARI**, Nil, (1988) *Tıp Tarihi Araştırmaları* (History of Medicine Studies) İstanbul: Sandoz Ürünleri
- HAMMER**, J.Von, (2007) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayınevi
- SIGERIST E**, Henry (1962) *Civilization and Disease*, Chicago: The University of Chicago Press
- HİBRİ**, Abdurrahman, (1999) *Enüsü'l- Müsamirin*, Çev. Ratıp Kazancıgil, İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları
- HORDEN**, Peregrine, (2000) *Music As Medicine: The History of Music Therapy Since Antiquity*, Aldershot-United Kingdom: Ashgate Publishing
- İŞIKPINAR**, Ertürk M, (1985) *Selçuklu ve Osmanlı Ruh Sağlığı Mimarlığı*, Arkeoloji ve Sanat Dergisi S.28-31, İstanbul: s.8-14
- KARA**, Hayrettin, (2006) *Osmanlıda Mecnunlar, Deliler ve Ölüler*, Osmanlıda Sağlık Cilt 1, İstanbul: Biofarma

- KARAMETE**, Kemalettin, (1940) *Kayseri Tıbbiyesi*, Erciyes Dergisi, Sayı.17, s. 499-501, 521-525
- KARLIKAYA**, E, **KAZANCIGİL**,R (2002) *Türk Tıp Tarihi Bilimi Kurucularından Prof.Dr. A.Süheyl Ünver'in, T.Ü. Sultan II.Bayzid Külliyesi Sağlık Müzesi'ne Katkıları*, 7.TürkTıp Tarihi Kongresi (4 Eylül 2000) , İstanbul
- KARIKAYA**, E, (2006) Prof.Dr. A.Süheyl Ünver “Ben Artık Edirne İçin Yaşıyorum” Edirne Valiliği Dergisi , Sayı.17,s.24-27
- KARIKAYA**, E, (2002) *Dr.Rıfat Osman Bey, Prof.Dr. Süheyl Ünver ve Edire*, Yöre Dergisi 2002;25-26:s.25-31
- KARIKAYA**, E, (1999) *Anadolu Osmanlı ve Selçuklu Darüşşifaları*, Oluşum Dergisi, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayını, Sayı 27, S.17-27
- KARIKAYA**, E, (1998), Tarih İçinde Edirne, Kültür Sanat Dergisi, Türkiye İş Bankası Yayını, Sayı 39, s.14-18
- KARIKAYA**, E, **GÖKÇE**, N, (2001), *Modern Türk Psikiyatri Biliminin Kurucusu Mazhar Osman Uzman*, T.Ü.Tıp Fakültesi Dergi, Sayı:2, s,150-157
- KARIKAYA**, E, **GÖKÇE**, N, (2000), Trakya Üniversitesi Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi, 9.Anadolu Psikiyatri Günleri, 13-17 Haziran 200 Edirne, s.835-840)
- KAYGISIZ**, Mehmet, (1999) *Müzik Tarihi, Başlangıcından Günümüze Müziğin Evrimi*, İstanbul, Kaynak Yayınları
- KARIKAYA**, E, **GÖKÇE**, N, **ŞENGÜL**, E .(2001), Trakya Üniversitesi Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi, Psikiyatri Tarihi Bölümü, II.Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri, 23-26 Mayıs 2001, Tarsus, s.42
- KAZANCIGİL**, Ratip, (1997) *Sultan II.Bayezid Külliyesi*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları
- KAZANCIGİL**, Ratip, (1981) *1362-1920 Yılları Arasında Edirne İlinin Sağlık Kurumları ve Bu Kurumlarda Çalışan Personel*, İstanbul: Eren Basımevi
- KAZANCIGİL**, Ratip, (1999) *Edirne İmaretleri*, İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları
- KAZANCIGİL**, Ratip, (1995) *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)*, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları
- KAZANCIGİL**, Ratip, (2000) *Ahmet Badi, Riyaz-ı Beldi-i Edirne*, İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları
- KAZANCIGİL**, Ratip, **GÖKÇE**, Nilüfer (2005) “Darüşşifaya Hekim Ataması” Yöre Dergisi, Sayı 2005- 65, s.3-13
- KONFİÇYUS**, (1963) *Büyük Bilgi ve Müzik Hakkında Notlar* (Çeviren:M.N.Özerdim) Milli Eğitim Yayınları, Çin Klasikleri No:2, S.19-40
- KUBAN**, Doğan (1968), “*Anadolu Türk-Şehri, Târihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler*”, VD/VII İstanbul, s. 71.
- KUBAN**, Doğan, The Mosque and Hospital at Divriği and the Origin of Anatolian, Turkish Architecture, Anatolian II
- KURAN**, Aptullah (1979) *15. ve 16. Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyyeleri'nin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler*, i. Milletlerarası Türkoloji kongresi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, cilt: 3, s:795-813.
- KÜLTÜR BAKANLIĞI**, *Gravürlerle Türkiye, Anadolu-Anatolia*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- LALAIŞSE**, Ch, (1997) *Gravürlerle Türkiye, Turkey in Gravures IV*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

- MERAGİ**, Abdulkadir, *Şurhul Edvar*, Nurosmaniye Kitaplığı nr 3651
- MERİÇ**, Rıfki Melül, *Bayezid Camii Mimarı*, Ankara İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Tarihi Araştırma Enstitüsü Yıllık Araştırma Dergisi, Ankara: Cilt:2
- MORENO**, J. Joseph, (2001) *İçimizdeki Müziği Eylemek*, İzmir: Atadost Yayınevi
- NASR**, Seyyed Hossein, (1976) *İslamic Science*, Westerham, England
- OSMAN**, Dr.Rıfat, (1989) *Edirne Sarayı*, Yayınlayan Ord.Pof.Dr. Süheyl Ünver, Ankara: T.T.K. Basımevi
- OSMAN**, Dr.Rıfat, (1994) *Edirne Rehnüması*, Yayınlayan Ratıp Kazancıgil, Edirne: Edirne Türk Kütüphaneciler Derneği Yayını
- OSMAN**, Dr.Rıfat, (1926) *Edirne Abideleri, Dörtbuçuk Asırlık Bir Seririyatımız*, Milli Mecmua, No:69,
- ÖZCAN**, Nuri, (1988) *Abdülkadir-i Meragi*, İstanbul: DİA, (Ulaşılamadı)
- ÖZENDES**, Engin (1999), Edirne, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s.
- ÖGEL**, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 9.Cilt
- ÖZDOĞAN**, İsmail Hakkı, (2000) *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usülleri*, İstanbul
- ÖZTUNA**, Yılmaz, (1990) *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- PEREMECİ**, Osman Nuri, (1939) *Edirne Tarihi*, İstanbul: Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, Ay Matbaası
- PLATON**, (1985) *Devlet*, Çeviren: S. Eyüoğlu, M.A.Cimcoz, İstanbul: Remzi Kitabevi
- SABUNCUOĞLU**, Şerefeddin, (1468) *Mücerreb-Name*, (Sadeleştirip resimleyen: İlder Uzel, Kenan Süveren-1999) İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- SABUNCUOĞLU**, Şerefeddin, (1468) *Cerrahiyetü'l Haniye* (Sadeleştirip resimleyen: İlder Uzel-1992) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- SAFVET PAŞA**, Mektup, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İbnul Emin Kitaplığı no:2973
- SAMUK**, Fevzi, (1982) *Edirne Darüşşifası*, Boğaziçi Dergisi, Sayı 5, İstanbul:s.29
- SAMUK**, Fevzi, (1982) *Eski Türk Akıl Hastaneleri*, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Sayı 1, İstanbul: s. 51-73
- SARI**. Nil, (1995) Osmanlı Darüşşifalarına Tayin Edilecek Görevlilerde Aranılan Nitelikler, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 1, İstanbul, s.11-54
- SAYGER**, d'apres, Desernod, C.A. ; (1829-30) *Albüim d'un, Voyage en Turqie* Lith. Engelmann & Comp.
- SELANİK**, Cavidan, (1996) "*Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*" Ankara: Doruk Yayımcılık
- SESEN**, Ramazan, (1983) *Selahaddin Devrinde Eyyübiler Devleti*, İstanbul: İ.Ü.E.F. Yayınları
- SEZGİN**, Fuat (2008) İslam'da Bilim ve Teknik, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayını, V.Cilt, s. 68-69
- SEZİKLİ**, Ubeydullah, (2000) *Kırşehirli Nizameddin ibn Yusuf'un Risale-i Musiki*, (Yüksek Lisans Tezi)
- SONGAR**, A, (1998) "*Psikiyatri, Dünyada ve Türkiye'de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi*", İstanbul Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları
- SOYANMAZ**, Hakkı, (2003) "*Destan-ı Edirne*", Edirne: Eser Matbaacılık
- SÖYLEMEZ**, Haşim (2007) Maviş'ini Bekleyen Deliler, Aksiyon Dergisi, Sayı 631. s.27

- ŞAPOLYO**, Behnan Enver, (1968) *Darüüşşifalar*, Ön Asya Dergisi, Ank.: Sayı 35
- ŞEHSUVAROĞLU**, Badi N. (1963) *Edirne II.Bayezid Darüüşşifası*, Edirne'nin 600.Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara: TDK Yayınları
- ŞENGÜL**, Enver, **BİLAR**, Ender, (2007) *Darüüşşifa*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları
- ŞENGÜL**, Enver, (2001) “*Geçmişin Bimarhanesi, Şimdinin Sağlık Müzesi*” Voyager Dergisi, Sayı 2001–10, İstanbul: s 93-97
- ŞENGÜL**, Enver (2007), *Şifa Tarihine Farklı Bir Yolculuk*, Denge Dergisi, Sayı 10, s.44-48
- ŞENOĞLU**, Sedat (2005), “*Sutan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi*”, Toplumsal Tarih Dergisi, sayı 134, s. 92-96
- ŞENSOY**, Yekta , **ŞEKERBAY**, Yılmaz , *Uygarlık Türküsü: Divriği Ulu Cami ve Darüüşşifası*
- ŞEVKİ**, Osman, (1991) *Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi*, Sadeleştiren İlder Uzel, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ŞUURİ**, Hasan Efendi, *T'adil-ül Emzice*, İstanbul: Millet Kütüphanesi, No: 66-67
- TAHİR**, Bursalı Mehmet, (1990) *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Amire, Cilt 2
- TAYLOR**, Jane, (2000) *İmparatorlukların Başkenti İstanbul*, İstanbul: Ark.ve Sanat Yayınları
- TERZİOĞLU**, Arslan, (1992) *Türk İslam Hastaneleri ve Tababetinin Avrupa'daki Tıbbi Rönesansı Etkilemesinden, Türk Tıbbının Batılılaşmasına*, İstanbul: Hipokrat Yayınları
- TERZİOĞLU**, Arslan, (1999) *Osmanlılarda Hastaneler, Eczacılık, Tababet ve Bunların Dünya Çapındaki Etkileri*, İstanbul
- TERZİOĞLU**, Arslan, *Temel Atılışının 500. Yıldönümü Münasebeti İle Edirne'deki II.Bayezid Hastanesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi*, Bifaskop, Sayı 15
- TERZİOĞLU**, Arslan, (1985) *Edirne'deki II. Bayezid Hastanesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi*. Bifaskop. 6
- TERZİOĞLU**, Arslan, (1972) *Selçuklu Hastaneleri ve Avrupa Kültürlerine Tesirleri*, Malazgirt Armağanı, Ankara: S.49-74
- TERZİOĞLU**, Arslan, (1986) *15 ve 16. yüzyılda Türk İslam Hastane Yapıları ve Bunların Dünya Çapındaki Önemi*, 2. Uluslararası Türk İslam Bilim Teknoloji Tarihi Kongresi, Cilt 3 İstanbul: s.155-198
- THOMPSON**, John. (1975) *The Hospital: A Social and Architectural History*, New Haven-London
- TUĞALAN**, Nazire (2005), “*Padişah Emretti, Delileri Tedavi İçin Klasik Müzik Konserleri Verdik*” Hürriyet Tarih, 19 Ocak 2005,s.20-22
- TUĞRUL**, Murat, (2001) *Sultan II. Bayezid Darüüşşifası ve Safvet Paşa Mektubu*, 1. Edirne Tıp Tarihi Günleri Bildirileri Kitabı, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları No: 42
- TURA**, Yalçın , (1988) *Türk Musikisinin Meseleleri*, İstanbul
- TURABİ** , Ahmet Hakkı (çeviren), (2004) *Musiki, İbni Sina İslam Felsefesi Klasikleri* İstanbul:Litera Yayıncılık
- TURABİ**, Ahmet Hakkı, (2005) *Gevrekzade Hafız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi*, İstanbul: Rağbet Yayınları
- TYSON**, F. (1981). *Psychiatric music therapy: Origins and development*, New York: Wiedne

- ULUDAĞ**, Şevki, Osman, (1925) *Beşbuçuk Asırlık Türk Tababet Tarihi*, İstanbul: Amire Matbaası, 2 baskı
- ULUDAĞ**, Süleyman, (1976) *İslam Açısından Musiki ve Sem*, İstanbul: İrfan Yayınevi
- ULUDAĞ**, Osman Şevki, (1918) *Osmanlı Tababeti Tarihi*, Akşam Matbaası, İstanbul
- UNUTMAZ**, İrfan, (2001) *Bilimsel Ruh Sağlığı Süreci ve Edirne*, Focus Dergisi, Sayı: 2001-2, İstanbul
- UZER**, İlter, *Sanata Yansıyan Türk Tıbbı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- UZER**, İlter, (1992) *Cerrahiyetül Haniyye*, Sabuncuoğlu Şerefeddin 1-2 cilt, Ankara
- ÜLGEN**, Ali Salim, (1962) “*Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası*” Vakıflar Dergisi Sayı:5, Ankara
- ÜNVER**, Süheyl, (1958) *Edirne'nin Tıp Tarihimiz Noktasındaki Ehemmiyeti*, İstanbul: Becid Basımevi
- ÜNVER**, Süheyl, *Edirne Kırkambarı*, T.Ü. Tıp Fak. Ratip Kazancıgil Kitaplığı, (basılmamış nüsha)
- ÜNVER**, Süheyl, (1978) *Ruh Sağlığının Gıdası Musiki*, Bekir Grebene'nin, Müzik Terapi adlı kitabına yazılmış önsöz. Ankara: Güven Kitabevi Yayınları
- ÜNVER**, Süheyl, (1972) *Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri*, Malazgirt Armağanı Ankara:s.9-31
- ÜNVER**, Süheyl, (1978) *Divriği Ulu Camii, Divriği'de Prenses Turhan Melik Hastanesi*, Ankara: s.303-304
- ÜNVER**, Süheyl, (1989) *Dr. Rifat Osman Edirne Sarayı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- ÜNVER**, Süheyl, (1983) *Tıp Tarihi Yıllığı (II)*, İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No:22
- ÜNVER**, Süheyl, (1940) *Edirne Darüşşifası Tarihi 891-1486*, Türk Tıp Tarihi Arşivi,s.18
- ÜNVER**, Süheyl, (1951) *Aesculape Sağlık Mabetlerinde*, İstanbul Klinik Dersleri Aylık Dergisi,s.26
- ÜSTÜNER**, Ali Cengiz, (1998) *Mısır Uygarlığı*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları
- VAKFİYE I**, (1487) Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 1379/8
- VAKFİYE II**, (1489) İstanbul Belediyesi Atatürk Kütüphanesi 875/1490
- VAKFİYE III**, (1493) Orijinali Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 1380/151 (kopya), Başbakanlık Arşivi 917/1507 (kopya), Ankara Kuyud-ı Kadime Arşivi 1241/1799 (kopya),, Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi 898/1492 (kopya)
- WIGRAM**, T. & **DE BACKER**, J, (Eds.) (1999) *Clinical applications of music therapy in psychiatry*, London: Jessica Kingsley
- WILLIAM**, B, (1998) *An Introduction to Music Therapy: Theory and Practice*, McGraw-Hill Education - Europe
- YİĞİTBAŞ**, M.Sadık, (1972) *Musiki İle Tedavi*, İstanbul: Yelken Matbaası
- YÜKSEL**, İ.Aydın, (1983) *Osmanlı Mimarisinde II.Bayezid, Yavuz Selim Devri*, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayını

Kitab-ül Mukaddes, (2000) Eski Ahit, İstanbul, 16.bab, s.288
Yöre Dergisi, (Sağlık Müzesi Özel Sayısı) Sayı 2003- 42
Büyük Larousse (1986) İstanbul: İnterpress Yayıncılık, Cilt 16, 21
İslam Ansiklopedisi, Cilt: 5/1, Ankara:Milli Eğitim Basım Evi
İslam'da Bilim ve Teknik V, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, S.65-81
Trakya Üniversitesi Dergisi, Sayı: 16, (Sağlık Müzesi Özel Sayısı) Haziran 2004
Erciyes, Kayseri İli Yard. Der. Dergisi, Sayı:7, Sayfa:28-32, Ocak 2003, Ankara
Doğu Türkistan, (1985) Medeniyet Numuneleri adlı dergi, sayı 1.
Hayat Dergisi (1959) Edirne Darüşşifası'nda Müzikli Tımarhane, 1959, sayı 7
Edirne Gazetesi: 20.06.1898 1.06. 1899, 29.03.1900, 1 Şaban 1913, tarihli sayıları
Popüler Bilim Dergisi, “*Türk Müziğinin 12 Bin Yıllık Tarihi*” Mart 2008, sayı 169
Sultan I. Ahmet Albümü, Topkapı Sarayı Müzesi, No: 3408
Popüler Tarih (2006), Sayı 71

İnternet

<http://www.firstpeople.us/pictures/art/odd-sizes/pt/Blackfoot-Bear-Shaman>
(Erişim 10.06.2008)
<http://www.okmainregion.net/images/secwepemc/shaman.jpeg> (Erş.: 5.06.2008)
www.autism.org/music.html (Erş.: 10.06.2008)
<http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Pinel.jpg> (Erş.: 10.06.2008)
http://www.beethovenlives.net/eski_yunan_medeniyetinde_ve_berg.htm (Erş.:
15.06.2008)
<http://www.populerbilim.com.tr/arsiv/0803/b03.htm> (Erş.: 10.06.2008)
<http://ww.musicasmedicine.com/about/history.cfm> (Erş.: 17.06.2008)
http://www.webnaturel.com/index.asp?alt_cat_id=102&cat_id=4&ayrintiid=1397
(Erş.: 19.06.2008)
http://tr.wikipedia.org/wiki/II._Bayezid (Erş.: 21.06.2008)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Leonardo_Fibonacci (Erş.: 20.06.2008)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Alt%C4%B1n_oran (Erş.:20.06.2008)
(Linki:http://en.wikipedia.org/wiki/Alexamenos_graffito) (Erş.: 18.06.2008)
<http://en.wikipedia.org/wiki/Graffiti> (Erş.: 18.06.2008)
link:<http://en.wikipedia.org/wiki/Graffiti#Origins> (Erş.: 19.06.2008)
<http://tr.wiktionary.org/wiki/musikar>; Büyük Larousse 1986 c 16 s 8398 (Erş.:
18.06.2008)
<http://www.aalsozluk.com/goster.php?g=musikar+i+hatayi> (Erş.: 18.06.2008)
<http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BClt%C3%BCr> (Erş.:21.08.2008)

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev: Çeviren

Bknz: Bakınız

Ers: Erişim

A.g.e: Aynı genel eser.

E.Ş.: Enver Şengül

Ank: Ankara

İst: İstanbul

Yay: Yayınevi

İllus: İllustrasyon

Kütp: Kütüphane

Altınölçek, 1998: ALTINÖLÇEK, Haşmet. (1998) *Bir İletişim Aracı Olarak Müzik ve Müzikle Tedavi Yöntemleri*, Eskişehir

Ak, 2006: 221: AK, Ahmet Şahin. (2006) *Avrupa ve Türk İslam Medeniyetinde Müzikle Terapi Tarihi Gelişim ve Uygulamaları*, İstanbul: Ötüken Yayınları

Aslanapa, 2004: ASLANAPA, Oktay. (2004) *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları

Cantay 2002: Gönül Cantay, (2002) *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını

Çantay, 1992: Gönül Cantay, (1992) *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s.2

Çoban, 2005: ÇOBAN, Adnan. (2005) *Müzik Terapi*, İstanbul: Timaş Yayınları

Emecen,1998: EMECEN, Feridun M. (1998) *Edirne Serhattaki Payitaht*, “Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri Edirne” adlı makalesinden, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Güvenç , 1985: GÜVENÇ, (1985) Rahmi Oruç. *Türk Musikisi Tarihi ve Türk Tedavi Musikisi*, İstanbul: Metinler Matbaacılık

Grebene, 1978: GREBENE, Bekir.(1978) *Müzikle Tedavi*, Ankara: Ankara Matbaası

Gökbilgin, 1952: GÖKBİLGİN, M.Tayyip. (1952) *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No:508, İstanbul:Üçler Basımevi

Kazancıgil, 1997: KAZANCIGİL, Ratıp. (1997) *Sultan II.Bayezid Külliyesi*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları

Kazancıgil 1999: KAZANCIGİL, Ratıp, (1999) *Edirne İmareti*, İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları

Osman Bey, R.1994: OSMAN, Dr.Rıfat. (1994) *Edirne Rehnüması*, Yayımlayan Ratıp Kazancıgil, Edirne: Edirne Türk Kütüphaneciler Derneği Yayını

Peremeci 1939: PEREMECİ, Osman Nuri. (1939) *Edirne Tarihi*, İstanbul: Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, Ay Matbaası

Şehsuvaroğlu, 1963: ŞEHSUVAROĞLU, Badi N. (1963) *Edirne II.Bayezid Darüşşifası*, Edirne'nin 600.Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara: TDK. Yayınları

Terzioğlu (1999) : TERZİOĞLU, Arslan,(1999): *Osmanlılarda Hastaneler, Eczacılık, Tababet ve Bunların Dünya Çapındaki Etkileri*, İstanbul

Turabi, 2006: TURABİ , Ahmet Hakkı. (çeviren). (2004) *Musiki, İbni Sina İslam Felsefesi Klasikleri*, İstanbul:Litera Yayıncılık

RESİMLER, FOTOĞRAFLAR, PLANLAR VE HARİTLER LİSTESİ

RESİMLER

- Resim 1:** Geleneksel Türk Tedavi Musikisinde Kullanılan Çeşitli Müzik Aletleri
- Resim-2:** Beyindeki İçgüdü ve duyuların merkez istasyonu olan Limbik Sistemi
- Resim 3-** Eski Türklerde Müzikle Tedavi Anı (R.Oruç Güvenç, Dur Yolcu,s. 142)
- Resim 4:** Dr.Filip Pinel, Paris Akıl Hastanesi'nde akıl hastası kadınların zincirlerini çözerken (Robert Fleury) sağda Dr.Filip Pinel
- Resim 5-** Şamanlar hastalarını müzik ve dansla trans haline getirerek tedavi ederlerdi.
- Resim 6-** Bir Şaman Tasviri
- Resim 7-** Hz.Musa, Firavun'un Karşısında
- Resim 8:** Apollon ve oğullarından Orpheus (sağda)
- Resim 9-** Mevlevi müziği
- Resim 10-** Batı Tıbbını En Çok Etkileyen Türk-İslam Bilgini İbni Sina'yı Sevgilisi ile Gösteren Bir Minyatür (Behzat- Topapı Sarayı Hazine Kütp. 2142 Numaralı Albüm)
- Resim 11-** Zekeriya El Razi, Farabi, İbni Sina (Avicenna) – Sağlık Müzesi
- Resim12-** Farabi
- Resim 13-** Hekimbaşı Gevrekzade Hasan Efendi (İst. Tıp Fak. Tıp Tar. Kürsüsü Arşivi)
- Resim 14-** XVIII. Yüzyılda Osmanlı Çalgıcıları
- Resim 15-** Haşim Bey Mecmuası'nda Musiki ile Tedavinin Anlatılışı (Oruç Güvenç) (19. yüzyılda yazılı eser veren müzikolog Sermüezzîn-i Şehriyârî Hacı Hâşim Bey'dir. "Hâşim Bey Mecmuası" adı ile tanınan eserini Sultan Abdülaziz Han'a hediye etmiştir.
- Resim 16-** Divriği Darüşşifası (Ülker Erke)
- Resim 17-** Amasya Darüşşifası (Ülker Erke)
- Resim 18-** Amasya Darüşşifası'nda 14 yıl hekimlik yapan Sabuncuoğlu Şerefeddin'in kitabından bir minyatür (*Cerrahiyetü'l Haniye*)
- Resim 19-** Fatih Darüşşifası (Ülker Erke)
- Resim 20-** Edirne Kalesi'nin Kapısı (Sayger-Desarnod, Albüm d'un, Voyage en Turqie)
- Resim 21-** Fatih Sultan Mehmet Edirne'de doğdu, Edirne'de tahta çıktı.
- Resim 22-** Edirne'de Bir Sokak, (R.Walsh, T.Allom, Londra 1839)
- Resim 23-** Külliye'nin kurucusu 8. Osmanlı Padişahı Sultan II.Bayezid
- Resim 24-** Külliye binlerce işçinin çalışması ile 4 yılda bitirildi. (İllus.: Soner Tuna)
- Resim 25-** Külliye 1488 yılında törenle açıldı. (İllustrasyon: Soner Tuna)
- Resim 26-** Külliye'nin mimarının Hayrettin olduğu kabul edilir. (Soner Tuna)

- Resim 27-** İmarette fakir fukaraya ücretsiz yemek dağıtılırdı.(İllustrasyon: Soner Tuna)
- Resim 28-** Medresede ders veren müderrisler günde 60 akçe alırdı. (İllus.: Soner Tuna)
- Resim 29-** Medresede eğitim gören öğrenciler. (İllus.: Soner Tuna)
- Resim 30-** Mardin Eminateddin Darüşşifası (Aziz Tezcan'dan 1938)
- Resim 31-** Sivas İzzeddin Keykavus Darüşşifası (Süheyl Ünver)
- Resim 32-** Bir Osmanlı şifahanesinde, 16.yüzyılda akıl hastalarının telkinle tedavilerini gösteren bir minyatür.(Sultan I. Ahmet Albümü, Topkapı Sarayı Müzesi, No: 3408)
- Resim 33-** Osmanlı Rus Savaşı'nda Edirne ilk işgalini yaşadı. (İllus: Soner Tuna)
- Resim 34-**Balkan Savaşlarında külliye Kızılhaç tarafından yardım merkezine dönüştürüldü (Popüler Tarih, 2006 sayı 71)
- Resim 35-** Edirne'ye Ait Eski Gravürlerdeki Yelkenliler (Ch. Lalaisse- Gravürlerle Türkiye)
- Resim 36-** Darüşşifada, hastane ortamı ve müzisyenleri gösteren bir minyatür (Çizim:Üker Erke)
- Resim 37-** Darüşşifada hastaların hastalıklarına göre müzik çalınırdı (Soner Tuna)
- Resim 38-** Evliya Çelebi 1652 yılında darüşşifaya gelmiştir.
- Resim 39-** Osmanlı'da mehteran bölüğü.
- Resim 40-** Osmanlı'da Dağlama ile Tedavi Yapan Bir Hekim Gravürü (Sabuncuoğlu-Cerrahiyat-ül Haniye, İ.Ü.Tıp Fak.Tıp Tarihi ve Deontoloji ABD)
- Resim 41-** 1652 yılında Edirne'ye gelen Evliya Çelebi, darüşşifaya da uğramış ve burada gördüklerini ayrıntılı olarak yazmıştır. (İllüstrasyon: Soner Tuna)
- Resim 42-** Darüşşifa mutfağında hastaların hastalıklarına göre yemek pişirilirdi. (İllus.: Soner Tuna)
- Resim 43-** Osmanlı'da Bir Eczane (Süheyl Ünver)

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

- Fotoğraf 1-** Kabile üyeleri, büyücü ya da şamanın gücüne inanırlardı.
- Fotoğraf 2-** M.Ö. 1552-1306 Patenanhâb'ın Mezarındaki Kör Müzisyen Rölyefi ve papirüslerde müzik aletleri çalan kızlar (T.Ü.Sultan II.Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi)
- Fotoğraf 3-** Pythagoras, Hippocrates ve Platon (Eflatun)
- Fotoğraf 4-** Sağlık Tanrısı Asklepios vekızı Hygieia. Bergama'daki Asklepieion Sağlık Merkezi
- Fotoğraf 5-** Doğu Türkistan -Kaya Resimlerinde Dans Eden Figürler (Güvenç)
- Fotoğraf 6-** Kopuz
- Fotoğraf 7-** Farabi'nin Udunun Dört Asır Öncesini Gösteren Açıklamalı Şeması
- Fotoğraf 8-** Şam Nureddin Zengi Hastanesi (Maket İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi)

- Fotoğraf 9-** Müzikle Tedavinin Yapıldığı Darüşşifalar
- Fotoğraf 30-** Şam Nureddin Zengi Şifahanesi
- Fotoğraf 11-** Kayseri Gevher Nesibe Şifahiyesi'nin Giriş Kapısı
- Fotoğraf 12-** Kayseri Gevher Nesibe Şifahiyesi'nin İç Bölümleri
- Fotoğraf 13-** Divriği Ulu Camii Darüşşifası (Fotoğraf: Müsebbih Ergin)
- Fotoğraf 44-** Sultan II.Bayezid Külliyesi
- Fotoğraf 15-** Amasya Sultan II. Bayezid Külliyesi
- Fotoğraf 16-** Edirne Lalapaşa'da bulunan bir Trak mezarı (dolmen)
- Fotoğraf 17-** Edirne Sarayı Cedidi Amire Babusadesi (Dr.Rıfat Osman)
- Fotoğraf 18-** Selimiye Camii (Serhattaki Payitaht'tan)
- Fotoğraf 19-** Vakfiyenin Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Örneği
- Fotoğraf 20-** Vakfiyenin, İstanbul Belediyesi Atatürk Kütüphanesi Muallim Cevdet Yazmaları Arasında Bulunan Örneği
- Fotoğraf 21-** Külliye'nin 100 Yıl Öncesini Gösteren Bir Kartpostal (Prof. E. Dölen Arş.)
- Fotoğraf 22-** Sultan II. Bayezid Camii
- Fotoğraf 23-** Sultan II.Bayezid Camii İç Mekan
- Fotoğraf 24-** Külliye'nin mutfak, aşevi ve mumhanesinin bulunduğu imaret bölümü
- Fotoğraf 25-** Külliye'nin Hamamı. 1800'lerin sonu.
- Fotoğraf 26-** Külliye'nin fotoğraflarda tespit edilen değirmeni şu an yoktur.
- Fotoğraf 27-** (Medreset-ül- Etıbbı) Külliye'nin medresesinde tıp eğitimi verilirdi.
- Fotoğraf 28-** Sultan II.Bayezid tarafından bağışlanan tıp kitaplarından Zahir-i Harzemşahi
- Fotoğraf 29-** Zahir-i Harzemşahi'nin giriş sayfası (Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi)
- Fotoğraf 30-**Bursa Yıldırım Bayezid Darüşşifası
- Fotoğraf 31-** Safvet Paşa Mektubu (İ.Ü.Kütüphanesi İbnul Emin Kitaplığı, no:2973)
- Fotoğraf 32-** Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nın Kendi Kaderine Terk Edildiği Yıllar
- Fotoğraf 33-** Medrese bölümü askeri cezaevi olarak kullanıldığı yıllar.(Destan-ı Edirne)
- Fotoğraf 34-** Darüşşifanın kendi kaderine terk edildiği yıllara ait bir görünüm.
- Fotoğraf 35-** Bir hekim ataması yazısı (Yöre Dergisi- Nilüfer Gökçe)
- Fotoğraf 36-** Bir hastabakıcı tayinini gösteren belge(Yöre Dergisi- Nilüfer Gökçe)
- Fotoğraf 37-** Dr. Mazhar Osman Edirne Darüşşifası'nda.
- Fotoğraf 38-** Darüşşifa 1950'lerde harap haldedir.
- Fotoğraf 39-** Darüşşifanın onarım gördüğü yıllar (Fotoğraf: Mehtap Ülkücü).
- Fotoğraf 40-** Edirne Darüşşifası'nın maketi (İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi)
- Fotoğraf 41-** Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası

- Fotoğraf 42-** Darüşşifa ve Medresenin Havadan Görünüşü.
- Fotoğraf 43-** Johns Hopkins Hastanesi
- Fotoğraf 44-** Darüşşifa Birinci Avlu
- Fotoğraf 45-** Darüşşifa İkinci Avlu
- Fotoğraf 46-** Yataklı Tedavi Bölümü'nün Havadan Görünüşü
- Fotoğraf 47-** Yataklı Tedavi Bölümü
- Fotoğraf 48-** Edirne Darüşşifası'nın Merkezinde Bulunan Şadırvan
- Fotoğraf 49-** Darüşşifa Pencerelerinde Altın Oran
- Fotoğraf 50-** Fransa'daki Lascaux mağaralarında tespit edilen grafiti örnekleri.
- Fotoğraf 51-** Pompeii'de bulunan bir politikacının karikatürünü gösteren bir grafiti.
- Fotoğraf 52-** Roma'da Palatine Tepesi'nde İsa'nın Çarmıha gerilişini ilk gösteren grafiti.
- Fotoğraf 53-** Darüşşifadaki Grafitilerden Örnekler
- Fotoğraf 55-** Grafitilerdeki Kule ve Edirne Kalesi'nin Günümüze Ulaşan Tek Kulesi
- Fotoğraf 56-** Edirne Darüşşifası
- Fotoğraf 57-** Külliye ait yüz yıl öncesine ait bir fotoğraf. (Prof.Emre Dölen Arşivi)
- Fotoğraf 58-** Külliye'ye ait yüz yıl öncesine ait bir fotoğraf (Prof.Emre Dölen Arşivi)
- Fotoğraf 59-** Sağlık Müzesi'nde, müzikle tedavinin canlandırılması.
- Fotoğraf 60-** 16.yüzyılda darüşşifadaki müzikle tedavide kullanılan enstrümanlar.
- Fotoğraf 61-** Edirne Darüşşifası'ndaki müzik sahnesi.
- Fotoğraf 62-** Evliya Çelebi'nin anlatımı doğrultusunda müzik sahnesinin canlandırılması.
- Fotoğraf 63-** Uzunköprü Rehabilitasyon Merkezi hastaları darüşşifada.
- Fotoğraf 64-** Darüşşifadaki Kışlık ve Yazlık Hasta Odalarının maketi.
- Fotoğraf 65-** Sağlık Müzesi'nde Mankenlerle Canlandırılan İlaç Şuruphanesi
- Fotoğraf 66-** Sağlık Müzesi'nde yüzyıllar öncesinin darüşşifası mankenlerle canlandırılmış
- Fotoğraf 67-** Sağlık Müzesi 23 Nisan 1997 tarihinde törenle açılıyor.
- Fotoğraf 68-** Sühyıl Ünver'in Darüşşifa'nın müze olması gerektiğine ilişkin mektubu.
- Fotoğraf 69-** Müze tarihinin 2 önemli ismi, Süheyl Ünver ve Ratıp Kazancıgil.
- Fotoğraf 70-** Sağlık Müzesi ziyaretçilerin büyük ilgisini çekiyor.
- Fotoğraf 71-** Trakya Üniversitesi Çağdaş Resim Heykel Müzesi
- Fotoğraf 72-** Hekimbaşı Odası
- Fotoğraf 73-** Hekimliğin Gelişim Tarihi Odası
- Fotoğraf 74-** Tıp Medresesi (Medreset-ül-Etibba) Dershanesi.

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Avrupa Müzik Terapi Konfederasyonu'nun, Avrupa genelindeki örgütlenme haritası

Harita 2- 18. yüzyılda Edirne Vilayeti sınırlarını gösteren bir kartpostal

PLANLAR LİSTESİ

Plan 4- Bergama Asklepion'un Planı (H.Schleif)

Plan 2- Şam Nureddin Zengi Hastanesi Planı (Arslan Terzioğlu)

Plan 3- Gevher Nesibe Şifahiyesi'nin Rölevesi (Mahmut Akok)

Plan 4- Gevher Nesibe Şifahiyesi'nin Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Plan 4- Divriği Külliyesi Kesiti ve Planı (Terzioğlu'ndan)

Plan 5- Amasya Darüşşifası Kesiti ve Planı (A.Sami Ülgen'den)

Plan 6- Fatih Darüşşifası Planı (Ayverdi'den)

Plan 7- Süleymaniye Külliyesi Planı (Arslan Terzioğlu)

Plan 8- Sultan II.Bayezid Külliyesi Vaziyet Planı

Plan 9- Sultan II.Bayezid Camii Kesiti(İ.Aydın Yüksel)

Plan 10- Liverpool'da, 1884 Yılında İnşa Edilen Seaforth Askeri Hast. (Terzioğlu)

Plan 11- Baltimore'da 1876'da, pavillon sisteminde inşa edilen Johns Hopkins Hast.

Plan 52- Merkezi Sisteme Göre Planlanmış Antwerpen'deki Stuivenberg Hast.(1855)

Plan 13- Darüşşifa ve Medrese'nin Planı

Plan 14- Edirne Darüşşifası Kesiti (Arslan Terzioğlu)

Plan 65- Darüşşifanın geometrik proporsiyonları ve akustik planı (Arslan Terzioğlu)

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim:1- Fotoğraf 51'deki grafitinin çizimi.

Çizim 2: Fotoğraf 52'deki grafitinin çizimi.

Çizim 3- Darüşşifadaki Grafitilerden Örnekler.

Çizim 4- Fotoğraf 56'deki grafitinin çizimi.

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2- Sağlık Müzesi'nin yıllara göre ziyaretçi sayıları.